

Plan for tjenester

-til personer med utviklingshemming

BERGEN KOMMUNE 2018-2028

BERGEN
KOMMUNE

Forord	3
1 Innledning	6
2 Sammendrag	8
3 Sentrale aktører	9
4 Satsingsområder	10
5 Barn og ungdom	11
5.1 Svangerskap, spebarnstid og barneår	11
5.2 Tilbud som går over flere faser i barne- og ungdomstiden	13
5.2.1 Informasjon, rådgivning og samarbeid med pårørende	13
5.2.2 Avlastning og barnebolig	15
5.2.3 Barnevernets hjelpetiltak	18
5.3 Lek og opplæring	19
5.3.1 Barnehage	19
5.3.2 Grunnskole.....	20
5.3.3 Skolefritidsordning	23
5.3.4 Videregående skole og opplæring i bedrift	24
6 Voksenlivet	26
6.1 Aktivitetstilbud og dagsenter	26
6.2 Arbeid	28
6.3 Bolig	34
6.3.1 Tidlig kartlegging av boligbehov	34
6.3.2 Bolig – kommunens medvirkningsplikt.....	35
6.3.3 Boligetablering- ansvar og roller.....	35
6.3.4 Status boliger og begrepsbruk.....	36
6.3.5 Fremtidens boliger	37
6.3.6 Varierte behov- varierte boliger	38
6.3.7 Eie egen bolig.....	42
6.3.8 Tiltak for å etablere flere boliger for personer med utviklingshemming.....	43
6.3.9 Behov for nye boliger	44
6.3.10 Gevinst ved å avvikle venteliste for bolig.....	45
6.3.11 Behov for vedlikehold, rehabilitering og oppgradering av eksisterende boliger...	45
6.3.12 Økonomiske konsekvenser	46
6.3.13 Organisering og ledelse av boligetablering	46
6.3.14 Tiltak bolig	47
6.4 Alderdom og tidlig aldring	48
7 Generelt for hele målgruppen	51
7.1 Tro og livssyn	51
7.2 Kultur, idrett og fritid	52
7.3 Frivillighet	56
7.4 Kommunikasjon og ASK	57
7.5 Medvirkning og deltakelse	58
7.6 Mestring i hverdagen og habilitering	60
7.7 Helse og helseoppfølging	62

7.8	Ernæring og fysisk aktivitet.....	64
7.9	Psykisk helse og rusavhengighet.....	67
7.10	Velferdsteknologi.....	69
7.11	Seksualitet	71
7.12	Forebygge aggresjon, vold og overgrep	73
7.13	Tvang	74
7.14	Personer med utviklingshemming og innvandrerbakgrunn	75
7.15	Brukerstyrt personlig assistent.....	77
8	Overganger, koordinering og samhandling	78
8.1	Koordinator og individuell plan	78
8.2	Forløpsplan.....	79
8.3	Informasjon på kommunens nettsider.....	80
8.4	Samhandling på tvers.....	81
9	Attraktiv arbeidsplass og kvalitet i helse- og omsorgstjenesten.....	83
9.1	Organisering, styring og ledelse.....	83
9.1.1	Organisering av helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming. 83	
9.1.2	Ledelse og styring.....	85
9.1.3	Kvalitet i helse- og omsorgstjenesten.....	85
9.1.4	Økonomi.....	86
9.1.5	Rekruttering og kompetanse.....	87
9.1.6	Heltidskultur	88
9.1.7	Organisering av støttekontakttjenesten.....	89
9.2	Forskning og utvikling.....	90
9.2.1	Forskning og utvikling	90
10	Økonomiske konsekvenser.....	91
11	Samlet oversikt over tiltak.....	93
12	Vedlegg.....	106
	Vedlegg 1 Oppsummering etter vurdering av kommunale bofellesskap	106
13	Bystyrets vedtak	108

Forord

Alle mennesker har en ukrenkelig høy verdi uavhengig av hvordan vi ser ut og hvilke egenskaper vi har. Samfunnet vårt trenger ulikhet. Ulikhet beriker oss og gjør oss til et varmere samfunn. I stedet for å være opphengt i diagnoser, symptomer og utfordringer, trenger vi først og fremst å bli opphengt i menneskene. Som kommune er vårt overordnede mål; Hvordan kan vi hjelpe familiene i vår kommune på en best mulig måte? Med denne ambisiøse planen skal boligkøen fjernes og dårlige boliger skal erstattes med nye. Alle personer med utviklingshemming skal ha et meningsfylt innhold i hverdagen, enten gjennom arbeid, dagsenterplass eller dagaktiviteter i boligen.

fotograf: Vidar Langeland

En av de første menneskene jeg tenkte at måtte bidra tekstlig til denne planen, er samfunnsdebattanten Marte Wexelsen Goksøyr. Hun har skrevet en tekst som forklarer hennes livsanskuelse, om menneskets ukrenkelige verdi og om hva et godt liv bør inneholde.

Alle mennesker er forskjellige, og Goksøyr sin historie og hennes råd skal vi som kommune lytte til. Noen fungerer godt og kan bo i ordinær bolig og være i ordinær jobb uten behov for oppfølging. Andre kan ha behov for støtte, oppfølging eller mer omfattende hjelp i hverdagen. Denne planen legger til grunn at vi skal se etter hver enkelt sine ressurser, styrker og behov. Den legger til grunn at alle personer med utviklingshemming skal ha et liv med mening, vekst og utvikling – hele livet. Dette er en plan med mange tiltak som skal gi gode løsninger for hver enkelt enten det er bolig eller arbeid. Dette er en plan som legger til rette for at familier som får et barn som har særskilte behov, skal få den hjelpen de trenger. En hjelp mange opplever at de ikke alltid får – og som burde vært der for lenge siden. I løpet av denne valgperioden har byrådet levert mange viktige planer. Men dette er en av de viktigste.

Avslutningsvis vil jeg takke Marte Wexelsen Goksøyr for at hun ville bidra med tekst og alle andre som har bidratt til planen, spesielt kommunalt råd for funksjonshemmede og interesseorganisasjonene. Uten dem hadde planen aldri vært så konkret og ambisiøs.

Rebekka Ljosland

Byråd for helse og omsorg

Det er mitt liv

Ved ordet menneskeverd kommer flere tanker.

Jeg tenker på å gi meg selv verdi, se på meg selv som viktig og verdifull. Jeg må ha tro på det jeg gjør. Bare da kan jeg gjøre det umulige mulig!

Jeg tenker på likeverd. Alle mennesker er like mye verd uavhengig av hva de presterer eller hvordan de ser ut.

Jeg tenker på egoisme og uvitenhet.

Egoisme først.

Jeg mener vi lever i et A-fire samfunn hvor vi skal være så perfekte, hva nå det er. Vi skal være vellykkede, uten problemer. Dersom man får et barn som blir betegnet som mindre perfekt, kan man tro at dette barnet står i veien for foreldres vellykkethet og lykke? Kan det å få et slikt barn bli en skam?

Helt misforstått spør du meg!

Hvis problemet først og fremst ligger i menneskers og samfunnets fordommer, fjerner man da problemet med å sørge for at mennesker med Down syndrom ikke blir født, eller må man tørre å se sine egne fordommer.

Jeg ser for meg samfunnet som et stort puslespill. Menneskene er brikkene, og alle brikkene er helt nødvendige, og like viktige.

Så til uvitenhet.

Vi har et system hvor vi grupperer mennesker.

Vi har spesialklasser, spesialskoler, gruppeboliger som er små institusjoner, hvor det lett blir personale som bestemmer.

I arbeidslivet har vi Varig tilrettelagte arbeidsplasser med noen få kroner timen i lønn.

Alt dette gjør at vi usynlig-gjør noen mennesker ved å holde dem utenfor fellesskapet. Noen blir på denne måten ikke regnet med, og vi får et ekskluderende samfunn. Dette skaper uvitenhet og usikkerhet. **Vi får ikke oppleve hverandre!**

Det sies at noen mennesker er *annerledes*. Jeg mener at alle mennesker er forskjellige om de har en funksjonshemning eller ikke, alle er *annerledes*.

Betegner man noen mennesker på denne måten blir det **vi** og de som er **annerledes**. Igjen et ekskluderende samfunn.

Det er viktig å se **det menneske**. Jeg er selv en kvinne med Down syndrom. Jeg er ikke syk. Jeg har ikke en kromosomfeil. Jeg har et ekstra kromosom i mine celler. Jeg er ikke en diagnose, jeg er Marte, helt unik, som alle!

Lover som politikere lager påvirker våre holdninger. Jeg ønsker meg lover som hindrer å skape et samfunn som ønsker å sortere bort fostre man regner som mindre perfekte. **Det må ikke bli en rettighet å få såkalte perfekte barn!**

Dersom man får et barn som trenger mye hjelp må det finnes lover som gir disse menneskene rettigheter til den hjelp de trenger.

Teknologien er i utvikling og vi er allerede på vei til å normalisere et sorteringssamfunn. 9 av 10 kvinner som får vite at barnet de venter har Down syndrom tar en sen-abort.

fotograf: May Langhelle

Helseministeren har nylig sagt ja til blodprøve som kan avdekke mistanke om Down syndrom hos fosteret.

Jeg tilhører en minoritetsgruppe i vårt samfunn, og jeg ser det som svært skremmende og dypt krenkende om det skulle være et statlig ønsket prosjekt å utrydde en gruppe mennesker, sortere dem bort.

Jeg ønsker meg et inkluderende Samfunn for alle.

Jeg ønsker meg en skole med elevtilpasset undervisning for alle.

Metoder hvor alle får lære i sitt tempo uten å grupperes eller bli målt opp mot hverandre.

Jeg ønsker at mennesker med såkalt utviklingshemning skal ha rett til utdanning utover videregående skole. Det finnes ikke i dag! Jeg ønsker ikke en "spesialutdanning" eller et "spesialuniversitet". Mennesker med såkalt utviklingshemning skal ha rett til å velge utdanning, universitet, høgskole som andre.

De skal være velkommen på universitet og høgskoler. Dette dreier seg om forskjellige mennesker, og studiet må legges opp etter vedkomnes kapasitet og tilpasses den enkelte. **Igjen, vi må blandes, ikke grupperes!**

Jeg ønsker at alle har et arbeid å gå til, at alle får bidra ut fra sine forutsetninger.

Jeg ønsker at det finnes forskjellige boformer, ikke bare små institusjoner med ansatt personale. Dersom man trenger hjelp kan man ha personlige assistenter til dette. Da er det en selv som bestemmer hva man trenger hjelp til og når hjelpen må gis.

Fritidsaktiviteter må tilrettelegges så mennesker med funksjonshemning føler seg velkommen.

Et inkluderende samfunn for alle!

JEG GIR MEG ALDRI SÅ LENGE JEG LEVER!

Tilslutt: "Alle vet det, men det er viktig å si det likevel. Alle trenger å bli hørt og respektert som menneske. Ingen skal føle seg redde, alle skal føle seg trygge."

Tekst skrevet av Marte Wexelsen Goksøyr,
skuespiller, forfatter og samfunnsdebattant

---

1 Innledning

Formål med planen

Bergen kommune utarbeider denne planen for å utvikle helhetlige tjenester av god kvalitet. Med tjenester menes alle tiltak som er relevante ut fra den enkeltes behov, som helse- og omsorgstjenester, barnehage, skole, fritidsaktiviteter, arbeid og bolig. Målet er at personer med utviklingshemming skal ha en meningsfull hverdag, og at vi skal bidra til at hver enkelt kan oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse i samfunnet.

Målgruppen

Personer med utviklingshemming har som folk flest, forskjellige ressurser, interesser og ønsker for livet. Som gruppe har de til felles at de har nedsatt kognitive ferdigheter, men også ulik grad av utfordringer når det gjelder motorikk, språk, sosial kompetanse og evne til å klare dagligdagse aktiviteter.¹

Vi vet ikke sikkert hvor mange personer som har en utviklingshemming. Verdens helseorganisasjon (WHO) viser til at mellom 1-3 prosent av befolkningen har utviklingshemming. I land med mangelfull fødselsomsorg, dårlige levekår og skadelig naturmiljø er forekomsten høyere. Meld. St. nr.45 (2012-2013) viser til at et rimelig anslag i Norge vil ligge på 1,5 prosent av befolkningen. I Bergen kommune er det registrert 1.248 personer² med utviklingshemming pr. 1.1.2018. Personer med diagnosen som ikke har søkt om tjenester er ikke registrert, og heller ikke de som av forskjellige grunner ikke har fått diagnosen. 1.248 personer utgjør 0,45 % av befolkningen i Bergen kommune³.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

- Norge signerte konvensjonen i 2006, og ratifiserte den i 2013.

Planens struktur

Planen har et livsløpsperspektiv, og følger derfor kronologisk tjenestene gjennom livet fra svangerskap av og identifiserer viktige overgangsfaser. Planen fokuserer på utvikling, medvirkning, deltakelse, aktivitet, arbeid og helse. Behovet for boliger til målgruppen er kartlagt og det fremtidige behov for boliger beskrives.

---

¹ Det er satt tre kriterier for diagnosen psykisk utviklingshemmet etter ICD-10: Signifikant subnormal intelligens, tilsvarende IQ 70 eller lavere, debut før fylte 18 år og vesentlige avvik innen adaptive ferdigheter i dagliglivets funksjon. Svekket adaptiv kapasitet vil si redusert selvstendighet og sosial fungering i forhold til den aktuelle alder og kulturelle gruppe.

² Tall innhentet fra journalsystemet Profil.

³ Befolkning per 1.1.2018: 279 792 personer

Planprosessen

Planarbeidet har vært organisert med en plangruppe bestående av representanter fra Etat for tjenester til utviklingshemmede, Etat for helsetjenester, Etat for forvaltning, Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester i Hordaland, Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering og planleder fra Byrådsavdeling for helse og omsorg.

Det har vært avholdt møter med en brukergruppe for å få råd om forbedringsområder. Det har vært et samarbeid med en ressursgruppe bestående av brukerorganisasjoner (NFU, CP-foreningen og Autismeforeningen), representant fra KRFF, fagforeninger (FO og Fagforbundet) samt hovedverneombud. Ressursgruppen har kommet med gode innspill som har gitt grunnlaget for flere av tiltakene i planen.

I planprosessen har det vært avholdt en innspillsdag med bred representasjon. Også her kom det frem forslag til tiltak som er innarbeidet i planen.

Kontaktpersoner i følgende byrådsavdelinger har gitt innspill i planprosessen: Byrådsavdeling for sosial bolig og inkludering, Byrådsavdeling for finans, innovasjon og eiendom, Byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett, Byrådsleders avdeling, Byrådsavdeling for klima, kultur og næring og Byrådsavdeling for helse og omsorg. Det har blant annet vært møter med Kommunalt råd for funksjonshemmede, Byombudet, Habiliteringstenesta for barn og ungdom i Helse-Bergen, Habiliteringsavdellinga for voksne i Helse-Bergen, Hordaland fylkeskommune, Ungdommens bystyre og Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming.

---

2 Sammendrag

Bergen kommune utarbeider denne planen for å utvikle helhetlige tjenester av god kvalitet. Med tjenester menes alle tiltak som er relevante ut fra den enkeltes behov, som helse- og omsorgstjenester, barnehage, skole, fritidsaktiviteter, arbeid og bolig. Målet er at personer med utviklingshemming skal ha en meningsfull hverdag, og at vi skal bidra til at hver enkelt kan oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse i samfunnet. Planen har 85 tiltakspunkter som fokuserer særlig på disse områdene:

1) Støtte til familie

Samfunnet trenger mangfold, og målet vårt er at vi skal hjelpe alle foreldre slik at så mange så mulig også ønsker å bære frem barn som er annerledes. Målet er at personer med utviklingshemming og deres familier skal få koordinerte tjenester. Å få et barn som har behov for ekstra tiltak og støtte kan være utfordrende. God pårørendestøtte er helt avgjørende og kommunen ønsker at det skal gis informasjon så tidlig som mulig om hvilke rettigheter familiene har og hvilke tilbud kommunen gir.

Når et barn har en utviklingshemming innebærer det å få tjenester fra flere byrådsavdelinger i Bergen kommune. En økt satsing på koordinerende enhet skal gi familiene bedre oversikt over kommunens tjenestetilbud og også bedre samhandlingen mellom byrådsavdelingene slik at familiene får best mulig hjelp.

2) Gode overganger

Overganger i livet er krevende for alle mennesker, også for personer med utviklingshemming. Planen har et livsløpsperspektiv og følger kronologisk tjenestene gjennom livet fra svangerskap av og identifiserer viktige overgangsfaser. Målet er å gjøre overgangene så sømløse som mulig.

3) Læring, mestring og deltakelse

Det skal etableres flere arbeidsplasser for personer med utviklingshemming i Bergen kommune og legges til rette for et bredt aktivitetstilbud for dem som ikke kan delta i arbeidslivet. Bergen kommune vil også opprette en opprette en prosjektstilling som skal styrke samarbeidet med NAV og Hordaland Fylkeskommune, og slik skaffe flere arbeidsplasser for personer med utviklingshemming. Fritid er viktig for mange, og man vil satse på økt frivillighet i tillegg til en økt satsing på fritidstilbud.

4) Boligløftet Bergen – Riktig bolig til rett tid

Byrådet ønsker nå å gjennomføre en historisk satsing på boliger til personer med utviklingshemming. Med prosjektet Boligløftet Bergen vil Bergen kommune utvikle boligkøen innen 5 år slik at personer med utviklingshemming som har behov for det, får en egen bolig. Det skal etableres en større variasjon i boligtilbudet og flere boliger i ordinære bomiljø.

5) Gode og helhetlige helse- og omsorgstjenester

Gode og helhetlige helse- og omsorgstjenester er avgjørende for alle mennesker. Planen har tiltak for å sikre gode helse- og omsorgstjenester både på individnivå og på systemnivå. Viktige tiltak er bruk av forløpsplan og individuell plan. Bergen kommune skal legge til rette for at den enkelte som har behov for det får helse- og omsorgstjenester fra ansatte med høy kompetanse og tjenester med høy kvalitet.

3 Sentrale aktører

Personer med utviklingshemming vil i løpet av et liv, ha behov for oppfølging både fra familie, nettverk og offentlige og private aktører. Her gis en kort oversikt med lenker til aktuelle instanser og aktører.

Sentrale aktører		
Interesseorganisasjoner: <ul style="list-style-type: none"> - NFU - LUPE - SAFO - CP- foreningen - Autismeforeningen - Funksjonshemmedes fellesorganisasjon - Handikappede barns foreldreforening	Kommunale tjenester: <ul style="list-style-type: none"> - Fastlege - Jordmortjeneste og svangerskapsomsorg på helsestasjonen - Helsestasjon for barn 0-5 år - Skolehelsetjenesten - Helsestasjon for ungdom - Barneverntjenesten - Barne- og familiehjelpen - Avlastningstjenester - Botjenesten - Dagsenter for utviklingshemmede - Habiliterings- og rehabiliteringstjenesten (fysio- og ergoterapeut) - Frisklivs- og mestringssenteret - Hjemmebaserte tjenester (Etat for hjemmebaserte tjenester) - Psykiske helsetjenester i kommunen - Etat for psykisk helse og russtjenester - Sykehjem-langtidsopphold - Barnehage (byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett) - Skole (byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett) - Skolefritidsordning – SFO - PPT-tjenesten - NAV sosialtjeneste - Forvaltningsenheter (Etat for forvaltning) - Boliagetaten - Byombudet - Idrettstilbud (byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett) - Kulturtilbud (Byrådsavdeling for klima, kultur og næring)	Statlige tjenester: <ul style="list-style-type: none"> - Lærings- og mestringssenteret Helse-Bergen - Habiliterings-tenesta for barn og ungdom - Barne- og ungdomsklinikken - Habiliterings-avdelinga for voksne - Bufetat - Husbanken - Nav - Statped - Helse- Bergen
Fylkeskommunale tjenester: <ul style="list-style-type: none"> - Hordaland fylkeskommune - Videregående opplæring - Opplæring i bedrift - Voksenopplæring - OT-PPT - Fylkesmannen i Hordaland		
Andre aktører: <ul style="list-style-type: none"> - SOR - Kommunalt råd for funksjonshemmede - Eldrerådet - Frivillige organisasjoner - Kirker/trossamfunn - Arbeidsmarkedsbedrifter - Det felles innvandrerråd i Hordaland - Psykolog - Stiftelsen Bjørqvinn familierådgivning - Bergen og omland familiekontor - Privatskoler		Kompetansesenter: <ul style="list-style-type: none"> - Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming - Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse - Nasjonal kompetansetjeneste for sjeldne diagnoser - Frambu - Kompetansesenter i lindrande behandling Helseregion Vest - Nasjonalt kompetansesenter for kommunalt psykisk helsearbeid

4 Satsingsområder

Planen har følgende fem satsingsområder der alle tar utgangspunkt i den enkeltes og familiens behov, og tett involvering:

«Støtte til familien»

Bergen kommune skal gi støtte til familier slik at de kan håndtere utfordringer de står ovenfor og opplever mestring.

«Gode overganger»

Bergen kommune skal utvikle systemer for å få til gode overganger for den enkelte og for familien.

«Læring, mestring og deltakelse»

Bergen kommune skal legge til rette for at hver enkelt får mulighet til læring, mestring, deltakelse og gode utviklingsmuligheter gjennom hele livsløpet.

«Riktig bolig til rett tid»

Bergen kommune skal utvikle ventelisten for bolig på 5 år. Boligene skal være godt tilpasset den enkeltes ressurser, muligheter og behov.

«Gode og helhetlige helse- og omsorgstjenester»

Bergen kommune skal legge til rette for at den enkelte møter en koordinert helsetjeneste med høy kompetanse og kvalitet.

Illustrasjon: André Myrlønn

---

5 Barn og ungdom

5.1 Svangerskap, spebarnstid og barneår

Å oppleve at et svangerskap eller barseltid blir annerledes enn en forventet, kan være krevende. Når barnet som er på vei har noen ekstra utfordringer, er det viktig at barnet og familien får god hjelp, oppfølging og veiledning, slik at flest mulig familier bærer frem barnet og blir trygg på at kommunen vil stille opp.

I familier der man får påvist sykdom eller endret utvikling i svangerskapet, gis det tilbud om oppfølging av Kvinneklubben, jordmor, psykolog og/eller fastlege. Når noen venter et barn med funksjonsnedsettelse er det en stor fordel om det opprettes kontakt og samarbeid i oppfølgingen av den gravide og hennes partner så tidlig som mulig.

Når et barn blir født med en funksjonsnedsettelse, sender sykehuset fødselsmelding til helsestasjonen med nødvendig informasjon. Ved forhold som krever tidlig oppfølging av helsestasjonen vil jordmor i tillegg ringe helsestasjonen. Dette gjelder også hvis barnet blir overført til Barne- og ungdomsklinikken. Foreldre som nylig har blitt foreldre til et barn med funksjonshemming får tilbud om tidlig hjemmebesøk av helsesøster. Foreldre som har barn som er innlagt på Barne- og ungdomsklinikken vil få tilbud om oppfølging også mens barnet er innlagt. Jordmor/helsesøster vil i noen tilfeller kunne avtale besøk på klinikken.

Helsesøster og fastlege er viktige kontaktpersoner i helse- og omsorgstjenesten for foreldre som har fått et barn med store og sammensatte hjelpebehov. Det er derfor viktig at disse faggruppene kan gi god veiledning til foreldre som har fått et barn med utviklingshemming og har god kunnskap om hvilke tilbud som finnes. Habiliteringstjenesten for barn og unge kan bidra med rådgivning til ansatte som følger opp barn med utviklingshemming. Enkelte diagnoser er svært sjeldne og det er etablert en Nasjonal kompetansetjeneste for sjeldne diagnoser som består av flere kompetansesentre.⁴ Målgruppene for Nasjonal kompetansetjeneste for sjeldne diagnoser er den enkelte med en sjelden diagnose, pårørende og fagfolk i hjelpeapparatet

Ikke alle funksjonsnedsettelser oppdages de første årene. For flere barn med utviklingshemming vil behovene komme til syne gradvis når barnet vokser til. I denne fasen er det viktig å lytte til foreldrenes/pårørendes bekymring om barnets utvikling, slik at nødvendige tiltak kan iverksettes.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 7. Barn med nedsatt funksjonsevne

Partene skal treffe alle hensiktsmessige tiltak for å sikre at barn med nedsatt funksjonsevne kan nyte alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter fullt ut og på lik linje med andre barn.

Ved alle handlinger som berører barn med nedsatt funksjonsevne, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.

---

⁴ <https://helsenorge.no/sjeldne-diagnoser/kompetansesentrene>

For å fange opp barn med behov for oppfølging må helsestasjon, skolehelsetjenesten, fastlege og annet helsepersonell, samt barnehager og skoler bidra til å avdekke forsinket utvikling og henvise videre for utredning og kartlegging.⁵ Perioden der det er forsinket utvikling og usikkerhet rundt årsak og diagnose er krevende for foreldre. I denne perioden vil foreldre ofte ha behov for tett oppfølging. Der det er forsinket utvikling, men ikke avklart diagnose er det viktig at det er hjelpebehovet som er førende for den hjelpen som gis, ikke diagnose. Barn og familier er forskjellige, og det er viktig at hver enkelt familie får individuell oppfølging og at deres behov blir tatt hensyn til.

Illustrasjon: André Myrlønn

Flere instanser påpeker at personer med utviklingshemming kan ha sjeldne diagnoser/syndromer der diagnosen er nokså avgjørende for hvilke tiltak som bør gjennomføres. Det er et mål at barn som har behov for særlig støtte og tilrettelegging skal oppdages tidlig. Tidlige tiltak for denne gruppen forutsetter at riktig diagnose er stilt. Diagnosespesifikk kunnskap er også viktig for å kunne tilegne seg annen aktuell kunnskap, for eksempel om funksjon.

Barn og unge som har behov for langvarige og koordinerte helse- og omsorgstjenester, har rett til å få tilbud om koordinator og individuell plan⁶. Det er viktig at tjenestemottakeren og pårørende får en person i tjenesteapparatet å forholde seg til.⁷ Bergen kommune vil legge til rette for at alle barn og unge med behov for koordinator skal tilbys dette. Mange foreldre forteller at de tidligere ikke har visst hvor og hvem de skal ta kontakt med, at tjenestene oppleves lite helhetlige og koordinerte, at de må ta kontakt svært mange steder. Styrking av koordinerende enhet skal sikre at bruker og pårørende opplever at tjenestene koordineres og at ulike aktører jobber mot samme mål. Individuell plan og koordinator skal sikre dette. Målet er at bruker og pårørende skal oppleve en helhetlig tjeneste hvor kommunen og andre aktører som NAV og spesialisthelsetjenesten samarbeider slik at brukers mål kan nås. Koordinerende enhet beskrives i kapittel 8.1

I en rapport fra Helse Vest⁸ trekkes det frem noen grupperinger av barn og unge som ble vurdert til ikke å få et tilstrekkelig tilbud om habilitering i spesialisthelsetjenesten. Dette gjelder spesielt barn med utviklingshemming og utfordrende adferd, barn med minoritetsbakgrunn og barn i målgruppen med psykiske vansker.

Interesseorganisasjoner etterlyser mer informasjon om tjenestetilbudet som finnes i Bergen kommune. Tiltak som skal gi mer informasjon om tjenestetilbudet beskrives i kapittel 8 om overganger, koordinering og samhandling.

⁵ Helsedirektoratet (2017) Kartlegging av helse- og omsorgstjenestetilbudet til voksne med habiliteringsbehov

⁶ Forskrift om habilitering, rehabilitering, individuell plan og koordinator

⁷ Meld. St. 18 (2010–2011) Læring og fellesskap

⁸ Helse Bergen, Regionalt kompetansesenter for habilitering og rehabilitering Sluttrapport frå Regionalt prosjekt om barnehabiliteringstenestar og intensiv tverrfagleg habilitering

---

5.2 Tilbud som går over flere faser i barne- og ungdomstiden

5.2.1 Informasjon, rådgivning og samarbeid med pårørende

Pårørende kan ha krevende hverdager, og flere opplever at møtet med det offentlige er utfordrende. I tillegg må pårørende forholde seg til mange ulike offentlige instanser. Familier til barn med utviklingshemming har kontakt med i gjennomsnitt ni hjelpeinstanser når barnet er i førskolealder og seks i alderen hvor ungdommen går i videregående skole.⁹

Helse- og omsorgstjenesten skal ha systemer og rutiner som legger til rette for informasjon, samtale og dialog med pårørende. Dette gjelder enten pårørende har rollen som informasjonskilde, verge, omsorgsgiver eller pårørende med egne behov for støtte.¹⁰ I helse- og omsorgstjenesten i kommunen er det ofte flere hjelpeinstanser som har kontakt med den enkelte familie, og aktørene har et felles ansvar for å ivareta pårørendes behov for informasjon, samtale og dialog. Til personer som har «særlig utfordrende» omsorgsarbeid skal kommunen tilby nødvendig pårørendestøtte blant annet i form av opplæring og veiledning.¹² Dette er kommunen ikke god nok på i dag. I en familie med flere barn, vil søsken også være pårørende som har behov for å få informasjon og støtte.

Det er mange aktører som kan bidra med informasjon og veiledningstilbud for pårørende. Bergen kommune ønsker å samarbeide med spesialisthelsetjenesten, kompetansesentre og interesseorganisasjoner for å sikre best mulig informasjon og veiledning, og for å unngå at man unødvendig gjentar samme informasjon.

Pårørende skal føle seg godt ivaretatt i møtet med kommunen, og oppfølgingen av pårørende skal styrkes. Foreldre som får et barn med utviklingshemming kan ha behov for ekstra oppfølging og rådgivning for å ivareta barnet. For å kunne gi god oppfølging til foreldre som har barn med utviklingshemming og utviklingsforstyrrelser skal det ansettes flere med kompetanse på feltet i Barne- og familiehjelpen.

Barne- og familiehjelpen er sentre som etableres i 2018. Her tilbys veiledning, koordinering og behandling utover det helsestasjons- og skolehelsetjenesten gir.¹³ Barne- og familiehjelpen skal hjelpe foreldre med å etablere et godt samspill og gode relasjoner til sine barn og bruker forskjellige metoder for å styrke foreldrene i foreldrerollen. Dette kan for eksempel være innføring i gode samspillteknikker, hjelp til å regulere adferden hos barn eller egne foreldregrupper for foreldre med liknende utfordringer.¹⁴

Interesseorganisasjoner og frivillige organisasjoner kan også være viktige bidragsytere for å gi informasjon og råd til pårørende. Bergen kommune stimulerer til likemannsarbeid og veiledningstilbud ved en tilskuddsordning som administreres av Byrådsavdeling for helse og

---

⁹ Helsedirektoratet (2009) Handlingsplan for habilitering av barn og unge s. 25

¹⁰ Helsedirektoratet (2017) Veileder om pårørende i helse- og omsorgstjenesten

¹¹ Helsedirektoratet (2010) Rundskriv Barn som pårørende

¹² Helse og omsorgstjenesteloven § 3-6

¹³ Plan for helsestasjons- og skolehelsetjenesten, psykisk helsearbeid for barn og unge og barnevernet i 2016-2026 «Bergens barn- byens fremtid»

¹⁴ <https://www.bergen.kommune.no/omkommunen/avdelinger/barneog-familiehjelpen-arna-og-asane>

---

omsorg. Frivillige organisasjoner som arrangerer veiledning, kurs og likemannsarbeid blir prioritert for tilskudd. ¹⁵

Etat for tjenester til utviklingshemmede har flere arenaer for samarbeid med pårørende. Botjenesten¹⁶, dagsentertjenesten¹⁷ og avlastningstjenesten¹⁸ har årlige møter mellom tjenestemottaker¹⁹/pårørende/verge og ansatte som kalles kvalitetssamtaler. Pårørende kan også be om individuelle samtaler. Personer som mottar tjenester fra Etat for tjenester til utviklingshemmede tildeles en kontaktperson i kommunen, vanligvis en tjenestekoordinator. For beboere i bofellesskap vil denne kontaktpersonen være primærkontakt/avdelingsleder. Tjenestekoordinator eller kontaktpersonen vil være en viktig bidragsyter når pårørende har behov for råd og oppfølging.

I det det opprettes tjenester fra Etat for tjenester til utviklingshemmede til en tjenestemottaker vil det parallelt bli opprettet en forløpsplan. Dette er et verktøy med tilhørende sjekklister for tjenestekoordinator/primærkontakt for å kunne ha et helhetlig godt fokus på alle forhold i en livsperiode. Innholdet omfatter forhold vi har erfaring med kan være krevende for tjenestemottaker og pårørende. Se kapittel 8.2 for mer informasjon om forløpsplanen.

Det er viktig å ivareta behovet for informasjon og medvirkning som den enkelte og familien har, og Bergen kommune vil derfor styrke oppfølgingen av pårørende. Det skal etableres et 2-årig prosjekt i som skal utforme tiltak som dekker pårørendes behov for informasjon og som øker brukermedvirkning for den enkelte.

Bergen kommune ønsker også å styrke samarbeidet med pårørende på systemnivå. I Etat for tjenester til utviklingshemmede har man flere ganger i året samarbeidsmøter med interesseorganisasjoner. Etat for tjenester til utviklingshemmede er i gang med å kartlegge hvilke informasjons- og samarbeidsarenaer personer med utviklingshemming og deres pårørende ønsker. Byrådsavdeling for helse og omsorg vil også vurdere hvordan man kan bidra til økt brukermedvirkning på systemnivå i dialog med interesseorganisasjoner.

---

¹⁵ Retningslinje for tilskuddsordning innen helse og omsorg Bergen kommune (BKSAK 201600181-56)

¹⁶ Botjenesten gir tjenester til personer med utviklingshemming som bor i egen bolig ikke tilknyttet bofellesskap eller samlokalisering, bofellesskap, samlokaliserte boliger eller i privat bolig.

¹⁷ Dagsentertjenesten er en by-omfattende enhet som gir et dagtilbud til voksne personer med utviklingshemming i Bergen.

¹⁸ Avlastningstjenester er en by-omfattende enhet som gir tjenester til barn, unge og voksne som bor i foreldrehjem og er et tilbud for å avlaste pårørende som har et særlig tyngende omsorgsarbeid.

¹⁹ Med tjenestemottaker forstås: pasient: en person som henvender seg til helsetjenesten med anmodning om helsehjelp, eller som helsetjenesten gir eller tilbyr helsehjelp i det enkelte tilfelle, jf. pasientrettighetsloven § 1-3 første ledd bokstav a og / eller en person som henvender seg til sosialtjenesten med anmodning om sosiale tjenester, eller som sosialtjenesten gir eller tilbyr sosiale tjenester i det enkelte tilfelle.

Mål: Pårørende som er godt ivaretatt. Gode informasjons- og samarbeidsarenaer mellom personer med utviklingshemming, pårørende og kommunen.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
1.	- styrke kompetanse på utviklingshemming og utviklingsforstyrrelser med 4 årsverk i Barne- og familiehjelpen.	BHO ²⁰
2.	- styrke oppfølging av pårørende til personer med utviklingshemming. Det skal etableres et 2-årig prosjekt for å styrke pårørendearbeidet.	BHO
3.	- i dialog med brukerorganisasjoner avklare hvilke informasjons- og samarbeidsarenaer personer med utviklingshemming og deres pårørende ønsker.	BHO
4.	- styrke koordinerende enhet og samarbeidet mellom: 1) Byrådsavdelinger som har ansvar for tjenester til barn og unge. 2) Etater som gir tjenester til barn og unge. 3)Spesialisthelsetjenesten 4) NAV	BHO tar initiativ

5.2.2 Avlastning og barnebolig

Å bli foreldre medfører store endringer i livet, og om barnet har spesielle behov stiller det familien overfor store utfordringer. For at familien skal klare utfordringene, er det avgjørende at fellesskapet bidrar med tiltak. Et av hjelpetiltakene kommunen skal tilby er avlastning.

Avlastning tildeles for å støtte pårørende som har særlig tyngende omsorgsoppgaver og er en lovpålagt tjeneste^{21,22} Avlastning kan gis på timesbasis både i og utenfor hjemmet, som besøks-/weekendhjem eller som opphold i institusjon (avlastnings- eller barnebolig).

Bergen kommune har 12 avlastningsboliger hvorav 9 er kommunale og 3 er private. I 2017 ble totalt 23 865 døgn med avlastning benyttet.

²⁰ Byrådsavdeling for helse og omsorg

²¹ Helse- og omsorgstjenesteloven § 3-2 Kommunens ansvar for helse- og omsorgstjenester (usikker om riktig ref),

²² Pasient- og brukerrettighetsloven § 2-8 Tiltak ved særlig tyngende omsorgsoppgaver

---

Utfordringer og tiltak

Kapasiteten på avlastningstilbudet er presset til tross for at avlastningskapasiteten har økt de siste årene. Mye av årsaken til dette er mangelen på boliger. Det er flere familier som er vurdert å ha behov for avlastning i avlastningsbolig, eller økt tilbud, uten at det er kapasitet til dette. Disse familiene gis andre avlastende tjenester i påvente av økt kapasitet. En årsak til manglende kapasitet i avlastningstjenesten er at flere voksne personer som ønsker å flytte i egen bolig fortsatt er hjemmeboende. I mangel av et boligtilbud får flere avlastningstilbud i avlastningsbolig.

I 2017 ble 53 personer over 18 år som står på venteliste for bolig, tildelt 25 % av avlastningsdøgnene. Når Bergen kommune nå bygger flere boliger for personer med utviklingshemming, vil det frigjøre kapasitet i avlastningsboligene, slik at flere barnefamilier kan få et økt avlastningstilbud.

I Bergen kommune er det pr juni. 2018 seks barn under 18 år med utviklingshemming som har vedtak på barnebolig. Noen av disse barna bor i institusjoner som består av flere barneboligplasser, mens andre bor i en leilighet tilknyttet et bofellesskap som er omgjort til barnebolig. Et tilbud om barnebolig tilknyttet bofellesskap tilbys gjerne når barnet må flytte hjemmefra sent i tenårene.

I utformingen av kommunens tilbud skal hensynet til barnets beste og barnets rett til å vokse opp med foreldre være styrende. Kommunen benytter et bredt spekter av tjenester for å bidra til avlastning for foreldre samtidig slik at barnet skal kunne bo hjemme. Slike tjenester kan være timebasert avlastning i hjemmet eller utenfor hjemmet, veiledning til foreldre og omsorgsstønad. Avlastning i avlastningsbolig er også for mange et viktig og nødvendig avlastende tiltak. En målsetting ved å ha et bredt spekter av avlastende tjenester, er at familier får tjenester som bidrar til at mindreårige barn med funksjonshemming kan bli boende i foreldrehjemmet i barne- og ungdomstiden.

Nesten en av fire barn med utviklingshemming bor hele eller deler av tiden utenfor familien.²³ Opphold i institusjon²⁴ innebærer at barn må forholde seg til en rekke tjenesteytere i løpet av dagen. I Bergen kommune er det en målsetting at flere ansatte skal jobbe heltid, og dette er et tiltak som vil kunne bidra til økt grad av stabilitet.

Det er behov for å etablere flere avlastnings- og barneboliger og det er planlagt å etablere 5 avlastningsplasser og 10 plasser i barnebolig jamfør planen «Bergens barn, byens fremtid».²⁵

Det er nødvendig å ha god oversikt over kapasiteten i avlastningsboliger for å sikre at ledige døgn benyttes. På sikt er det ønskelig at familier selv kan booke avlastningsdøgn som er innvilget på de tidspunkt som passer best for dem. Dette vil kreve utvikling av ny teknologi.

Bergen kommune gir også tilbud om besøkshjem. Å være besøkshjem innebærer å ta imot barn eller ungdom over kortere perioder. Den eller de som gir oppfølging i et besøkshjem

---

²³ NOU (2016:17) På lik linje s.95

²⁴ Avlastningsboliger og barneboliger defineres som institusjoner etter Forskrift om helse- og omsorgsinstitusjon § 1 a)

²⁵ Plan for helsestasjons- og skolehelsetjenesten, psykisk helsearbeid for barn og unge og barnevernet i Bergen 2016-2026. «Bergens barn- byens fremtid»

regnes som en avlaster. På bakgrunn av Høyesterettsdom avsagt 23.6.2016 og nytt regelverk som fastsetter at avlastere er arbeidstakere, skal avlasternes arbeidssituasjon reguleres av arbeidsmiljøloven og tariffavtaler. Regelendringene kan få konsekvenser for hvordan Bergen kommune kan tilrettelegge for sammenhengende avlastningstilbud utover 56 timer. I samarbeid med den enkelte tjenestemottaker/familie vil Bergen kommune utforme og tilby forsvarlige og individuelt tilpassete avlastningstjenester i slike situasjoner.

Mål: Foresatte til barn og unge med utviklingshemming og andre funksjonsnedsettelse skal ha et tilbud om avlastning som setter den enkelte familie i stand til å ivareta omsorgen for sine barn, og til å ha så normale liv som mulig.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
5.	- etablere 5 nye plasser i avlastningsbolig for barn og unge med alvorlige funksjonshemminger jfr. "Bergens barn- byens fremtid" ²⁶	BHO BFIE ²⁷
6.	- etablere 10 nye plasser i barnebolig for barn og unge med alvorlige funksjonshemminger Jfr. "Bergens barn- byens fremtid" ²⁸	BHO BFIE
7.	- utvikle mer fleksible ordninger for foresattes bruk av avlastningsdøgn.	BHO

²⁶ Plan for helsestasjons- og skolehelsetjenesten, psykisk helsearbeid for barn og unge og barnevernet i Bergen 2016-2026. «Bergens barn- byens fremtid»

²⁷ Byrådsavdeling for finans, innovasjon og eiendom

²⁸ Plan for helsestasjons- og skolehelsetjenesten, psykisk helsearbeid for barn og unge og barnevernet i Bergen 2016-2026. «Bergens barn- byens fremtid»

5.2.3 Barnevernets hjelpetiltak

Barnevernstjenesten har et spesielt ansvar for å søke å avdekke omsorgssvikt, adferdsproblemer, sosiale og emosjonelle problemer, og for å sette inn tiltak tidlig slik at varige problemer kan unngås. Barnevernet skal sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp, omsorg og beskyttelse til rett tid. Lov om barneverntjenester skal bidra til at barn og unge møtes med trygghet, kjærlighet og forståelse og at alle barn og unge får gode og trygge oppvekstvilkår.

Foreldre til barn med funksjonsnedsettelse kan møte en rekke utfordringer som kan være spesielt belastende. I slike tilfeller er det flere aktører som kan bidra til å gi oppfølging og støtte til familiene.

Barnevernstjenestens ansvar trer inn når foreldre av ulike årsaker ikke makter eller evner å ivareta sin foreldrefunksjon. Bergen kommune ønsker å ha så gode avlastningstilbud at foreldre ikke skal oppleve at barnet kommer under barnevernets omsorg på grunn av overbelastning. Samtidig er det viktig at også barn med utviklingshemming får tiltak fra barnevernet dersom de ikke får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid.

Barneverntjenesten skal gi hjelp til familier med barn som har nedsatt funksjonsevne når årsaken til hjelpebehovet er at foreldrene ikke evner å ivareta omsorgen for barnet på en tilstrekkelig god måte.

Barnevernet kan tilby ulike hjelpetiltak som familieveiledere, miljøarbeidere i hjemmet, avlastning og støttekontakt. I tillegg kan barneverntjenesten sette i verk mer inngripende tiltak, som ruskontroller og tilsyn i hjemmet. Barneverntjenesten er også opptatt av å bistå familier med å knytte til seg ressurser i egen slekt og/eller nettverk.

Det er et mål at alle offentlige inngrep overfor barn, skal baseres på hensynet til barnets beste, barns rett til å vokse opp i familien og retten til en stabil tilknytting. Om barn med utviklingshemming ikke kan bo med sine foreldre, bør man tilstrebe bruk av forsterkede fosterhjem for barn. Samtidig er det i dag en utfordring å rekruttere og beholde et stort nok utvalg av fosterhjem for å kunne ivareta de store variasjonene i det enkelte barns omsorgsbehov. Dette vil særlig kunne gjelde for barn med ulike funksjonsnedsettelse.

Mål: Gode helse- og omsorgstjenester for barn og unge med utviklingshemming og deres familier. Hensynet til barnets beste skal være ivaretatt.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
8.	- utvikle et opplæringsprogram om barn og unge med funksjonshemming for ansatte i barnevernet.	BHO

5.3 Lek og opplæring

5.3.1 Barnehage

Barnehagen skal gi barn som er der et bidrag til et oppvekstmiljø som både gir utfordringer og som er tilpasset barnets alder og funksjonsnivå gjennom læring og lek. Barnehagen skal «fremme læring og dannelse som grunnlag for allsidig utvikling», og «barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. De skal ha rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger».²⁹

De fleste foreldre til barn med større behov, mener at barnehagen er godt tilrettelagt for å imøtekomme barnets behov.³⁰ Samtidig påpekes det i stortingsmeldingen «Tid for lek og læring – Bedre innhold i barnehagen»³¹ at det fremdeles er en utfordring at barn som strever, ikke oppdages tidlig nok og at barn dermed ikke får tidlig nødvendig hjelp og støtte.

I Bergen kommune er det utarbeidet rutiner³² som skal sikre en god overgang mellom barnehage og skole. Plan for samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole i Bergen kommune er nå under revidering. I forslag til endringer i barnehageloven, opplæringsloven, friskoleloven og forskrift om pedagogisk bemanning foreslår departementet å innføre en plikt for barnehageeiere og skoleeiere til å samarbeide om overgangen fra barnehage til skole og SFO. Overgangen mellom barnehage og skole må planlegges tidlig, slik at skolene er forberedt på hvilke behov den enkelte og foresatte har. Interesseorganisasjoner etterlyser mer kunnskapsoverføring fra barnehage til skole, slik at overgangssituasjonen oppleves bedre for barnet og familien.

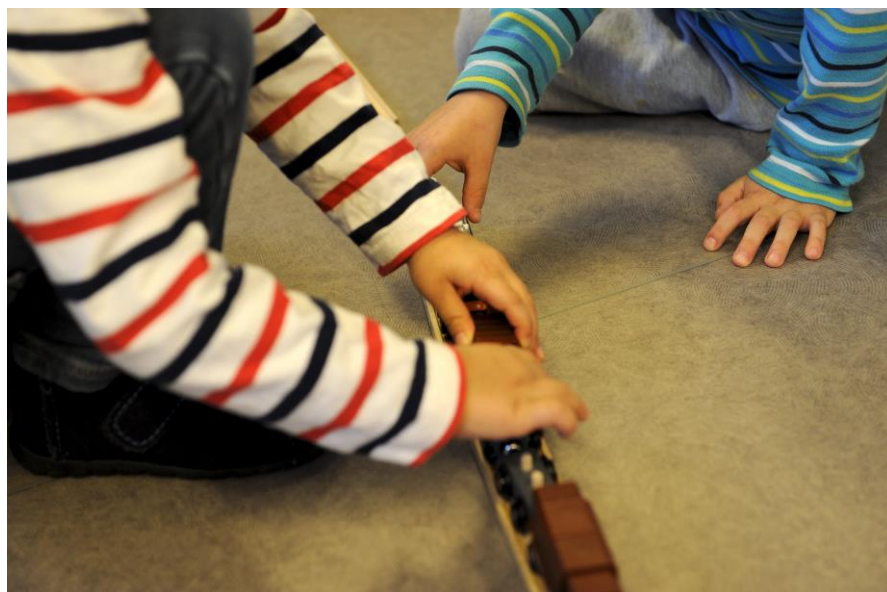

Foto: Håvard Holme/Bergen kommune

---

²⁹ Barnehageloven §1

³⁰ NOU (2016:17) På lik linje s. 53

³¹ Meld.St 19 (2015-2016) Tid for lek og læring-bedre innhold i barnehagen

³² Håndbok spesialpedagogisk arbeid i Bergen kommune (2018)

5.3.2 Grunnskole

I NOU - rapporten «På lik linje» vises det til flere utfordringer i skoletilbudet for personer med utviklingshemming. Det vises til at elever med en utviklingshemming ofte får undervisning utenfor klassen eller ved egne skoler. Elevene får dermed ikke delta i det sosiale fellesskapet ved skolene og lære av jevnaldrede. Personer med utviklingshemming blir oftere enn andre elever undervist av medarbeidere uten formell kompetanse, og det er dårligere systemer for kvalitetssikring av undervisningen som gis til denne målgruppen.

Skolen skal være en felles møteplass der alle elevene skal få kunnskap og muligheter til å utvikle ferdigheter, verdier og holdninger. I Bergen kommune er hovedprinsippet at alle elever skal meldes inn ved sin nærskole.³³ Bergen kommune ønsker å iverksette tiltak som bidrar til at alle elever kan få et godt tilpasset tilbud i ordinær skole. Det skal derfor opprettes et nettverk for ordinære skoler som ønsker å heve sin kompetanse innen oppfølging av personer med generelle lærevansker, utviklingshemming eller spesielle behov. Nettverket skal bidra til erfaringsutveksling og kompetanseheving.

Foreldre har ulike preferanser når det gjelder valg av skole. Noen ønsker forsterket skole, og vurderer dette som det best egnede tilbudet for deres barn, mens andre ønsker nærskole.³⁴ I Bergen kommune finnes det 11 skoler med forsterkede avdelinger for personer med utviklingshemming og/eller lærevansker. Opplæringstilbudet i en forsterket avdeling regnes i sin helhet som et spesialundervisningstilbud. I Bergen kommune er det ca. 300 elever som går på en forsterket avdeling. Dette tilsvarer ca. 1 % av alle grunnskoleelever i Bergen kommune.³⁵

Ved flere forsterkede skoler legger man til rette for inkludering mellom de som går på de forsterkede avdelingene og de som går i ordinære klasser. Slike tiltak kan være at elever i forsterkede avdelinger starter skoledagen i ordinær klasse og deltar på samlingsstunder. Flere forsterkede skoler har klasserom til de forsterkede avdelingene i samme gang som de ordinære klassene. Det er også tilrettelagt for at elever med spesialundervisning deltar i den ordinære undervisningen og at elever fra ordinære klasser kommer på besøk til de forsterkede avdelingene.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 24 Utdanning

Partene erkjenner at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til utdanning. Med sikte på å virkeliggjøre denne rettigheten uten diskriminering, og på basis av like muligheter, skal partene sikre et inkluderende utdanningssystem på alle nivåer, samt livslang læring..

³³ Rundskriv nr R3/2017 Byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett

³⁴ NOU (2016:17) På lik linje s 59

³⁵ Beregning: Elevmasse ca 30 000 og elever i forsterkede avdelinger ca 300 elever.

Opplæringen skal tilpasses evnene og forutsetningene til den enkelte elev. Blant personer med utviklingshemming er det store forskjeller, og grad av utviklingshemming³⁶ er viktig å avklare allerede i skolealder, da det har betydning for at krav og forventninger er tilpasset den enkelte sine forutsetninger. Dersom eleven ikke kan få tilfredsstillende utbytte av ordinær undervisning har eleven rett på spesialundervisning, og Bergen ønsker at dette feltet skal få et løft i årene fremover. Før det gis vedtak om spesialundervisning blir det gitt en sakkyndig vurdering fra pedagogisk psykologiske tjenester (PPT). Det utarbeides en individuell opplæringsplan som skal vise mål, innhold og hvordan undervisningen skal gjennomføres. Riksrevisjonens undersøkelse av spesialundervisning fra 2010 viser at de individuelle opplæringsplanene har mangelfulle beskrivelser og konkretisering av opplæringsmål. Dermed blir det vanskelig å vurdere årlig resultatoppnåelse.³⁷ I NOU «På lik linje» anbefales det å utarbeide bindende retningslinjer for utformingen av opplæringsmål og planer for elever som mottar spesialundervisning.

Lærer eller spesialpedagog har hovedansvaret for spesialundervisning, men en rapport viser at elever med utviklingshemming i større grad enn andre elever, blir undervist av medarbeidere uten formell kompetanse.³⁸ I NOU «På lik linje» anbefaler rettighetsutvalget at regelverket endres, slik at også elever med utviklingshemming mottar undervisning av kvalifisert personell.³⁹ I Bergen kommune vil man vurdere organisering av det spesialpedagogiske tilbudet i kommende rullering av spesialpedagogisk plan. Planen vil omhandle organisering, styring, innhold og kvalitet i tjenester som gis innenfor det spesialpedagogiske feltet, og er forventet ferdigstilt vår 2019. For å sikre økt kompetanse om funksjonshemming vil man kartlegge kompetansebehov og tilby kurs til medarbeidere uten formell kompetanse i skolen som arbeider med funksjonshemmede.

Illustrasjon: André Myrlønn

Overgangen fra grunnskole til videregående sikres ved egne møter mellom elevene, foresatte og skoler. Interesseorganisasjoner etterlyser mer kunnskapsoverføring for å bedre overgangssituasjonene for barn med store og sammensatte hjelpebehov. Bergen kommune vil vurdere om overgangssituasjonene kan bedres i barnehage og skole i samråd med interesseorganisasjoner. Koordinerende enhet vil være en viktig aktør når rutinene for overgangssituasjoner skal videreutvikles.

Universell utforming er en forutsetning for at alle elever kan følge undervisningen i ordinære klasser. Eldre skolebygg er ikke alltid universelt utformet, men dette skal ikke være et hinder for at barn med funksjonsnedsettelse skal kunne gå på nærskolen. For eksisterende skoler er det årlig ute et rundskriv til skolene slik at skolene kan melde inn behov for tilrettelegging

³⁶ Utviklingshemming deles inn i 6 undergrupper i ICD 10: mild (lett) psykisk utviklingshemming, moderat psykisk utviklingshemming, alvorlig psykisk utviklingshemming, dyp psykisk utviklingshemming samt annen psykisk utviklingshemming og uspesifisert psykisk utviklingshemming

³⁷ NOU (2016:17) På lik linje s.62

³⁸ NOU (2016:17) På lik linje s.60

³⁹ NOU (2016:17) På lik linje s. 60

for elever med funksjonsnedsettelse. Dette følges opp i samarbeid med Byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett og Etat for bygg og eiendom. Nye skoler og skoler under rehabilitering tilrettelegges for universell utforming.

Både helse- og omsorgstjenesten og opplæringssektor har behov for kunnskap om hverandres tjenesteområder. Tverrfaglige team er en slik arena for tverrfaglig samarbeid mellom skole, skolehelsetjenesten, pedagogisk psykologisk tjeneste og barneverntjenesten. Tverrfaglige team skal både kunne bidra til oppfølging av enkeltelever og til utviklingsarbeid på systemnivå.

Foto: Nattland oppvekststun, Nina Blågestad/Bergen kommune

Mål: Et utdanningsløp som sikrer læring og utvikling for den enkelte.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
9.	- kartlegge kompetansebehov og tilby kurs til medarbeidere uten formell kompetanse i skolen som arbeider med funksjonshemmede.	BBSI ⁴⁰
10.	- sørge for at alle nye skolebygg er universelt utformet. Eldre skoler som ikke er universelt utformet skal etter søknad tilrettelegges slik at de er tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse.	BFIE BBSI
11.	- etablere et nettverk for skoler uten forsterket avdeling som selv vurderer, eller i samråd med områdeleder og/eller PPT vurderer, å ha behov for å heve sin kompetanse innen oppfølging av personer med generelle lære vansker, utviklingshemming eller spesielle behov.	BBSI BHO kan bidra med kompetans eoverføring ved behov

⁴⁰ Byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett

12.	- bedre overgangssituasjoner i opplæringsløpet for barn og unge. Rutiner for overganger mellom barnehage og skole, barneskole og ungdomsskole og grunnskole og videregående skole skal videreutvikles. I utviklingsarbeidet vil Koordinerende enhet og interesseorganisasjoner være viktige aktører.	BBSI
-----	--	------

5.3.3 Skolefritidsordning

Skolefritidsordning (SFO) er et tilbud til alle barn mellom 1. og 4. klasse og for barn med funksjonshemming fra 1.-7. klasse. Bergen kommune tilbyr også tilsyn etter skoletid for ungdommer med særskilte behov på 8.- 10. trinn (STO).

I NOU «På lik linje» vises det til at barn med særskilte behov ofte har behov for SFO gjennom hele skoleløpet, selv om de blir eldre. Barn med utviklingshemming er i mindre grad selvstendige og kan ikke være alene hjemme etter skoletid.

En undersøkelse fra 2006 blant foreldre til barn med særskilt tilrettelegging i SFO viste at tilbudet til barna ofte er preget av tilfeldigheter og ikke en strategisk tenkning om hvordan man skal få til et godt innhold. Foreldre etterspør ofte kompetansehevende og habiliterende aktiviteter.⁴¹ Bergen kommune vil intensivere dette arbeidet de kommende årene.

For mange barn og unge vil det være mest hensiktsmessig at skolen gir et tilbud om SFO og STO etter skoletid. Et SFO/STO- tilbud ved skolen bidrar til at elever oppholder seg i kjente omgivelser etter at skoledagen er over, og kan delta på aktiviteter sammen med andre barn og unge. Disse tilbudene er også viktig for at foreldre skal kunne delta i arbeidslivet, og samtidig være trygg på at deres barn blir godt ivaretatt.

Bystyret vedtok i sak 147-17 Sammen i vennskap, lek og læring – helhetlig plan for SFO i Bergen kommune at det skal utarbeides en egen sak om skoletilsynstilbudet (STO). Saken vil omhandle innhold, omfang og finansiering av STO-tilbudet.

⁴¹ NOU (2016:17) På lik linje s. 62

5.3.4 Videregående skole og opplæring i bedrift

Det er et mål at skolen skal være for alle, uavhengig av bakgrunn og forutsetninger. Alle barn og unge skal være en del av et inkluderende fellesskap som gir gode muligheter for læring og utvikling.⁴²

I NOU «På lik linje» vises det til enkelte utfordringer innen videregående opplæring. Mange elever og foreldre opplever at arbeidet med å få på plass et godt skoletilbud starter for sent. Elever med lærevansker har også liten grad av medvirkning i eget utdanningsvalg. I Bergen kommune samarbeider grunnskolen og de videregående skolene for å forberede elever på overgangen til videregående opplæring. Hordaland fylkeskommune holder informasjonsmøter for PPT⁴³ og rådgivere i grunnskolen for å informere om hvilket utdanningstilbud som gis. Grunnskole og videregående skole samarbeider for å få tidlig oversikt over elever som har behov for undervisning i mindre grupper. Etter hvert som elever med spesielle behov har fått plass ved en videregående skole er det også vanlig med egne møter.

Personer med utviklingshemming er en bredt sammensatt gruppe, som har forskjellige behov og forutsetninger. Det er derfor behov for et differensiert tilbud i den videregående opplæringen. Ved flere videregående skoler er det i Hordaland tilrettelagt for spesialundervisning i grupper med opplæring innen «hverdagsliv» der man øver på grunnleggende ferdigheter. Spesialundervisning gis også som arbeidstrening i gruppe eller i en tilrettelagt gruppe knyttet opp mot et utdanningsprogram. Hordaland Fylkeskommune inngår også avtaler med bedrifter, slik som arbeidsmarkedsbedrifter om arbeidspraksis. Elever kan også velge spesialundervisning i ordinær klasse.

Enkelte elever ønsker en mer praktisk rettet utdanning, og for dem kan lærekandidatordningen være et egnet tilbud. Flere arbeidsmarkedsbedrifter og andre bedrifter har lærekandidatordninger. De tilbyr arbeidstrening og opplæring i enkelte mål i fagplanen, og eleven får et kompetansebevis. Elever som har gått 3 år ved videregående før de blir lærekandidater vil få en 2-årig lærekandidattid. Det er også mulig å få en 4-årig lærekandidatordning dersom man begynner rett etter ungdomsskole. Bergen kommune vil være en pådriver for at flere bedrifter etablerer lærekandidatordninger.

En utfordring som beskrives i NOU «På lik linje»⁴⁴ er at mellom 70-80 % av elevene med særskilte behov får et utdanningstilbud utenfor den ordinære klassen, og de fleste som får særskilt tilrettelagt opplæring, er å finne i et begrenset antall yrkesfaglige studieretninger. I stortingsmelding «Læring og fellesskap»⁴⁵ vises det til at personer med utviklingshemming generelt møtes med for lave forventninger og et for lavt læringstrykk gjennom hele det videregående skoleløpet.

Uavhengig av hvilken undervisningsform eller studieretning som er valgt, kan det kan være usikkerhet rundt hvilket tilbud den enkelte får etter endt utdanning, spesielt om det er ønske om å starte i arbeidsmarkedsbedrift eller annet arbeid. Det er derfor viktig å se utdanning og jobb i sammenheng. Man bør kartlegge den enkeltes ønsker og muligheter tidlig, og sette

---

⁴² NOU (2009:18) Rett til læring

⁴³ Pedagogisk psykologisk tjeneste

⁴⁴ NOU (2016:17) På lik linje s. 63

⁴⁵ Meld St. 18 (2010-2011) Læring og fellesskap

skolene i stand til å spisse utdanningsløpet til en bestemt type arbeid. Bergen kommune ønsker et tettere samarbeid med både Fylkeskommunen og NAV Stat for å få en god overgang fra videregående skole og ut i arbeidslivet.

Noen videregående skoler har en tilsynsordning før og etter skoledagen (TIV). Da innhold og organisering kan variere, ønsker man å utrede organisering av tiltaket. Tilsynsordningen organiseres og driftes av skolene, og Byrådsavdeling for helse og omsorg dekker kostnaden ved ordningen.

Mål: Den videregående utdanningen skal bidra til mestring, utvikling og læring. Personer med utviklingshemming skal få god rådgivning om utdannings- og yrkesvalg.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
13.	- bedre overgangssituasjoner i opplæringsløpet for barn og unge. Rutiner for overgangen mellom grunnskole og videregående skole skal videreutvikles. I utviklingsarbeidet vil Koordinerende enhet og interesseorganisasjoner være viktige aktører.	BBSI
14.	- invitere Fylkeskommunen og NAV-stat til å inngå et formalisert samarbeid hvor målet er å sikre gode overganger for personer med utviklingshemming fra videregående skole til arbeidslivet eller annen aktivitet.	BHO tar initiativ til samarbeid
15.	- vurdere innhold og organisering ved tilsynsordning i videregående skole (TIV) sammen med Fylkeskommunen i Hordaland og etablere en formalisert avtale for Tilsynsordning i videregående skole.	BHO tar initiativ til et samarbeid med Fylkeskommunen i Hordaland
16.	- vil være en pådriver for at flere bedrifter og vekstbedrifter etablerer lærekandidatordninger.	BFIE BHO

---

6 Voksenlivet

6.1 Aktivitetstilbud og dagsenter

Dagaktivitetstilbud er viktig for å bringe mennesker ut av sosial isolasjon, bygge sosiale nettverk, og for at den enkelte skal kunne få en tilværelse preget av meningsfullt innhold i hverdagen. Alle personer med utviklingshemming i Bergen skal ha en meningsfull aktivitet å gå til i hverdagen.

I mange år har det vært venteliste for å få dagsenterplass. Siden 2016 har det vært en stor satsing på flere dagsenterplasser og flere har fått tilbud. I 2018 etableres enda et nytt dagsenter som vil sikre at alle som har behov og som ønsker det, får et tilbud. Målsettingen er at Bergen kommune skal etablere ytterligere dagsenterplasser som til enhver tid dekker behovet.

I Bergen kommune er det 11 kommunale dagsentre, og 2 privat-ideelle stiftelser som gir et variert tilbud⁴⁶. Til sammen får 370 personer et dagsentertilbud⁴⁷.

Personer med utviklingshemming som søker om dagsentertilbud har ulike interesser, ønsker og funksjonsnivå. I regi av dagsentre tilbys det derfor varierte aktiviteter slik som formingsaktiviteter, fysisk aktivitet, kreativ utfoldelse og produksjon av varer og tjenester. Hva som oppleves som meningsfullt vil variere fra person til person, og dagsenteret vil legge til rette for dette mangfoldet. Målsettingen er å gi et aktivitetstilbud ut ifra den enkeltes interesser og behov.

Det arbeides med å utvide tilbudet i dagsentertjenesten, slik at man kan nå flere i målgruppen. Det tradisjonelle dagsenterkonseptet skal utvikles for å nå flere i målgruppen ved at aktiviteter i større grad foregår både på og utenfor dagsenteret. Ved å tilby aktiviteter utenfor dagsenteret kan det åpnes opp for en enda større bredde i aktivitetstilbudet. Slike aktivitetstilbud kan inkludere blant annet fysisk aktivitet og kulturtilbud. Ved å inngå samarbeid med frivillige organisasjoner og andre aktører kan man bidra til et større mangfold av aktiviteter som kan føre til inkludering, mestring og en meningsfull hverdag. Det skal ansettes en aktivitets- og arbeidsleder som skal skape muligheter for flere aktiviteter i regi av dagsenter.

Når det gis tilbud om dagsenterplass skal brukerens behov stå i sentrum, og av den grunn som hovedregel tilbys i det byområdet der den enkelte bor. Ved et økt samarbeid mellom dagsenteret og aktører i nærmiljøet kan man få til økt grad av inkludering. Transporttid til og fra dagsenter reduseres da også for den enkelte

---

⁴⁶ Privat-ideelle stiftelser som gir dagsentertilbud er Christiegården dagsenter og Stiftelsen Virksomheten Helgeseter

⁴⁷ per juni.18

Mål: Meningsfull aktivitet for alle.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
17.	- tilby dagsenterplass til alle som står på ventelisten innen utgangen av 2018	BHO
18.	- tilby fortløpende dagtilbud til personer med utviklingshemming som ikke har andre aktivitetstilbud (som for eksempel videregående skole, arbeid, tilpasset aktivitet i bolig)	BHO
19.	- ansette en Aktivitets- og arbeidsleder i dagsentertjenesten.	BHO

6.2 Arbeid

Arbeidslivet er en viktig arena for deltakelse og inkludering i samfunnet, og av sentral betydning for den enkeltes økonomiske og sosiale levekår. Bergen kommune har som mål at alle som kan arbeide, skal kunne arbeide.

Personer som har en funksjonsnedsettelse kan ha behov for tilrettelegging for å kunne delta i arbeidslivet. NAV tilbyr arbeidsrettede tiltak for personer med nedsatt arbeidsevne. Et slikt tiltak er tilrettelagt arbeid i skjermet virksomhet (VTA-S) slik som i vekstbedrifter eller arbeidsmarkedsbedrifter. Et annet alternativ er et varig tilrettelagt arbeid i ordinære virksomheter (VTA-O). I en vekstbedrift eller arbeidsmarkedsbedrift er personer i varig tilrettelagt arbeid ansatt i bedriften og deltar i produksjon av varer og tjenester. Målsettingen er at deltakerne utvikler sine ressurser gjennom tilrettede arbeidsoppgaver. Tiltaket er tidsbegrenset, slik at deltakerne i utgangspunktet har anledning til å være på arbeidsplassen ut yrkeskarrieren. Samtidig skal deltakelse i varig tilrettelagt arbeid jevnlig vurderes opp mot andre arbeidsrettede tiltak, utdanning og ansettelse i det ordinære arbeidsliv.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 27. Arbeid og sysselsetting

Partene erkjenner at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til arbeid på lik linje med andre.

Nordnes Verksteder, Foto: Asle Bentzen/Bergen kommune

Varig tilrettelagt arbeid i skjermet virksomhet (VTA- S)

Personer som har varig tilrettelagt arbeid i en skjermet virksomhet er fast ansatt og regnes som arbeidstaker i henhold til arbeidsmiljøloven, og skal ha en arbeidskontrakt.

I Bergen kommune er det 342 personer⁴⁸ som har varig tilrettelagte arbeidsplasser i skjermede virksomheter. I skjermede virksomheter arbeider personer med utviklingshemming, og personer med andre funksjonsnedsettelse.

Arbeidsmarkedsbedrifter har et viktig samfunnsansvar og skal gi arbeidstilbud til personer som ikke kan fungere i vanlig arbeid.

Arbeidstakeren mottar uførepensjon, og det er derfor ikke krav til at det skal utbetales lønn basert på forskrift om arbeidsmarkedstiltak.⁴⁹ Dette er likevel ikke til hinder for at det avtales utbetaling av en bonuslønn.⁵⁰ Praksis er at arbeidstakere i VTA får bonuslønn basert på tariffavtale mellom ASVL og Fellesforbundet, der det også er satt en minstelønns-sats. Arbeidstakerne i VTA kan organisere seg i Fellesforbundet.

Varig tilrettelagt arbeid i ordinære virksomheter (VTA-O)

Personer som har varig tilrettelagt arbeid i en ordinær virksomhet, regnes som arbeidstaker i henhold til arbeidsmiljøloven, og skal ha en arbeidskontrakt.

Bergen kommune har som arbeidsgiver hatt tilrettelagte stillinger i egen organisasjon i mange år. Det er i dag ca. 30 personer som har et slikt tilrettelagt arbeid, og har arbeidsoppgaver f.eks. innen bygg og eiendom, helse og omsorg og kontorarbeid. Disse personene er arbeidstakere og har en egen arbeidsavtale for tilrettelagt arbeid. De mottar i dag en motivasjonslønn.

Via prosjektet HELT MED⁵¹ har Bergen kommune i 2017 inngått avtale med sykehjem i Bergen kommune om opprettelse av arbeidsplasser for personer med utviklingshemming i ordinær virksomhet. HELT MED arbeider for at det etableres flere arbeidsplasser i ordinære bedrifter for personer med utviklingshemming, og har samarbeid med både privat og offentlig sektor. HELT MED prosjektet har bidratt til at det er etablert flere stillinger for målgruppen ved bl.a. hoteller i Bergen kommune. Vi ønsker flere slike arbeidstiltak velkommen, og ønsker å spille på lag med regjeringen, næringslivet, interesseorganisasjoner og offentlig sektor for å få det til. Vi ønsker en inkluderingsdugnad for å få dette til.

---

⁴⁸ Personlig meddelelse mai.2018 NAV Markedstjenester i Hordaland

⁴⁹ Forskrift om arbeidsmarkedstiltak (tiltaksforskriften)§ 14-7.

⁵⁰ For personer som er innvilget uføretrygd er det mulig å ha inntekt opp til en definert inntektsgrense uten at uføretrygden reduseres. Denne grensen ligger nå generelt på 0,4 G. For personer som har fått innvilget tiltaket «Varig tilrettelagt arbeid» gjennom NAV er denne grensen høyere, og ligger i 2018 på 1 G.

⁵¹ «Helt med» er et prosjekt i stiftelsen SOR, <http://www.samordningsradet.no/omsor2.cfm> www.heltmed.no

Bruk av reserverte og inkluderende kontrakter

Oppdragsgivere kan i forbindelse med anskaffelser begrense anbudskonkurranser til virksomheter eller programmer som har som hovedformål å integrere funksjonshemmede eller vanskeligstilte personer i arbeidslivet (jf. § 8-8 i anskaffelsesforskriften, også kalt «reserverte kontrakter»). I 2017 ble det vedtatt en ny instruks om prosedyre for bruk av reserverte og inkluderende kontrakter i Bergen kommune.⁵² Det følger av instruksen at kommunen som hovedregel skal benytte muligheten i regelverket for å reservere konkurransene på denne måten.

- «Kommunen kjøper inn tjenester for fem milliarder kroner i året. Vi skal bruke kjøpekraften vår til å påvirke positivt»

Dag Inge Ulstein, finansbyråd på besøk ved arbeidsmarkedsbedriften Grønnevik AS 27.03.18

Når det ikke er mulig å reservere konkurransene etter foa § 8-8, skal kommunen som hovedregel fremme et inkluderende arbeidsliv ved å stille krav i ordinære konkurranser (også kalt «inkluderende kontrakter») om å benytte et gitt antall personer med utfordringer på arbeidsmarkedet under utførelsen av kontrakter. Kravet kan oppfylles ved at personer inkluderes direkte i ordinære bedrifter, eller gjennom bruk av underleverandører (eksempelvis arbeidsmarkedsbedrifter). Det er også mulig å innsnevre begrepene for både reserverte og inkluderende kontrakter slik at kun varig tilrettelagte arbeidsplasser (eller tilsvarende ordninger i utlandet) kan oppfylle kravet. Vedtaket innebærer at Bergen kommune i større grad enn tidligere er forpliktet til å fremme et inkluderende arbeidsliv gjennom strategisk bruk av kommunens anskaffelser.

Produksjon av kattedeile til bruk innen forebyggende dyrevern, Nordnes verksteder. Foto: Asle Bentzen/Bergen kommune

⁵² Byrådsvedtak 1198/17 Instruks om prosedyre for bruk av reserverte og inkluderende kontrakter

---

Utfordringer og tiltak

Det er 88 personer som står på venteliste for å få et arbeid i en arbeidsmarkedsbedrift i Bergen kommune.⁵³ Blant de 88 personene på venteliste er det personer både med og uten utviklingshemming.

Det er en utfordring at ikke alle personer som har behov for det, får et tilrettelagt arbeid ved en arbeidsmarkedsbedrift. Alternative løsninger blir for enkelte aktivitet ved et dagsenter. Å vente på plass ved arbeidsmarkedsbedrift er frustrerende for den enkelte og for pårørende. På innspillsdagen ble det gitt tilbakemelding om at ventetiden kan bidra til tap av ferdigheter og utvikling av dårlige livsvaner. Arbeidsmarkedsbedrifter i Bergen kommune har kapasitet til å tilby flere stillinger, men dette forutsetter økte statlige tilskudd. 80 % av totalutgiftene ved en slik stilling dekkes av statlige midler.⁵⁴

Bergen kommune ønsker et samarbeid med NAV Stat og arbeidsmarkedsbedrifter for å sikre at personer med utviklingshemming som ønsker en arbeidsplass ved en arbeidsmarkedsbedrift skal få dette. Personer som arbeider i arbeidsmarkedsbedrift som ikke lenger kan nyttiggjøre seg dette tilbudet bør få et annet tilpasset tilbud.

Vekstbedrifter bidrar til sysselsetting av personer med nedsatt arbeidsevne, og vekstbedrifter har fokus på å tilby rette arbeidsoppgaver ut i fra den enkeltes arbeidstakers evner og forutsetninger. Samtidig er vekstbedrifter en arbeidsplass og det er et krav til produktivitet for bedriften. Arbeidstakerne i vekstbedriftene har de samme rettigheter og plikter som andre arbeidstakere. Med økende alder og funksjonsfall av andre årsaker, kan arbeidstakere i vekstbedriften etter hvert oppleve manglende mestring i arbeidssituasjonen og reduserte ferdigheter til å utføre et arbeid, og behovet for oppfølging og veiledning blir større enn den normen NAV setter i sine bevilgninger.⁵⁵ I slike situasjoner vil man forsøke å tilrettelegge ved å prøve ut bl.a. alternative arbeidsoppgaver, hjelpemidler og endret arbeidstid. Dersom ikke tilrettelegging er tilstrekkelig kan det bli nødvendig å avslutte et arbeidsforhold, og da må bedriftene følge gjeldende regler i arbeidsmiljøloven. I slike prosesser er det viktig med god dialog med de involverte, og at man sikrer sømløse overganger til et annet aktivitetstilbud.

For enkelte personer med utviklingshemming er det vanskelig å vite sikkert om aktivitetstilbud ved dagsenter eller arbeid i arbeidsmarkedsbedrift er rett tilbud. Med tilpasset arbeidstrening kan personen tilegne seg ferdigheter og på sikt mestre et arbeid f.eks. ved en arbeidsmarkedsbedrift. I slike tilfeller kan lærekandidatordningen være en god løsning. Se kapittel 5.3.4 for mer informasjon om lærekandidatordningen.

Bergen kommune ønsker å øke antall arbeidsplasser i egen organisasjon for personer med utviklingshemming. For å ansette personer i VTA-O stillinger må det være gode rutiner for rekruttering av ansatte, avklart hvilke kontrakter som skal benyttes og hvordan personer i slike stillinger følges opp. Det er utarbeidet en rutine for varige arbeidstiltak og egen kontrakt for slike stillinger i Bergen kommune. Rutinene skal videreutvikles.

---

⁵³ Personlig meddelelse mai.2018 NAV Markedstjenester i Hordaland

⁵⁴ Det statlige tilskuddet er en fast årlig sats per godkjent tiltaksplass i skjermet sektor (VTA-S). Kommunens tilskudd beregnes med 25 % av det statlige tilskuddet. Av det totale tilskuddet er imidlertid kommunens bidrag 20 % og statens 80 %.

⁵⁵ Personlig meddelelse Nordnes verksteder: Normen som NAV setter for sine bevilgninger er en arbeidsleder/instruktør på 5 stillinger.

Bergen kommune har som målsetting å etablere 50 VTA-O stillinger i planperioden. Dette forutsetter et samarbeid med NAV, og Bergen kommune vil ta initiativ til et slikt samarbeid. Å opprette 50 VTA-O stillinger vil kreve ressurser til motivasjonslønn til ansatte i slike stillinger. I tillegg vil det være behov for å ansette arbeidsledere som kan følge opp personer med utviklingshemming i arbeidet, og ressurser innen administrasjon som kan rekruttere og bistå i ansettelser og oppfølging. Virksomheter som tilbyr VTA i ordinær virksomhet mottar en årlig tilskuddsinnsats fra NAV på rundt 60 000 kroner per plass.

Dersom flere personer med utviklingshemming skal ansettes i ordinære stillinger, må rammene for slike stillinger avklares. Bergen kommune vil avklare rammene for de ordinære stillingene for personer med utviklingshemming med Kommunens sentralforbund og fagforeninger. Dette skal bidra til at Bergen kommune kan utforme stillinger som ivaretar arbeidsgivers interesser og personer med utviklingshemming kan tilbys arbeidsvilkår i samsvar med aktuelt regelverk.

Nordnes Verksteder, Foto: Asle Bentzen/Bergen kommune

Mål: Bergen kommune har som målsetting at alle personer med utviklingshemming som har arbeidsevne, skal ha mulighet til å delta i arbeidslivet på sine premisser.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
20.	- ta initiativ til et samarbeid med NAV for å etablere 50 kommunale arbeidsplasser (VTA-O) for personer med utviklingshemming eller særskilte behov i Bergen kommune.	BFIE
21.	- videreutvikle retningslinje for varige arbeidsmarkedstiltak og kontrakter for varig tilrettelagte stillinger i Bergen kommune.	BFIE
22.	- opprette en Jobbspesialist som prosjektstilling som skal styrke samarbeidet med NAV og Hordaland Fylkeskommune, og slik skaffe flere arbeidsplasser for personer med utviklingshemming.	BFIE
23.	- etablere tettere samarbeid mellom dagsenter og vekstbedrifter	BHO BFIE

Nordnes Verksteder, Foto: Asle Bentzen/Bergen kommune

6.3 Bolig

De siste ti årene har det vært etablert alt for få boliger for personer med utviklingshemming. Byrådet ønsker å prioritere en snuoperasjon der målet er å fjerne hele boligkøen på fem år. I tillegg vil vi oppgradere eldre bygningsmasse for å sørge for at boligene til alle menneskene med utviklingshemming i Bergen er god. I en tiårsplan som denne er målet at vi ikke bare skal fjerne køen som er i dag, men også ruste oss for fremtiden. Vi skal ruste oss for fremtiden ved å kartlegge den enkeltes boligbehov allerede fra tenårene, og ved å sikre at det er tilgjengelig boliger som er tilpasset den enkeltes ressurser, muligheter og behov.

6.3.1 Tidlig kartlegging av boligbehov

Å flytte i egen bolig er en viktig overgang i livet, og man bør planlegge overgangen tidlig.

Kommunen ønsker å komme tidlig i dialog med den enkelte og pårørende om boligbehov, og ønsker å få informasjon om den enkeltes boligbehov første gang ved fylte 15 år.

Informasjon om hvilken boform som ønskes må gjentas da behovene kan endre seg. Enkelte vil ønske å flytte i eget hjem i ung alder, mens andre kan ha ønske om å bo i foreldrehjem eller sammen med nærstående.

Ved en tidlig dialog om boligbehov kan familien og kommunen sammen planlegge for en god overgang til et eget hjem, og ivareta ønsker som den enkelte og pårørende har. Også personer med utviklingshemming ønsker å være med å bestemme over bosted og boforhold. Mulighetene for selvbestemmelse og medvirkning har betydning for trivsel og fornøydhet.⁵⁶

Det er viktig å kartlegge ønskene til den enkelte, selv om ikke alle ønskene kan oppfylles. Som for befolkningen flest vil det være begrensninger i valg av bolig, enten man finansierer bolig selv eller har behov for bistand fra det offentlige.

Hvordan man trives i sitt eget hjem, vil også være avhengig av hvem naboene er. Når boligbehovene kartlegges tidlig, vil det også være lettere å planlegge for en god beboersammensetning. Ved å diskutere mulig flytting tidlig, kan man også starte en prosess for å gjøre den enkelte i stand til å bli mer selvstendig i forkant av flytting.

Ved å kartlegge boligbehov tidlig vil kommunen få en bedre oversikt over hvor mange boliger som bør etableres i årene som kommer.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 19: Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet.

..sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne har anledning til å velge bosted, og hvor og med hvem de skal bo, på lik linje med andre, og ikke må bo i en bestemt boform.

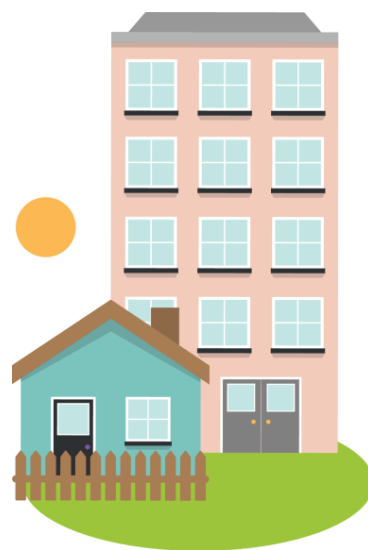
---

⁵⁶ NOU (2016:17) På lik linje s.147

6.3.2 Bolig - kommunens medvirkningsplikt

Kommunen skal ifølge helse- og omsorgstjenesteloven medvirke til å skaffe boliger til personer som ikke selv kan ivareta sine interesser på boligmarkedet. Dette inkluderer boliger med særlig tilpasning og med hjelpe- og vernetiltak for dem som trenger det på grunn av alder, funksjonshemming eller av andre årsaker.⁵⁷ I tillegg har kommunens sosialtjeneste en plikt til å gi midlertidig botilbud til dem som ikke klarer dette selv. Det viser seg i praksis å være vanskelig å finne egnede midlertidige botilbud til personer med utviklingshemming. Bergen kommune vil sikre at det finnes egnede midlertidige botilbud som fungerer for målgruppen.⁵⁸

Sosialtjenesten tilbyr råd- og veiledning til etablering i det private leiemarkedet. Via Boligetaten vurderes muligheten for finansiering til kjøp av egen bolig, eller kommunal bolig dersom de andre alternativene ikke er aktuelle.

Illustrasjon: André Myrlønn

6.3.3 Boligetablering- ansvar og roller

Byrådsavdeling for byutvikling (BBU) har, som del av den overordnede arealforvaltningen, det generelle ansvaret for å tilrettelegge for bærekraftig og forsvarlig boligforsyning - ut fra kommunens målsettinger om å være regionalt tyngdepunkt og estimert befolkningsvekst for årene fremover. Som ledd i dette skal vi påse at videre byutvikling ivaretar behovet for mangfoldige, trygge og gode bomiljø i den tette byen.

I Bergen kommune er det boligpolitiske området fordelt på flere etater og byrådsavdelinger. Personer med utviklingshemming med behov for kommunal bolig sender søknad til Forvaltningsenheten i respektiv sone. For å få plass i de tilrettelagte boligene, være seg i bofellesskap eller en enkeltstående leilighet, er det et krav at man har en diagnose som utviklingshemmet og er over 18 år. I søknadsprosessen vurderes det om søker kan skaffe seg bolig på det åpne marked og fungere i egen bolig med hjemmetjenester. Tildeling av ledige boliger skjer ut fra en behovsvurdering. Er det ikke ledig bolig for målgruppen blir man satt på venteliste. Beboere i kommunale bofellesskap betaler husleie for bolig, på lik linje med andre som kommunen leier ut bolig til, og kan søke om bostøtte.⁵⁹

Byrådsavdeling for helse og omsorg har ansvar for å beskrive hvilke behov det er for boligutbygging for sine målgrupper, og sender bestilling til Byrådsavdeling for finans, innovasjon og eiendom.

I Byrådsavdeling for finans, innovasjon og eiendom har Etat for boligforvaltning ansvar for etablering av kommunale utleieboliger, forvaltning, drift og vedlikehold. Etat for utbygging har

⁵⁷ Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester § 3-7

⁵⁸ Lov om sosiale tjenester §27

⁵⁹

---

ansvar for prosjektering og oppføring av nybygg og større rehabiliteringsprosjekter i regi av Bergen kommune.

Boligetaten i Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering forvalter individrettede ordninger slik som startlån/boligtilskudd, tilskudd til tilpasning av bolig, statlig bostøtte, kommunal bostøtte og kommunale utleieboliger til andre målgrupper.

6.3.4 Status boliger og begrepsbruk.

I Bergen kommune er det 77 kommunale bofelleskap og 8 bofelleskap driftet av ideelle stiftelser⁶⁰. I tillegg har private etablert 6 samlokaliserte boliger hvor beboerne er eiere og kommunen gir helse- og omsorgstjenester.

Antall personer som bor i ulike boformer beskrives i tabell 1.

Tabell 1

Boform	Antall personer per juni. 2018
Kommunale bofelleskap	482
Privat-ideelle bofelleskap	45
Privat initierte samlokaliserte boliger ⁶¹	63
Bor i hjem med familie/nærstående eller i egen bolig	Ca. 594

Bergen kommune ønsker å se hver enkelt bolig som en selvstendig boenhet. I planen brukes derfor begrepet samlokaliserte boliger i tillegg til det tradisjonelle bofelleskap-begrepet. Det skal vurderes hvilken begrepsbruk som bør benyttes på forskjellige boformer for personer med utviklingshemming.

Når kommunen etablerer boliger for personer med utviklingshemming, regnes disse ofte som omsorgsboliger. Kommuner kan søke om investeringstilskudd fra Husbanken når de etablerer omsorgsboliger for personer med behov for heldøgns helse- og omsorgstjenester, uavhengig av alder, diagnose eller funksjonshemming. Boliger som kommunen etablerer for personer med utviklingshemming vil også bli omtalt som omsorgsboliger i planen.

---

⁶⁰ Ideelle stiftelser som har avtaler med Bergen kommune om drift av bofelleskap: Stiftelsen Virksomheten Helgeseter, Rostadheimen og Stiftelsen Signo.

⁶¹ Foreldre og nærstående har sammen med sine voksne barn tatt initiativ til å etablere 6 samlokaliserte boliger. Til sammen bor 63 personer i slike samlokaliserte boliger, og beboerne er eiere.

6.3.5 Fremtidens boliger

I Bergen kommune ønsker man å tilby enkeltstående og samlokaliserte boliger. Bergen kommune har følgende målsetting for kommunale boliger som tilbys personer med utviklingshemming:

- Boligene er tilpasset den enkeltes ressurser, muligheter og behov.
- Beboersammensetningen i bofellesskapet gir grunnlag for trivsel og fellesskap.
- Boligene etableres i gode og ordinære bomiljøer slik at prinsippene om normalisering og integrering etterleves.
- Boligene har god standard og er universelt utformet.
- Boligene har teknologiske løsninger som kan gi økt grad av selvstendighet.
- Boligene har ikke et institusjonsliknende preg.

Smart omsorg⁶² og Etat for utbygging har kartlagt eksisterende bofellesskap i prosjektet "Strategisk boligportefølje". Basert på kartleggingen er det under utarbeiding et romprogram som beskriver hvordan gode boliger for personer med utviklingshemming skal utformes. Romprogrammene skal være førende for fremtidens boliger for denne målgruppen.

Bergen kommune vil styrke satsingen på omsorgsboliger integrert i mangfoldige bomiljø i en kompakt by i tråd med kommuneplanens samfunnsdel⁶³. Følgende satsinger i kommuneplanens samfunnsdel vil også være førende for etablering av fremtidens boliger for målgruppen:

GÅBYEN - Satsing 3: Bergen skal prioritere utbygging og tjenestetilbud som gjør det lettere for folk å gå i hverdagen.

KOMPAKT - Satsing 1: Bergen skal videreutvikle en kompakt bystruktur med et nettverk av urbane senterområder.

KOMPAKT - Satsing 4: Bergen kommune skal samordne offentlige funksjoner i tilknytning til senterområdene.

MANGFOLDIG - Satsing 3: Bergen skal tilby gode boliger i varierte bomiljø.

TRYGG - Satsing 2: Mulighetene for et godt liv skal være uavhengig av sosiale lag, bosted og kulturell bakgrunn

---

⁶² Smart omsorg er Bergen kommunes program for å modernisere og utvikle helse- og omsorgstjenestene.

⁶³ Bergen 2030, Kommuneplanens samfunnsdel, juni 2015.

6.3.6 Varierte behov- varierte boliger

Personer med utviklingshemming har en stor variasjon i funksjonsnivå, og boligtilbudet skal gjenspeile dette.

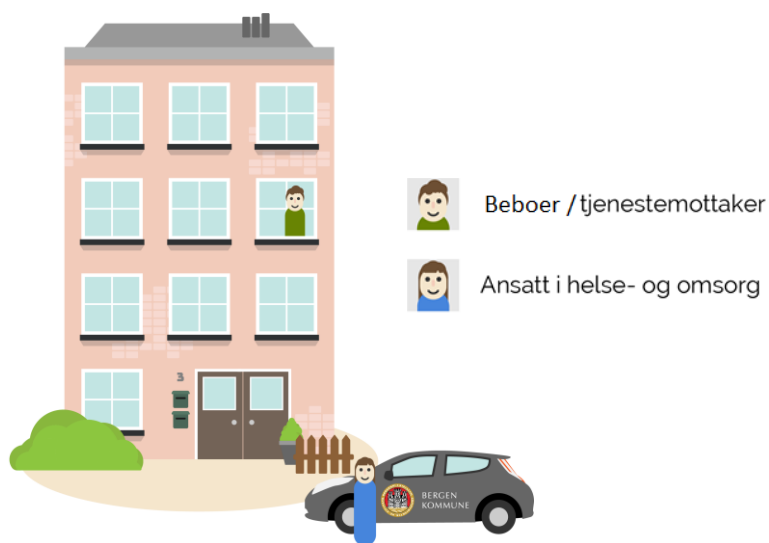
For de fleste beboerne vil det være gunstig med en boligplassering nær bydelssentre og knutepunkt for offentlig kommunikasjon. Andre beboere kan ha behov for en mer skjermet bolig.

Ulike boligalternativer som Bergen kommune vil utvikle beskrives i boligalternativ A – G:

Boligalternativ A

Personer med lett utviklingshemming og med mindre behov for bistand kan bo i egen leid eller eid bolig. Personale vil reise ut til personer som har behov for helsetjenester eller praktisk bistand til dagliglivets gjøremål.⁶⁴ Disse boligene vil ligge i vanlige bomiljø.

For personer med utviklingshemming kan det også være et alternativ å bo med foreldre eller nærstående også i voksen alder. I slike tilfeller vil også ambulante personell dekke personens behov for helsetjenester eller praktisk bistand.

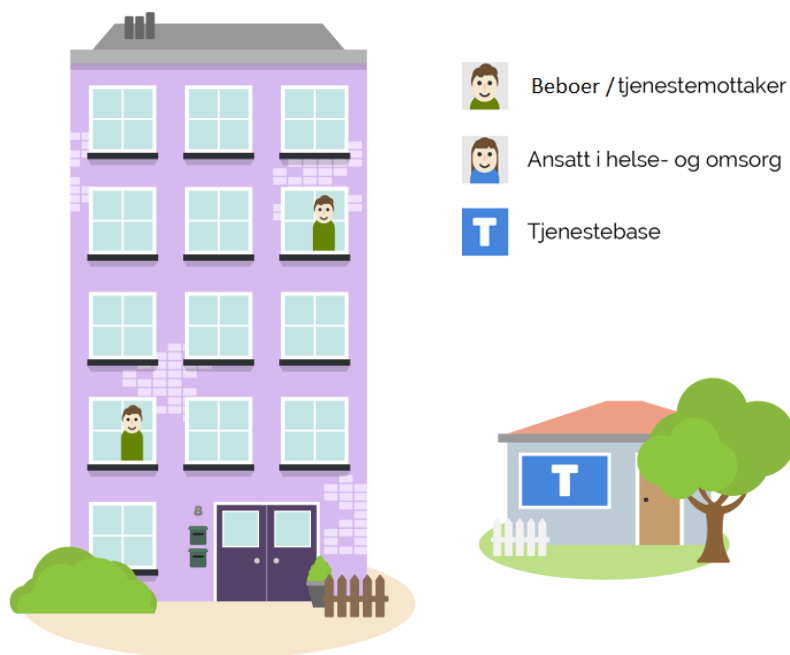
Illustrasjon: André Myrlønn

⁶⁴ Når personale reiser ut til personer som har behov for helsetjenester eller praktisk bistand til dagliglivets gjøremål betegnes dette som ambulante tjenester

Bolialternativ B

Personer med utviklingshemming kan ha behov for en mer selvstendig bosituasjon, men opplever trygghet ved å bo i nærheten av en tjenestebase⁶⁵. Beboer kan selv oppsøke tjenestebasen eller få ambulante helse- og omsorgstjenester.

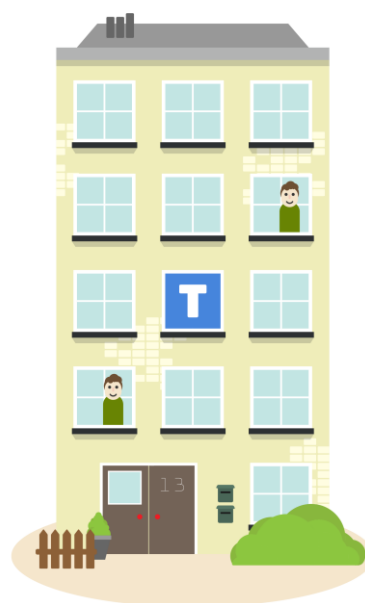
Boligen kan være eid eller leies.

Illustrasjon: André Myrlønn

Bolialternativ C

Boliger i denne kategorien er tilpasset personer med utviklingshemming som har behov for å ha ansatte tilgjengelig i samme bygg, men trenger ikke ha leiligheten sin tett på personalbasen. Velferdsteknologiske løsninger kan på sikt endre behovet for at personell er fysisk tilstede i samme bygg. Boligen kan være eid av beboer, eller leies.

Illustrasjon: André Myrlønn

⁶⁵ En tjenestebase inkluderer personalfasiliteter og areal til bruk for planlagte aktiviteter med beboere.

Boligalternativ D

Personer med utviklingshemming med behov for tett oppfølging av ansatte, vil ha utbytte av å bo vegg i vegg med en personalbase eller med tjenestebase tett på. Flere eksisterende kommunale bofellesskap og privat-initierte samlokaliserte boliger⁶⁶ er i denne kategorien.

Illustrasjon: André Myrlønn

Boligalternativ E

Personer med utviklingshemming kan på grunn av multifunksjonshemming og tekniske hjelpemidler som rullestol, ha behov for boliger der det er spesielle krav til utforming av bolig og særskilt kompetanse.

Andre har på grunn av bl.a. utfordrende adferd behov for tilrettelagte boliger og ansatte med særskilt kompetanse. Personer med utfordrende adferd kan ha behov for en bolig som er mer skjermet og med tilgang til friluftsarealer. Det kan være vanskelig for denne gruppen å kjøpe egen bolig i private boligprosjekter, og kommunen vil prioritere å etablere boliger for denne målgruppen.

Illustrasjon: André Myrlønn

⁶⁶ Foreldre og nærstående har sammen med sine voksne barn tatt initiativ til å etablere 6 samlokaliserte boliger. Til sammen bor 63 personer i slike samlokaliserte boliger, og beboerne er eiere.

Boligalternativ F

Personer med utviklingshemming har som andre, rett på sykehjemsplass når kriterier i forskrift om dette er oppfylt. Per dags dato er det 12 personer med diagnosen psykisk utviklingshemming som er beboere på sykehjem.

Illustrasjon: André Myrlønn

Boligalternativ G

Bergen kommune vil etablere noen treningsleiligheter. Slike boliger kan benyttes om det er akutt behov for bolig eller behov for tett oppfølging over en periode. Dette tilbudet kan være aktuelt i helt spesielle tilfeller grunnet utviklingshemming og samtidig psykisk lidelse/rus eller omfattende utfordrende adferd. I en slik oppfølgingsfase kan man kartlegge beboers behov og gi intensiv opptrening for å sikre overgang til en egnet bo- og tjenestetilbud.

Illustrasjon: André Myrlønn

6.3.7 Eie egen bolig

I Bergen kommune eier flere personer med utviklingshemming egen bolig. Foreldre og nærstående har sammen med sine voksne barn tatt initiativ til å etablere 6 samlokaliserte boliger. Til sammen bor 63⁶⁷ personer i slike samlokaliserte boliger, og beboerne er eiere. Kommunen gir helse- og omsorgstjenester fra en personalbase i samme bygg. I tillegg er det flere som eier enkeltstående boliger, der ansatte reiser ut og gir tjenester i hjemmet.

Byrådsavdeling for helse og sosial er i kontakt med flere foreldregrupper som ønsker å etablere samlokaliserte boliger i årene som kommer.

Å flytte i egen bolig er en viktig overgang i livet, både for den enkelte og for pårørende. Mange foreldre og andre pårørende er engasjert i prosessen frem mot etablering i egen bolig⁶⁸ og er svært opptatt av at barna deres skal få et godt og trygt hjem.

Både det å leie bolig og eie bolig kan ha sine fordeler og ulemper for personer med utviklingshemming og deres pårørende. Bergen kommune vil legge til rette for at personer med utviklingshemming kan bo godt og trygt, og vi ønsker å legge til rette for at personer med utviklingshemming både kan leie eller eie bolig. Kommunen vil bidra til at personer kan eie egen bolig ved å utarbeide rutiner for samarbeid mellom de som ønsker å kjøpe egen bolig og kommunen. Det skal utarbeides lett tilgjengelig informasjon for dem som ønsker å kjøpe egen bolig.

Kommunen ønsker å komme i dialog med foreldre og nærstående som planlegger større samlokaliseringer på et så tidlig tidspunkt som mulig for å dele erfaringer fra tidligere prosjekter, og samtidig sikre at kommunen selv kan planlegge fremtidig ressursbehov. Når flere personer med behov for helse- og omsorgstjenester kjøper samlokaliserte boliger, vil kommunen gjøre en konkret vurdering av om det er behov for en tjenestebase⁶⁹ i samme bygg. Alternativt kan helse- og omsorgstjenester gis ambulant.

Husbanken har økonomiske virkemidler som startlån og tilskudd til etablering, som kan bidra til finansiering av boligkjøp.⁷⁰

---

⁶⁷ I de privat initierte samlokaliserte boligene bor det både personer med utviklingshemming og personer med andre diagnoser.

⁶⁸ NOU (2016:17) På lik linje s. 146

⁶⁹ En tjenestebase inkluderer personalfasiliteter og areal til bruk for planlagte aktiviteter med beboere.

⁷⁰ <https://www.husbanken.no/>

6.3.8 Tiltak for å etablere flere boliger for personer med utviklingshemming

Bergen kommune ønsker å etablere flere boliger av god standard for personer med utviklingshemming. Bergen kommune vil opprette et toårig prosjekt kalt, «Boligløftet» der det skal settes av flere dedikerte ressurser som kun skal arbeide med å fjerne boligkøen.

For å etablere flere boliger, må Bergen kommune ta i bruk flere virkemidler:

1) Kjøpe bygg og leiligheter

Bergen kommune skal prioritere å etablere boliger de neste 5 årene. Hovedstrategien for å etablere boliger vil derfor være å kjøpe seg inn i private boligprosjekter.

Å kjøpe leiligheter i større boligprosjekt og etablere en personalbase i bygget, kan føre til større grad av integrering i ordinære bomiljø. Bergen kommune kan også kjøpe leiegårder ved bruk av kommunal forkjøpsrett⁷¹, og omgjøre leiegården til egnete boliger for målgruppen. Inngåelse av samarbeidsavtaler med private utbyggere skal også vurderes.

2) Omgjøre kommunale boliger

Bergen kommune eier omsorgsboliger, trygdeboliger og andre kommunale bygg. Egnete boliger kan ombygges og rehabiliteres og tilbys til personer med utviklingshemming.

3) Bygge boliger

Bergen kommune kan bygge på egne eller kjøpe tomter. Utbygging kan være tidkrevende, spesielt når det må utarbeides reguleringsplan.

4) Kommunalt samarbeid med ideelle og private aktører

I Bergen kommune er det 8 bofellesskap som driftes av ideelle organisasjoner. Bergen kommune ønsker å utvide samarbeidet med ideelle organisasjoner.

5) Eie egen bolig

Bergen kommune vil også veilede og bistå personer med utviklingshemming som ønsker å kjøpe egen bolig. Det skal utarbeides rutiner for samarbeid med personer med utviklingshemming og deres nærstående som ønsker å kjøpe egen bolig. Bergen kommune skal også utarbeide informasjonsmateriell for målgruppen som ønsker å kjøpe egen bolig.

Bolig i foreldrehjem og med nærstående

Personer som ønsker å bo i foreldrehjem eller med nærstående kan ha behov for å tilpasse boligen, og det finnes støtteordninger for slike formål, slik som tilskudd til tilpasninger i boligen.^{72 73}

---

⁷¹ Lov om kommunal forkjøpsrett til leiegårder § 2.

⁷² <https://www.bergen.kommune.no/tjenestetilbud/bolig-og-eiendom/kjop-og-salg/boligfinansiering/startlan-for-kjop-av-bolig>

⁷³ <https://www.nav.no/no/Person/Hjelpemidler/Hvor+trenger+du+hjelp/Bolig/hjelpemidler-og-tilpasninger-i-boligen>

6.3.9 Behov for nye boliger

I Bergen kommune er det 101 personer med utviklingshemming på venteliste for bolig⁷⁴. I tillegg til de som nå venter på bolig, forventer man at det vil komme flere søkere til i årene som kommer. Basert på beregninger vil det være en netto tilvekst til ventelisten på anslagsvis 40 personer de neste 5 årene.⁷⁵ For å avvikle ventelisten på 5 år må man etablere boliger både for de som står på venteliste, de som vil søke om bolig de nærmeste årene og for de som bor i eldre og uhensiktsmessige boliger som bør avvikles. Noen av de som står på venteliste i dag, har planer om å flytte inn i privatinitierte samlokaliserte boliger. Vi antar at 10 personer vil gjennomføre planene. Anslagsvis må det da etableres 130 boliger for personer med utviklingshemming i de 5 kommende årene.

Boligene skal etableres ved at kommunen:

- kjøper bygg og leiligheter
- omgjør kommunale boliger
- bygger boliger for målgruppen
- utvider samarbeidet med ideelle og private aktører
- legger til rette for at personer med utviklingshemming kjøper egen bolig

Dette vil være en omfattende satsing på boliger for personer med utviklingshemming, som vil medføre at samtlige på ventelisten samt nye søkere i perioden får tilbud om bolig innen år 2023.

Foto: Siv Kristin Eikås Hovland/Bergen kommune

---

⁷⁴ Inkluderer ikke søknad om bytte av bolig, venteliste fra aug.2018

⁷⁵ Dette inkluderer både forventet nye søkere til ventelisten, samt økt behov dersom eldre og uhensiktsmessige boliger skal avvikles.

6.3.10 Gevinst ved å avvikle venteliste for bolig

Alle ønsker å ha et godt sted å bo, og de aller fleste ønsker å få sin egen bolig ved starten av voksenlivet. Personene som venter på bolig får mye bistand fra sine foreldre. Foreldre har ofte behov for avlastning og mye av avlastningskapasiteten går i dag til voksne som bor med sine foreldre. Etablering av flere bofellesskap vil dermed frigjøre avlastningskapasitet. Se kapittel 5.2.2 om avlastning og barnebolig for mer informasjon.

Når det etableres flere boliger, vil man kunne planlegge for en bedre beboersammensetning. En god beboersammensetning vil gi et bedre bomiljø og kan også gi lavere driftskostnader.

Illustrasjon: André Myrlønn

6.3.11 Behov for vedlikehold, rehabilitering og oppgradering av eksisterende boliger

Blant de 77 eksisterende kommunale bofellesskapene vil det være behov for å rehabilitere/oppgradere flere bofellesskap. Smart omsorg⁷⁶ og Etat for utbygging har kartlagt eksisterende bofellesskap. Denne er vedlagt planen. Enkelte bofellesskap er ikke tilstrekkelig universelt utformet eller mangler gode arealer for ansatte, og det skal vurderes om boligene skal rehabiliteres, oppgraderes, brukes til andre målgrupper eller avvikles.

I løpet av kommende 10-års periode vil det også være behov for vedlikehold, rehabilitering og oppgradering av flere kommunale bofellesskap.

⁷⁶ Smart omsorg er Bergen kommunes program for å modernisere og utvikle helse- og omsorgstjenestene.

6.3.12 Økonomiske konsekvenser

De største økonomiske konsekvensene av planen er knyttet til målet om å få avvirket boligkøen i løpet av 5 år.

Det presiseres at det er usikkerhet knyttet til framskriving av behov for nye boliger. Det er estimert at kommunen må investere i størrelsesorden 570 mill. kr. Det forventes imidlertid et investeringstilskudd fra Husbanken på omlag 200 mill. kr, som vil gi en netto investeringsutgift på omlag 370 mill. kr. Kommunen får dessuten kompensert den merverdiavgiften som påløper på investeringen, noe som vil redusere kommunen nettoutgift ytterligere.⁷⁷

Boligetableringen vil også gi en betydelig økning i driftsutgiftene. Foreløpig er nivået på netto driftsutgifter estimert til å øke med i størrelsesorden 260 til 270 mill. kr utover 2018-nivået.

Estimatene er usikre, og det vil gjennom prosjektet «Boligløft Bergen», være et sterkt fokus på å etablere boliger og sette sammen brukergrupper slik at den enkelte opplever størst mulig grad av mestring og selvstendighet.

6.3.13 Organisering og ledelse av boligetablering

For å avvikle ventelisten over 5 år må følgende ivaretas:

- Finansiering av utgifter til investering og drift av bofellesskap
- Organisering og ledelse av boligetableringen som sikrer fremdrift i prosessen.
- Etablere prosjektet, «Boligløftet Bergen» som et toårig prosjekt der de ansatte skal arbeide dedikert med å fjerne boligkøen. Disse skal samarbeide tett med andre byrådsavdelinger, tjenestene, det private markedet og brukere og pårørende.
- Å etablere bofellesskap krever også rekruttering av ansatte. I et bofellesskap er det behov for 15-20 årsverk. Det er en målsetting om at 50 % av årsverkene innehar 3-årig høyskoleutdanning. Det vil være en utfordring å rekruttere nok ansatte til nye bofellesskap. Se kapittel 9.1.5 for nærmere beskrivelse av rekrutteringsutfordringer.

---

⁷⁷ Mva-kompensasjonen på kommunens investeringer blir sjablongmessig budsjettet. Kompensasjonen bidrar i sum til et lavere lånefinansieringsbehov for kommunen. På grunn av at det er komplekst og omfattende å håndtere dette på projektnivå er det besluttet at kompensasjonen inngår i den felles finansieringen av investeringsprosjektene. Dette gjelder alle prosjekter med mindre prosjektet i henhold til særskilt bystyrevedtak skal beholde mva-kompensasjonen i prosjektet.

6.3.14 Tiltak bolig

Mål: Personer med utviklingshemming skal bo godt og trygt. Bergen kommune skal utvikle et differensiert boligtilbud slik at personer med utviklingshemming kan få tilbud om en bolig som er tilpasset den enkeltes ressurser, muligheter og behov. Ventelisten for bolig skal avvikles innen 2023.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
24.	- gå i gang med det toårige prosjektet «Boligløftet Bergen» der de ansatte skal arbeide dedikert med å anskaffe nok boliger til å fjerne boligkøen på 5 år.	BHO
25.	- avvikle ventelisten for kommunale boliger for personer med utviklingshemming innen 2023.	BHO i samarbeid med BFIE
26.	- kjøpe seg inn i boligprosjekter for å etablere boliger i ordinære bomiljøer.	BFIE
27.	- kartlegge behovet for bolig fra fylte 15 år hos personer med utviklingshemming, slik at kommunen fortløpende kan tilby bolig.	BHO
28.	- utarbeide rutiner for samarbeid med personer med utviklingshemming og deres nærstående som ønsker å kjøpe egen bolig	BHO BSBI ⁷⁸
29.	- utarbeide informasjon på Bergen kommunes nettsider for personer med utviklingshemming og deres nærstående som ønsker å kjøpe egen bolig	BHO BSBI
30.	- etablere treningsleiligheter. Slike boliger kan benyttes om det er akutt behov for bolig eller behov for tett oppfølging over en periode.	BHO
31.	- sikre at det finnes midlertidige botilbud som fungerer for målgruppen.	BSBI
32.	- vurdere begrepsbruken på forskjellige boformer for personer med utviklingshemming	BHO

⁷⁸ Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering

6.4 Alderdom og tidlig aldring

Personer med utviklingshemming lever lenger enn før.⁷⁹ Samtidig ser man at eldre personer med utviklingshemming også er mer utsatt for helseproblemer enn befolkningen for øvrig. Det er derfor viktig å oppdage tidlige tegn på funksjonsfall og sykdom hos voksne og eldre. Voksne beboere i bofellesskap får en årlig vurdering av om de har fått nye helseutfordringer eller et funksjonsfall som krever oppfølging.⁸⁰ Det tilbys også en årlig helsesamtale hos fastlege for å avdekke helseproblemer.⁸¹ Personer med Downs syndrom er spesielt utsatt for tidlig aldring og aldersrelaterte sykdommer og funksjonsfall og aldersrelaterte sykdommer kan starte allerede i 35–40-årsalder.⁸²

”Trygg”

Bergenserne skal tilbys gode tjenester i alle livets faser

Bergen 2030,
Kommuneplanens
samfunnsdel

Når aldringsprosessen starter tidligere gir det økt risiko for demens, syns- og hørselsvansker.⁸³ En demensutvikling har store konsekvenser for den enkelte, pårørende, nærstående og hjelpeapparatet. Sykdommen medfører redusert hukommelse og sviktende evne til å lære, og kravene til mestring reduseres. Personen vil gradvis få behov for mer og annen bistand, og behov for andre tilbud når det gjelder arbeid og fritid.⁸⁴ Dersom personer med utviklingshemming viser tegn på demens⁸⁵ er det rutiner for utredning hos fastlege og henvisning til spesialisthelsetjenesten. Nasjonal faglig retningslinje om demens⁸⁶ anbefaler også at personer med utviklingshemming med mistanke om demens som hovedregel utredes i spesialisthelsetjenesten, fortrinnsvis i habiliteringstjenesten Bergen kommune arbeider med Fagskolen- Aldring og helse⁸⁷ for at ansatte skal få økt kompetanse om demens hos personer med utviklingshemming.

Mange personer med utviklingshemming opplever helseutfordringer og funksjonsfall ved økende alder. Kunnskap om aldring, helse og pensjonisttilværelsen kan gi eldre mulighet til å forberede seg på de endringer som kan oppstå ved aldring. Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse har derfor utviklet et seniorkurs for personer med utviklingshemming. Dette seniorkurset er testet ut i 2017-2018 med gode tilbakemeldinger. Bergen kommune vil fortsette å tilby seniorkurs for eldre personer i regi av Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse.

⁷⁹ NOU (2016:17) På lik linje s.100

⁸⁰ Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse har utarbeidet informasjonsmateriell og sjekkliste for å oppdage tidlige tegn på funksjonsfall som er tatt i bruk i Etat for tjenester til utviklingshemmede

⁸¹ Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse har utarbeidet informasjonsmateriell og sjekkliste for årlig helsekontroll hos fastlege som er tatt i bruk i Etat for tjenester til utviklingshemmede.

⁸² NOU (2016:17) På lik linje s 101

⁸³ NOU (2016:17) På lik linje s.100

⁸⁴ Mitt livs ABC : Helse- og helseutfordringer.

⁸⁵ Demens er en fellesbetegnelse på flere beslektede tilstander som fører til gradvis økende svinn av nerveceller og tap av funksjoner i hjernen. (Norsk elektronisk legehåndbok)

⁸⁶ Helsedirektoratet, Nasjonal faglig retningslinje om demens IS-2658

⁸⁷ Fagskolen Aldring og helse er et kompetansehevede tiltak i regi av Aldring og helse Nasjonal kompetansetjeneste <https://www.aldringoghelse.no/fagskolen/>

Foto: Kristin Hauge Klemsdal /Bergen kommune

I livets siste fase er det mange hensyn å ta for at den enkelte skal føle seg godt ivaretatt. Det er behov for et tett samarbeid mellom den enkelte, pårørende, fastlege og tjenesteytere i denne fasen. Blant ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede har kompetansen om palliasjon⁸⁸ blitt styrket gjennom et tre-årig prosjekt om grunnleggende palliasjon: «Tror du vi kan klare det?» Det er etablert en kompetansegruppe og ressurspersoner på palliasjon, som skal bidra til at ansatte i tjenesten er godt kjent med hvordan man kan trygge livets siste fase.

Enkelte vil ha behov for mer spesialiserte tjenester i livets siste fase enn man kan få i egen bolig. Kommunen har en sykehjemsavdeling som har spesialisert seg på palliasjon. Når det ikke er mulig å gi gode tjenester i egen bolig, kan opphold her være nødvendig.

Tilbudet for eldre personer med utviklingshemming med demens/sammensatte helseplager må tilpasses individuelt. Det vil variere hvilke tilbud den enkelte er best tjent med. Også for personer med utviklingshemming er målet at man skal ha mulighet til å bo i eget hjem så lenge man kan. Som for den øvrige befolkningen vil også personer med utviklingshemming få tilbud om sykehjemsopphold når vilkår for tildeling av slik plass er oppfylt. Et sykehjem kan gi et mer omfattende helsetilbud enn tjenestemottaker kan få i eget hjem. Ansatte i sykehjem har god kompetanse innen sammensatte helseplager hos eldre. Det er 12 personer med utviklingshemming⁸⁹ som har plass i ordinære sykehjemsavdelinger i Bergen kommune. Når personer med utviklingshemming flytter fra bolig til sykehjem finnes det gode rutiner for overføring av kompetanse fra bolig til sykehjem.

Tjenestemottaker har behov for at ansatte har høy kompetanse om aldring og utviklingshemming, uavhengig av om personen bor i egen bolig, bofellesskap eller et sykehjem.

---

⁸⁸ Palliasjon kan kortfattet defineres som aktiv behandling, pleie og omsorg for pasienter med inkurabel sykdom og kort forventet levetid. <http://www.helsebiblioteket.no/retningslinjer/palliasjon/innledning-revidert/definisjon-av-palliasjon>

⁸⁹ Per 21.02.18

Mål: Godt tilrettelagte tjenester for eldre personer med utviklingshemming.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
33.	- tilby seniorkurs for eldre personer med utviklingshemming.	BHO
34.	- tilby kompetansehevende tiltak for å styrke oppfølgingen av personer med aldersrelaterte plager	BHO
35.	- styrke arbeidet med palliasjon, ved å iverksette kompetansetiltak om palliasjon i Etat for tjenester til utviklingshemmede.	BHO

---

7 Generelt for hele målgruppen

7.1 Tro og livssyn

For mange mennesker er troen det viktigste i livet. Den kommunale helse- og omsorgstjenesten har et ansvar for å sikre at også kulturelle og åndelige behov blir ivaretatt i samsvar med den enkeltes ønske, bakgrunn og tilhørighet. I et eget rundskriv om rett til egen tros- og livssynsutøvelse forutsettes det at kommunen inngår nødvendig samarbeid med aktuelle livssynsorganisasjoner. I tillegg forutsettes det at man samarbeider med den enkeltes sosiale nettverk, familie og lokalsamfunn, for å sikre at den enkelte bruker får mulighet til å utøve sitt tros- og livssyn.⁹⁰ Det er også utarbeidet en veileder for å legge til rette for at personer med utviklingshemming kan inkluderes i tros- og livssynssamfunn; «Deltagelse og tilhørighet- Inkludering av mennesker med utviklingshemming i tros- og livssyn»⁹¹ Flere tros- og livssynssamfunn legger til rette for at personer med utviklingshemming og funksjonsnedsettelse kan inkluderes i tro- og livssynssamfunn. Slike tiltak kan f.eks. være å tilrettelegge konfirmasjonsundervisning^{92 93} eller ved å gjøre trosbygg/seremonibbygg tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse.

I Bergen kommune er det utarbeidet en nettside der ansatte kan finne kontaktinformasjon til representanter fra tros- og livssynssamfunn. I kapittel 8.2 beskrives en forløpsplan som skal sikre brukermedvirkning og overgangsfaser. I forløpsplanen vil også tro- og livssyn være et tema. På denne måten kan man på et tidlig stadium bli kjent med den enkeltes tro- og livssyn og legge til rette for dette i tjenesten.

Bergen kommune skal legge til rette for at ansatte skal få økt kompetanse slik at alle brukere kan få ivaretatt sine åndelige behov.

Mål: Personer med utviklingshemming skal kunne få praktisere sitt tros- og livssyn.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
36.	- sikre bedre kompetanse om tro- og livssyn hos ansatte gjennom kompetansehevede tiltak.	BHO

---

⁹⁰ Rundskriv I – 6/2009 Rett til egen tros- og livssynsutøvelse

⁹¹ Utgitt av Kirkerådet, Norges kristne råd og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn

⁹² <https://kirken.no/nn-NO/bispedommer/bjorgvin-bispedome/underliggjande-sider/konfirmasjon-for-alle/>

⁹³ Personlig meddelelse Human Etisk forbund: «Når vi har konfirmanter med spesielle behov legger vi også til rette på selve seremoniene etter avtale med de foresatte og ut fra den enkeltes behov.»

7.2 Kultur, idrett og fritid

Fritidsaktiviteter er en sentral arena for læring, mestring, utvikling og sosialt fellesskap, og det er en målsetting at alle, uansett funksjonsnivå, skal kunne delta i kulturaktiviteter og oppleve et mangfold av kultur-uttrykk.⁹⁴

Bergen kommune har et bredt sammensatt idretts- og kulturtilbud, og målsettingen er at kommunen skal ha et mangfold av kulturopplevelser av høy kvalitet- for alle.⁹⁵ I Bergen kommunes idrettsplan⁹⁶ er det en målsetting at flest mulig skal få et variert aktivitetstilbud i sitt nærmiljø, og det arbeides tett med idretten og lokale idrettslag for å tilrettelegge for gode aktivitetstilbud for personer med utviklingshemming.

Flere fra målgruppen deltar i mange kultur- og fritidstilbud som er spesielt tilrettelagt, slik som tilbud innen dans, drama, musikk, formgivning og friluftsliv. Samtidig kan ser en at personer med lettere utviklingshemming kan velge bort tilbudene da de opplever det stigmatiserende. Byrådsavdeling for klima, kultur og næring ønsker derfor å satse på å få personer med utviklingshemming med i tilbud som er åpne for alle. Et eksempel på et slikt tilbud er PopLab som er et formgivningstilbud som er spesielt tilrettelagt for personer med utviklingshemming, men åpent for alle. Det er ønskelig å etablere flere integrerte tilbud i Bergen kommune.

”Mangfoldig”

Satsing 5:

Bergen skal tilby et mangfold av fritids- og friluftaktiviteter

Bergen 2030,
Kommuneplanens
samfunnsdel

Anne Sofie Kvalvik spiller Hedvig i Vildanden på Den Nationale Scene. Foto: Odd Mehus/Den Nationale Scene

⁹⁴ Meld. St. 45 (2012-2013) Frihet og likeverd s. 24.

⁹⁵ Kulturstrategi for Bergen kommune 2015-2025 s. 12

⁹⁶ Idrettsbyen Bergen – aktiv og attraktiv for alle 2017-2027

I Bergen kommune sin kulturplan for mennesker med utviklingshemming 2010 – 2013 var det fokus på å etablere flere faste kulturaktiviteter i regi av Bergen kommune og samarbeidsparter. Det skulle etableres flere tilbud innen flere kulturuttrykk og for flere aldersgrupper og flere tilbud i samarbeid med frivillige kulturorganisasjoner, kunstnere og institusjoner. Kompetanseutvikling var viktig, og det var viktig å legge til rette for målgruppens egne valg. Som et resultat av denne satsingen er tilbudet til målgruppen styrket med en rekke aktiviteter som teater- og musikalgrupper, band, dansegrupper, kor, festival mm. Det er også prøvd ut tilbud innen foto, barnekor, musikkterapi for barn, kulturkonferanse m.m. Høsten 2019 vil en starte arbeidet med en ny kulturplan for personer med utviklingshemming. En vil i dette arbeidet vurdere endringer og nye behov, samt legge vekt på at det utvikles aktiviteter innen flere ulike kulturuttrykk. Det er ønskelig å sikre at personer med utviklingshemming får flere valgmuligheter og mer selvbestemmelse i valg av egne fritids- og kulturaktiviteter.

For å leve aktive og sosiale liv har flere personer med utviklingshemming behov for en ledsager for å kunne delta på kultur, idrett og fritidsarrangement. Familie og nettverk er viktige bidragsytere for at personer med utviklingshemming kan delta på aktiviteter. Personer med utviklingshemming som bor i foreldrehjem, privateid bolig eller i bofellesskap kan også få et tilrettelagt fritidstilbud sammen med en støttekontakt. Selv om det legges til rette for aktivitetstilbud i bofellesskap, ser man at flere beboere i bofellesskap ikke i tilstrekkelig grad kan delta på de fritidsaktivitetene som de ønsker. Med satsingen på frivillighet ønsker man at flere kan få en aktiv fritid. Dette beskrives nærmere i kapittel 7.3 om frivillighet. I tillegg til satsingen på frivillighet vil man tilrettelegge for at de som ikke får en aktiv fritid ved hjelp av sitt nettverk, støttekontakt eller i bofellesskap får et fritidstilbud på minimum 3 timer per uke. Et slikt tiltak vil kunne bidra til økt livskvalitet i hverdagen, større grad av fysisk aktivitet og ikke minst mer selvbestemmelse i egen hverdag.

Bergen kommune har som mål at flest mulig barn skal være fysisk aktive. Både barnehage og skole er sentrale arenaer for fysisk utfoldelse for barn og unge, og skolen er den arenaen som i utgangspunktet når alle barn. Barn og unge med utviklingshemming og funksjonshemninger kan ha behov for noe tilrettelegging for å kunne delta i fysisk aktivitet og kroppsøving. Et samarbeid mellom Byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett ved idrettsservice, skoler og idretten vil kunne gi grunnlag for kompetanseheving om tilrettelegging av fysisk aktivitet.

Mange ønsker å trene i idrettshaller, og for enkelte grupper kan det være mer krevende å delta på idrettsaktiviteter. Årsaken til dette kan være at man er avhengig av ledsager og organisering/tilrettelegging. For å gi gode muligheter for deltakelse, vil man prioritere å fordele treningstider i idrettshall til særskilte grupper, slik som personer med funksjonshemming, utviklingshemming og grupper med særlige behov før andre idrettslag får tilbud om treningstid.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 30 Deltakelse i kulturliv, fritidsaktiviteter, fornøyelser og idrett

Partene erkjenner at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til å delta i kulturlivet på lik linje med andre...

Det finnes flere tilskuddsordninger som skal bidra til at personer med utviklingshemming inkluderes i ordinære tilbud som er tilpasset utviklingshemmede. Gjennom driftstilskuddsordningen «Aktivitetstilskudd» får frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner en ekstra støtte for hvert medlem med funksjonshemming. Ved behov for å tilpasse ordinære idrettstilbud til målgruppen, eller opprette et spesialtilpasset idrettstilbud kan man søke om stimuleringsmidler. Bergen kommune vil informere lag og organisasjoner om hvordan de kan tilrettelegge kultur og fritidstilbud slik at personer med utviklingshemming og andre grupper med spesielle behov kan inkluderes.

Bergen kommune vil bidra til at personer med utviklingshemming inkluderes i det ordinære kultur og fritidstilbudet. For å legge til rette for dette ser en for seg at ordningen med Aktivitetskort⁹⁷ kan utvides til også å gjelde denne gruppen. Aktivitetskortet er nå i en videreutviklingsfase, hvor løsningen skal digitaliseres, noe som vil gi muligheter for tilrettelegging for nye brukergrupper. Byrådsavdeling for klima, kultur og næring foreslår en utvikling av Aktivitetskortet som ivaretar personer med utviklingshemming sine behov for billettkjøp og ledsagerbilletter. Denne løsningen vil kunne fjerne eventuell stigmatisering ved bruk av ledsagerbevis, bidra til å forenkle tilgang på kultur- og fritidsaktiviteter for brukere, og lette administrasjonsbyrden for personer som bistår personer med utviklingshemming i forvaltning av deres personlige økonomi.

I tillegg til aktivitetstilbud i hverdagen er tilbudet i ferietiden viktig for mange. Bergen kommune har ulike ferietilbud til personer med utviklingshemming, både til barn og voksne. Det tilbys leiropphold for barn og unge. Voksne med utviklingshemming får tilbud om ferie i Norge og i utlandet. Voksne personer med utviklingshemming som ikke kan delta på kommunens feriereiser, har anledning til å søke feriemidler uavhengig av boform. Bergen kommune har innført retningslinjer for ferie- og overnattingsreiser.⁹⁸ Retningslinjer for ferie- og overnattingsreiser er enstemmig vedtatt av bystyret i november 2016.⁹⁹

---

⁹⁷ Aktivitetskortet ble lansert i 2016 som et tiltak mot barnefattigdom, og gis til barn 1-17 år som mottar sosiale ytelser fra NAV eller er tilknyttet Introduksjonssenteret for flyktninger. Kortet gir gratis inngang for innehaveren og en ledsager til mer enn 30 kultur- og fritidsinstitusjoner.

⁹⁸ Bystyresak 295-16, Byrådsak 355/16: Retningslinje for ferie- og overnattingsreiser for beboere i kommunale bofellesskap, Byrådsak 1141/17 Utvidelse av virkeområde for «Retningslinjer for feriereiser med overnatting for beboere i kommunale bofellesskap»

⁹⁹ Bystyresak 295-16

Mål: Et bredt og inkluderende kultur, idrett og fritidstilbud som bidrar til en meningsfylt tilværelse for personer med utviklingshemming		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
37.	- sikre at beboere i bofellesskap som har behov for assistanse ved et aktivitetstilbud får 3 timer med «garantert fritid» hver uke.	BHO
38.	- utvikle Aktivitetskortet med en løsning som ivaretar personer med utviklingshemming sine behov for billett kjøp og ledsagerbilletter	BKKN ¹⁰⁰
39.	- starte arbeidet med ny kulturplan for personer med utviklingshemming i 2019.	BKKN
40.	- informere lag og organisasjoner om hvordan de kan tilrettelegge kultur-, idretts- og fritidstilbud slik at personer med utviklingshemming og andre grupper med spesielle behov kan inkluderes.	BKKN BBSI
41.	- gi tilbud om kompetanseheving om tilrettelegging av fysisk aktivitet ved et samarbeid mellom idrettsservice, skoler og idretten.	BBSI
42.	- prioritere idrettstilbud til personer med funksjonshemming, utviklingshemming og andre grupper med særskilte behov ved tildeling av treningstid i idrettshaller.	BBSI

¹⁰⁰ Byrådsavdeling for klima, kultur og næring

7.3 Frivillighet

Bergen kommune har styrket samarbeidet med frivillige organisasjoner ved å ansette en frivillighetskoordinator i Etat for tjenester til utviklingshemmede i 2018.

Frivillighetskoordinatoren skal være en pådriver for at personer med utviklingshemming i større grad blir inkludert i kultur, idrett og fritidstilbud. Personer med utviklingshemming kan ha et svakere sosialt nettverk og færre venner enn andre. For å leve aktive og sosiale liv har flere behov for en ledsager for å kunne delta på kultur, idrett og fritidsarrangement.

Frivillighetskoordinatoren etablerer kontakt med frivillige som ønsker å delta på slike arrangement. Kontakt mellom personer med utviklingshemming og frivillige vil kunne føre til større sosialt nettverk for den enkelte, en mer aktiv fritid og bedre inkludering i samfunnet.

Frivillighetskoordinatoren skal legge til rette for godt samarbeid mellom frivillige og personer med utviklingshemming. Dette samarbeidet kan også bidra til at personer med utviklingshemming kan engasjere seg i en frivillig organisasjon, og selv delta i frivillig arbeid.

Frivillige skal ikke erstatte ansattes oppfølging av personer med utviklingshemming, men være et godt supplement til de tjenester som allerede gis.

Mål: Personer med utviklingshemming er inkludert i det ordinære kultur, idrett og fritidstilbud og har tilgang til fritidsaktiviteter på lik linje med andre.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
43.	- etablere mer samarbeid med frivillige organisasjoner og frivillige.	BHO

7.4 Kommunikasjon og ASK

En del personer med utviklingshemming kan ha så store vansker med å forstå det som andre sier og/eller uttrykke seg ved hjelp av tale, at de har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK).

Barn, unge og voksne som helt eller delvis mangler tale, kan ha behov for alternative kommunikasjonsformer for å gjøre seg forstått eller for selv å forstå. Noen vil ha behov for kommunikasjonsformer som erstatter talen fullstendig. Dette kalles alternativ kommunikasjon. Andre trenger kommunikasjonsformer som støtter utydelig, forsinka eller svak tale. Dette kalles supplerende kommunikasjon. Eksempel på ASK er bruk av tegnspråk, fotografi, grafiske symbol og fysiske gjenstander. Mange kan ha god nytte av et kommunikasjonsmiddel slik som kommunikasjonsbøker, tematavler, enkle talebokser eller talemaskiner.

Retten til å bruke egne kommunikasjonsformer og lære å bruke ASK er nå presisert både i opplæringsloven og i barnehageloven.¹⁰¹ De fleste som har behov for ASK hjelpemiddel i dag starter allerede med opplæring i bruken av dette i barnehagen. Det er da viktig at det i overganger mellom barnehage, skole og voksenliv sikres at informasjon og kunnskap om brukers kommunikasjon blir videreført.

Alle trenger å kunne kommunisere og skal personer kunne ta i bruk og videreutvikle kommunikasjonen sin gjennom hele livet er det behov for at ansatte på flere arenaer har kjennskap og kompetanse om ASK. Kunnskap og kompetanse om tilrettelegging for ASK-brukere vil da være nødvendig både hos pårørende, barnehage/skole, arbeidsplass og blant ansatte som gir daglig oppfølging f.eks. i bolig.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 21 Ytringsfrihet og meningsfrihet og tilgang til informasjon

...å godta og legge til rette for at mennesker med nedsatt funksjonsevne i samhandling med det offentlige kan bruke tegnspråk, punktskrift, alternativ og supplerende kommunikasjon, og alle andre tilgjengelige kommunikasjonsformer, midler og -formater etter eget valg

I Etat for tjenester til utviklingshemmede legger man til rette for forskjellige kommunikasjonsformer i samarbeid med habiliteringstjenesten i spesialisthelsetjenesten og hjelpemiddelsentralen. Ansatte tilegner seg kompetanse når tjenestemottakere har behov for alternativ eller supplerende kommunikasjon. Ansatte ved dagsenter og enkeltboliger har f.eks. opparbeidet seg kompetanse på tegnspråk da de har tjenestemottakere som er aktive tegnspråkbrukere. Andre medarbeidere har fått kompetanse på taktile kommunikasjonsformer da tjenestemottakerne har utbytte av denne kommunikasjonsformen.

Bergen kommune har driftsavtale med Stiftelsen Signo, som driver sykehjem for døve, hørselshemmede og døvblinde og et botilbud for døve med utviklingshemming. Stiftelsen Signo beskriver at tilrettelagt kommunikasjon og tegnspråkressurser blant ansatte er avgjørende for kvaliteten på deres tilbud.

---

¹⁰¹ Opplæringslova § 2-16., Barnehageloven § 19 i

Mål: Personer med utviklingshemming har mulighet til å kommunisere og utvikle egen kommunikasjon.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
44.	- legge til rette for at personer med utviklingshemming skal kunne benytte alternativ og supplerende kommunikasjon.	BHO

7.5 Medvirkning og deltakelse

Personer med utviklingshemming skal sikres rett til medvirkning og selvbestemmelse, både på individnivå og på systemnivå.

Å øve på å ta valg og å se konsekvenser av sine valg bidrar til at man lærer å ta gode avgjørelser. Samtidig kan personer med utviklingshemming, avhengig av graden og situasjonen, ha vanskelig for fullt ut å vurdere konsekvensene av ulike handlingsalternativer. Medvirkningens form må derfor tilpasses den enkelte.

Medvirkning kan også ivaretas ved at personer med utviklingshemming får mulighet til å påvirke utforming og utøvelse av tjenestene hun eller han mottar. Påvirkningen kan skje gjennom løpende kontakt mellom bruker og de ansatte eller gjennom kollektive arenaer for påvirkning, for eksempel brukerråd.

I NOU «På lik linje» vises det til at kommunene i liten grad ivaretar hensynet til selvbestemmelse og medvirkning i spørsmål som angår boligvalg, utdanningsvalg og i deler av helse- og omsorgstjenesten. Bergen kommune vil derfor legge til rette for økt brukervedvirkning ved flere tiltak.

Et slikt tiltak er å utarbeide forløpsplaner for personer med utviklingshemming som får tjenester fra Etat for tjenester til utviklingshemmede. Forløpsplanen skal være et redskap for å sikre at tjenestene tar utgangspunkt i tjenestemottakers behov og mål, og bidra til at personer med utviklingshemming kan få økt medvirkning og deltakelse.

I Etat for tjenester til utviklingshemmede har tjenestemottakere, pårørende og ansatte årlige kvalitetssamtaler. Samtalen er et viktig verktøy for å kartlegge ønsker som den enkelte og pårørende har. For å få ytterligere informasjon om hvordan bruker og pårørende opplever kvaliteten på tjenestene skal det gjennomføres bruker- og pårørendeundersøkelser.

På systemnivå kan medvirkning sikres på ulike arenaer. I Bergen kommune har personer med utviklingshemming etablert fem brukerråd.¹⁰² I tillegg er det flere bofellesskap som har beboermøter/husmøter. Bergen kommune vil styrke medvirkningsmulighetene til personer med utviklingshemming. Det skal arrangeres kurs for personer med utviklingshemming som ønsker å bli brukerrepresentant eller lære mer om selvbestemmelse, brukervedvirkning og demokrati.

---

¹⁰² Det er etablert brukerråd i 2 bofellesskap (i Bergenhus og Årstad), samt ved Høyegården dagsenter, Christiegården dagsenter og ved stiftelsen Helgeseter.

Kommunalt råd for funksjonshemmede er et lovpålagt råd som arbeider for å styrke funksjonshemmedes deltakelse og medvirkning på alle samfunnsområder.¹⁰³ Målsettingen er full deltakelse og likestilling for funksjonshemmede i samfunnet. Rådet er rådgivende i forhold til alle saker som gjelder funksjonshemmedes levekår.

For å øke grad av brukermedvirkning skal man spre kunnskap om viktige tiltak i plan for tjenester til personer med utviklingshemming til dem tjenestene angår aller mest. Det skal utarbeides et lettlest sammendrag av planen som vil vise til viktige satsingsområder og tiltak i planen. Informasjon om tiltak og satsingsområder vil bli formidlet via flere kanaler for å sikre at flere personer med utviklingshemming får kjennskap om planens innhold.

Mål: Personer med utviklingshemming opplever selvbestemmelse og medvirkning.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
45.	- informere personer med utviklingshemming om satsingsområder og tiltak i aktuelle plan.	BHO
46.	- gjennomføre bruker- og pårørendeundersøkelser for personer med utviklingshemming og deres pårørende.	BHO
47.	- etablere kurs for personer med utviklingshemming som ønsker å bli brukerrepresentant eller som ønsker å lære mer om selvbestemmelse, brukermedvirkning og demokrati	BHO

---

¹⁰³ Endringslov til kommunelova m.m. § 10 b

7.6 Mestring i hverdagen og habilitering

Personer med utviklingshemming har som alle andre behov for å oppleve at det er områder i livet de mestrer. Dette kan være deltakelse i et sosialt fellesskap, arbeid og/eller fritidsaktiviteter. For andre er det viktig å mestre hverdagslige gjøremål.

Mestring er avhengig av både ressursene til den enkelte, og hvordan familie, nettverk og støtteapparatet møter den enkelte.¹⁰⁴ Fokus på mestring innebærer at man jobber målrettet for å styrke den enkeltes ressurser og setter den enkelte i stand til å nå sine mål og mestre flere oppgaver. Slike mål kan være å lære seg å lese, lage mat selv, spille fotball eller begynne i arbeid. Den enkeltes mål og ønsker for eget liv skal stå i sentrum når tjenesten legger til rette for nødvendig bistand.

Det er et mål at personer med utviklingshemming skal få mulighet til å oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse i utdanning og arbeidsliv, sosialt og i samfunnet. For å få dette til krever det et samarbeid mellom den enkelte, pårørende og tjenesteytere på relevante arenaer. Slike prosesser kalles habilitering.¹⁰⁵ Personer med behov for habilitering er barn, unge og voksne med medfødte eller tidlig ervervede funksjonsnedsettelse.¹⁰⁶ Forskjellige sektorer kan være involvert i habiliteringsprosesser, slik som barnehage, skole, arbeidsplass og helse- og omsorgstjenesten.

I Etat for tjenester til utviklingshemmede skal man ta i bruk opplæringsprogram om hverdagsmestring, endringsmetodikk og kultursensitivitet for å heve kompetansen om mestring og habilitering. Tiltaket er beskrevet nærmere i Handlingsplan for habilitering og rehabilitering.¹⁰⁷

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 26 Habilitering og rehabilitering

Partene skal treffe effektive og hensiktsmessige tiltak, herunder gjennom likemannsarbeid, slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan oppnå og beholde størst mulig selvstendighet, utnytte sitt fysiske, mentale, sosiale og yrkesmessige potensial fullt ut, og oppnå full inkludering og deltakelse på alle livets områder.

«Det verste en kan gjøre mot et menneske er å frata det ansvar og begrunne det i omsorg»

Søren Kierkegaard

Mål: Personer med utviklingshemming skal få mulighet til å oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse i utdanning og arbeidsliv, sosialt og i samfunnet.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
48.	- implementere opplæringspakke beskrevet i handlingsplan for habilitering og rehabilitering. Opplæringspakken inneholder temaene hverdagsmestring, endringsmetodikk og kultursensitivitet.	BHO

¹⁰⁴ <https://mestring.no/laerings-og-mestringstjenester/laering-og-mestring/mestring/>

¹⁰⁵ Forskrift om habilitering og rehabilitering § 3.

¹⁰⁶ Helse- og omsorgsdepartementet (2017–2019) Opptappingsplan for habilitering og rehabilitering særtrykk til Prop 1 S

¹⁰⁷ Handlingsplan for habilitering og rehabilitering i Bergen kommune (2018-2021) Mestring og medvirkning. s.

Nordnes Verksteder, Foto: Asle Bentzen/Bergen kommune

7.7 Helse og helseoppfølging

Den enkeltes helsetilstand er et resultat av et komplekst samspill mellom ulike faktorer – fra generelle og bakenforliggende samfunnsforhold som økonomisk utvikling, miljøbetingelser, levekår, utdanning og arbeidsforhold til individuelle valg og sosiale forhold, genetikk med mer.¹⁰⁸

Samfunnet kan påvirke den enkeltes helsetilstand for eksempel ved å etablere en helse- og omsorgstjeneste av god kvalitet. Mange personer med utviklingshemming har helseplager, og vil ha behov for oppfølging fra flere deler av helse- og omsorgstjenesten. Som gruppe har personer med utviklingshemming blant annet særlig økt forekomst av epilepsi, hudsykdommer, nevrologiske sykdommer, nedsatt hørsel og syn, søvnforstyrrelser og moderat til alvorlig overvekt. Det er også økt forekomst av livsstilsrelaterte sykdommer, og større risiko for psykisk sykdom.¹⁰⁹ For mer informasjon om psykisk helse vises det til kapittel 7.9.

Personer med utviklingshemming kan ha vansker med å uttrykke sine helseplager. Det er derfor ekstra viktig at familien og ansatte i helse- og omsorgstjenesten er oppmerksom på å avdekke om den enkelte har helseplager.

I NOU På lik linje vises det til at personer med utviklingshemming ikke har lik tilgang til helsetjenester av god kvalitet som resten av befolkningen. Det vises til at manglende personell i kommunale habiliteringstjenester og ved spesialisthelsetjenestene fører til at personer med utviklingshemming ikke får nødvendig oppfølging og behandling. Det vises også til at fastlegeordningen ikke fungerer godt nok for personer som ikke selv oppsøker fastlegen, og som har vanskelig for å oppdage egen helsesvikt.

For å bedre helseoppfølgingen av personer med utviklingshemming anbefaler Helsedirektoratet regelmessige helseundersøkelser av personer med utviklingshemming. I tråd med anbefalinger fra Helsedirektoratet tilbys voksne personer med utviklingshemming som bor i bofelleskap årlig helsesjekk hos fastlege. Både målgruppen og fastleger skal informeres om anbefaling om årlig helsesjekk.

I plan for legetjenester er det planlagt å utrede hvordan en kan sikre gode legetjenester både til den enkelte og til systemarbeid ved boenheter for personer med utviklingshemming. I plan for legetjenester vises det at «Aktuelle alternativer kan være ansatt tilsynslege, en viss samordning av beboernes fastlegevalg og/eller fast ansatt overlege for TTU som har overordnet medisinsk faglig systemansvar for legetjenesten for disse pasientene»

Personer med utviklingshemming har økt risiko for dårlig tannhelse, og tilbys derfor årlig kontroll hos tannlege. For å bedre tannhelsen er det også etablert et samarbeid mellom Etat for tjenester til utviklingshemmede og tannhelsetjenesten. I tillegg skal det gjennomføres kompetansehevede tiltak for å bedre munn- og tannhelsen.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 25 Helse

...sørge for at mennesker med nedsatt funksjonsevne tilbys helsetjenester og -programmer, kostnadsfritt eller til en overkommelig pris, som dekker det samme spekteret og holder den samme kvalitet og standard som hva som tilbys andre, også med hensyn til seksuell og reprodutiv helse og folkehelseiltak rettet mot befolkningen..

¹⁰⁸ Folkehelseplan for Bergen kommune (2015-2025) Aktiv by- friskere bergensere s.9

¹⁰⁹ NOU (2016:17) På lik linje s. 100

Mål: Personer med utviklingshemming skal ha lik tilgang til helsetjenester av god kvalitet som resten av befolkningen.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
49.	- utrede hvordan en kan sikre gode legetjenester både til den enkelte beboer og til systemarbeid ved boenheter for utviklingshemmede. (jfr. Plan for legetjenester ¹¹⁰)	BHO
50.	- informere personer med utviklingshemming og deres pårørende om anbefalingen om årlig helsesjekk	BHO
51.	- informere fastleger om anbefalingen om årlig helsesjekk for personer med utviklingshemming.	BHO
52.	- oppfordre fastleger om å gjennomføre kompetansehevende tiltak om utviklingshemming	BHO
53.	- forbedre struktur for samarbeid med fastleger om helseoppfølging	BHO
54.	- sikre god tann- og munnhelse gjennom kompetansehevende tiltak for ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede.	BHO

¹¹⁰ Plan for legetjenester (2017-2022)

7.8 Ernæring og fysisk aktivitet

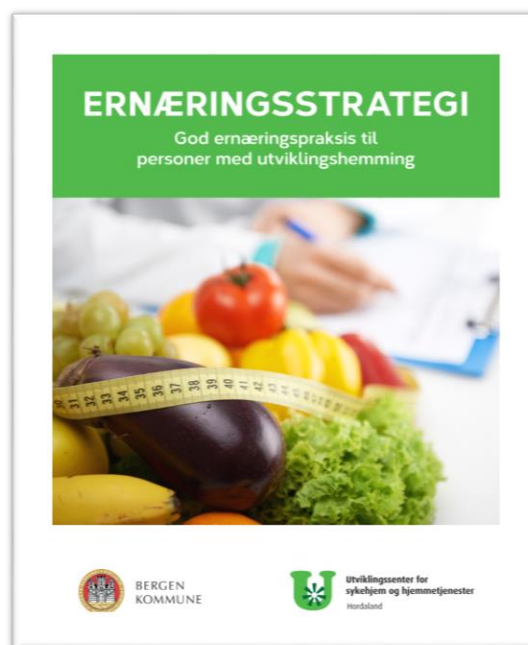
Den enkeltes helse bygges av hjørnesteiner som kosthold, fysisk aktivitet, sosial deltakelse og annen helserelatert adferd.¹¹¹ Personer med utviklingshemming har i større grad enn normalbefolkningen utfordringer i forhold til ernæring. Spesielt er dette knyttet til overvekt, men personer med utviklingshemming av alvorlig og dyp grad har også høyere forekomst av undervekt.¹¹²

Flere helsetjenester gir råd og veiledning om riktig ernæring. Både helsestasjon, skolehelsetjenesten, habiliteringstjenesten, fastlege og Frisklivs- og mestringssenteret m.fl. bidrar. Dersom et barn eller ungdom er i ferd med å utvikle overvekt, bør det iverksettes tiltak så tidlig som mulig. Foresatte og den det gjelder, kan i slike tilfeller ha behov for veiledning både knyttet til ernæring, fysisk aktivitet, rutiner og familiedynamikk. Bergen kommune vil gi mer veiledning til familier med barn og unge med utviklingshemming for å forebygge og behandle overvekt. Det er et felles ansvar for helse- og omsorgstjenesten å bidra til at familier får nødvendig veiledning når et barn er i risiko for å utvikle overvekt.

I Etat for tjenester til utviklingshemmede har man satset på bedre ernæring med en egen ernæringsstrategi.¹¹³ Ernæringsstrategi for utviklingshemmede er utarbeidet av Bergen kommune, ved Etat for tjenester til utviklingshemmede i samarbeid med utviklingssenteret for sykehjem og hjemmetjenester i Hordaland (USHT). Lindås kommune har deltatt i deler av prosjektet, og prosjektet har vært delfinansiert av Helsedirektoratet.

Som ledd i satsingen på ernæring er det utarbeidet en ernæringsstrategi og oppnevnt ernæringsveiledere på enhetsnivå og ernæringskontakter på tjenestenivå. Personer med utviklingshemming og ansatte har fått kursing i ernæring, og de som har behov for ekstra oppfølging får en tilrettelagt kostholdsplan.

I Byrådsavdeling for helse og omsorg er det under utarbeiding en handlingsplan for ernæring «Maten servert» der flere tiltak innen ernæring blir beskrevet.

¹¹¹ Folkehelseplan for Bergen kommune 2015 – 2025 Aktiv by - friske bergensere.

¹¹² Hover O, Weight survey on adults with mental retardation living in te communities. Res. Dev. Disabil 17.2004;25(1):9

¹¹³ Kunnskap om ernæring i tjenester til utviklingshemmede, sluttrapport 2014-2016.

Fysisk aktivitet

Fysisk aktivitet er viktig for menneskers velvære og livskvalitet. Det er også godt dokumentert helsemessige gevinster av å øke det fysiske aktivitetsnivået¹¹⁴.

I en rapport fra Helsedirektoratet¹¹⁵ vises det til at fysisk aktivitet påvirker stoffskiftet, og vektstabilitet er en gevinst av fysisk aktivitet. Gjennom fysisk trening og bedre fysisk form får personer med utviklingshemming mer krefter til å klare dagens gjøremål og i tillegg får de en aktiv fritid. Studier har vist at god fysisk form hos utviklingshemmede er viktig for å kunne overvinne diskriminering og få sosial kompetanse. Det viser seg dessuten at personer med en utviklingshemming som har dårlig motorikk og et negativt selvilde ofte finner glede og suksess gjennom å mestre fysisk aktivitet. Slike positive opplevelser er viktig for utvikling av et bedre selvilde.¹¹⁶

Selv om fysisk aktivitet har mange fordeler, ser man at voksne personer med utviklingshemming har et fysisk aktivitetsnivå som er under det som er vanlig i resten av befolkningen. I en undersøkelse fra 2010 drev personer med utviklingshemming i gjennomsnitt med mosjon, sport eller idrett i overkant av en gang i måneden.¹¹⁷

Det kan være flere årsaker til at personer med utviklingshemming kan ha lavere fysisk aktivitetsnivå. Årsaker kan være manglende tilrettelagte tilbud, og om begrensninger utenfor selve tilbudet, særlig tilknyttet muligheter til transport, ledsager, hjelpemidler og foreldrenes ressurser og kapasitet.¹¹⁸ Andre studier viser til årsaker som begrensninger i tilgang til områder for aktivitet, kunnskap blant ansatte og økonomiske rammer knyttet til boform som kan forklare vektlegging av eller nedprioritering av sunne aktiviteter.¹¹⁹

Flere tiltak er nødvendig for at personer med utviklingshemming skal få et økt fysisk aktivitetsnivå. Samfunnet må legge til rette for sunne levevaner og fysisk aktivitet på flere arenaer som i barnehage, skole og på fritidsarenaer. Familier må få tilstrekkelig veiledning slik at sunne levevaner implementeres i ung alder. Også i tjenester for personer med utviklingshemming er det et fokus på fysisk aktivitet. I 2018 ble det ansatt et aktivitetsteam i Etat for tjenester til utviklingshemmede. Aktivitetsteamet skal legge til rette for helsefremmede aktiviteter og bassengtrening. Bergen kommune vil også legge til rette for mer fysisk aktivitet for personer med utviklingshemming i dagsentertilbudet, og vil satse på økt frivillighet slik at flere personer med utviklingshemming kan få en aktiv fritid.

Mange beboere i bofellesskap får ikke i tilstrekkelig grad anledning til å delta på de fritidsaktivitetene som de ønsker. Bergen kommune vil derfor øke fritidstilbudet for denne gruppen. Tiltaket beskrives nærmere i kapittel 7.2.

---

¹¹⁴ NTNU Samfunnsforskning AS (2009) Senter for idrettsforskning Fysisk aktivitet og idrett

- en pilotstudie av utviklingshemmedes fysiske aktivitet s4. (Helse- og omsorgsdepartementet m. fl., 2005).

¹¹⁵ Sosial- og helsedirektoratet (2004) Fysisk aktivitet for mennesker med funksjonsnedsettelse s.114

¹¹⁶ Sosial- og helsedirektoratet (2004) Fysisk aktivitet for mennesker med funksjonsnedsettelse s.114

¹¹⁷ NOU (2016:17) På lik linje s.157

¹¹⁸ NOU (2016:17) På lik linje s. 158

¹¹⁹ NAKU (2007) Helseoppfølging av mennesker med utviklingshemming. S.16.

Mål: Alle personer med utviklingshemming skal ha et tilbud om fysisk aktivitet og tilrettelagt informasjon om ernæring og tilgang til gode hjelpetiltak som kan forebygge og behandle overvekt.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
55.	- sikre at barn med utviklingshemming får god kostholdsveiledning og rådgivning i en tidlig fase	BHO
56.	- etablere mer samarbeid med frivillige organisasjoner og frivillige.	BHO

7.9 Psykisk helse og rusavhengighet

Psykisk helse

Det anslås at risiko for psykisk sykdom er doblet for personer med lett til moderat utviklingshemming, og tredoblet for personer med moderat til alvorlig utviklingshemming. Personer med utviklingshemming utvikler de samme psykiske lidelsene som andre mennesker, men symptomuttrykket på lidelsene kan være annerledes¹²⁰ Angstlidelser, depresjoner, bipolare stemningslidelser, psykotiske lidelser, tvangslidelser, posttraumatisk stresslidelser er noen av de lidelsene som forekommer.

Det kan det være vanskelig å avdekke psykisk sykdom hos personer med utviklingshemming. Utredning av psykisk lidelse baserer seg vanligvis på to kilder: At personen selv forteller om sine plager og symptomer, og observasjon av endret atferd. Personer med utviklingshemming kan ha vanskelig for å fortelle om sine plager, for eksempel opplevelse av angst eller sansebedrag. Samtidig kan endret atferd som uro, irritabilitet eller aggresjon bli ansett som en konsekvens av utviklingshemmingen, fremfor tegn på psykisk lidelse.¹²¹

I plan for psykisk helse¹²² vises det til betydningen av at nærpersionene som står for den daglige tjenesteytingen har den nødvendige kompetansen om psykisk utviklingshemming og psykisk helse, både når det gjelder forebyggende arbeid og for å avdekke psykiske vansker. Beskyttelsesfaktorer som kan forebygge utvikling av psykiske lidelser er gode og planlagte overganger, tilpasset hjelp og støtte og meningsfylt innhold i hverdagen. I Etat for tjenester til utviklingshemmede har det vært en satsing på psykisk helse ved at det blant annet er ansatt en psykologfaglig rådgiver og etablert en kompetansegruppe om psykisk helse.

Det er også nødvendig at fastlegene har kompetanse om utviklingshemming og psykiske vansker, og at pårørendes erfaringer og kunnskap blir benyttet. En god tverrfaglig organisering, og samarbeid både i og mellom kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten, må til for å kunne gi gode psykiske helsetjenester for personer med utviklingshemming.¹²³

I plan for psykisk helse¹²⁴ er det målsettinger om å styrke kompetansen på utviklingshemming i de psykiske helsetjenestene, slik at personer med lett utviklingshemming kan få relevant hjelp der når de trenger det. Det er også en målsetting i nevnte plan å utvikle bedre samarbeid med psykisk helsevern omkring utredning, behandling og veiledning for personer med utviklingshemming og psykiske lidelser.

Det er en utfordring for tjenestene å sikre god oppfølging for personer med utviklingshemming med psykiske lidelse. For å bedre tilbudet til målgruppen, har spesialisthelsetjenesten og Bergen kommune etablert et samarbeidsorgan (underutvalg) som skal bedre tilbudet for utviklingshemmede med psykiske lidelser og utfordrende adferd. Tjenestetilbudet både til barn og voksne vurderes. Samarbeidsorganet skal utarbeide råd for

---

¹²⁰ NAKU (2016) Psykiske lidelser- og/eller ruslidelser blant personer med utviklingshemming s. 7

¹²¹ NOU (2016:17) På lik linje s. 101

¹²² Bergen kommune: Plan for psykisk helse (2016-2022) Gode liv i et inkluderende samfunn

¹²³ Bergen kommune: Plan for psykisk helse (2016-2022) Gode liv i et inkluderende samfunn

¹²⁴ Bergen kommune: Plan for psykisk helse (2016-2022) Gode liv i et inkluderende samfunn

hvordan tjenestene skal utrede, behandle og gi oppfølging til personer med utviklingshemming og psykisk lidelse innen 2018/2019.

Rusavhengighet

Det er i hovedsak personer som har lett psykisk utviklingshemming som bruker rusmidler og som også utvikler problemer knyttet til bruken.¹²⁵ For å gi hjelp til den som utvikler et rusproblem kreves det kompetanse både innen rusbehandling, utviklingshemming og psykiske lidelser. Samarbeid mellom fagmiljøene, både mellom kommunale tjenester og mellom tjenester i spesialisthelsetjenesten, er nødvendig.¹²⁶

I plan for psykisk lidelse¹²⁷ er det en målsetting om å utvikle bedre tjenester for personer med utviklingshemming i kombinasjon med psykiske lidelser og/eller rusproblemer. Det er også en målsetting at alle tjenester i kommunen som arbeider med rus - og avhengighetsproblematikk skal øke kompetanse på utfordringer knyttet til samtidig utviklingshemming og rusbruk.¹²⁸

Det oppleves som en utfordring å sikre personer med utviklingshemming god behandling for sin rusavhengighet. I planperioden skal det etableres et samarbeid mellom kommunehelsetjeneste og spesialisthelsetjenesten.¹²⁹ Målet er å avklare hvilke instanser som skal gi oppfølging ved rusavhengighet og samtidig utviklingshemming.

Mål: Personer med utviklingshemming skal få godt koordinerte tjenester når de har psykisk lidelse og/eller rusavhengighet.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
57.	- heve kompetanse om psykisk lidelse og rusmiddelbruk blant ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede ved hjelp av kompetansehevende tiltak.	BHO
58.	- styrke samarbeid internt i kommunen og mellom kommune og spesialisthelsetjeneste for å sikre personer med utviklingshemming og samtidig rusavhengighet tjenester av god kvalitet.	BHO, BSBI
59.	- sikre målrettet etter- og videreutdanning i psykisk helse som er tilpasset personer med utviklingshemming.	BHO

¹²⁵ <https://naku.no/kunnskapsbanken/rus-forskning>

¹²⁶ <https://naku.no/kunnskapsbanken/rus-lovverk-og-statlige-f%C3%B8ringer>

¹²⁷ Bergen kommune: Plan for psykisk helse (2016-2022) Gode liv i et inkluderende samfunn

¹²⁸ Plan for rusfeltet (2018-2022) Samarbeid, mestring og verdighet.

¹²⁹ Toårig handlingsplan for samarbeidsutvalget for Bergen kommune 2017-18

7.10 Velferdsteknologi

Med velferdsteknologi menes teknologiske hjelpemidler som kan bidra til økt trygghet, sosial deltagelse og aktivitet.

Det er mange tekniske løsninger som benyttes for å gjøre hverdagen enklere og sikrere. Med moderne telefoner har man både kalender, kart og apper tilgjengelig og kan med letthet kommunisere med omverdenen. Flere personer med utviklingshemming kan ha nytte av det folk flest bruker av apper og nettbrett og det er laget veiledere for å gjøre både slik teknologi og annen velferdsteknologi lettere tilgjengelig for personer med utviklingshemming.¹³⁰

Velferdsteknologi kan være hjelpemidler som den enkelte håndterer selv, eller teknologi som varsler ansatte og/eller pårørende. Før man tar i bruk velferdsteknologi skal alltid nytte, brukers ønske og behov, lovverk og etiske betraktninger vurderes.

Bergen kommune tilbyr forskjellige typer av velferdsteknologi, slik som epilepsimatter som varsler om en person får et epileptisk anfall, og annen varslingsteknologi. Det er også opprettet en ressursgruppe med ansatte med spesiell interesse og kompetanse om velferdsteknologi.

Personer med utviklingshemming kan benytte velferdsteknologi for å bli mer selvstendig. Flere kan ha et ønske om å oppsøke f.eks. fritidsaktiviteter, eller reise til og fra skole eller jobb på egen hånd, men har behov for noe veiledning og støtte for å finne frem. I slike tilfeller vil man ofte øve på å bli mer selvstendig sammen med pårørende eller ansatte. Velferdsteknologi som GPS kan benyttes for å trygge den enkelte i slike situasjoner. Dersom man skulle velge feil vei, kan GPS både benyttes til å varsle ansatte eller pårørende. Bergen kommune vil prøve ut ulike hjelpemidler for personer med utviklingshemming som ønsker å bli mer selvstendig i hverdagen.

Samtidig kan slik velferdsteknologi oppleves som problematisk med hensyn til personvern. Når det gjelder særlige forhold knyttet til personvern, utarbeides det en risiko og sårbarhetsanalyse (ROS-analyse) før slike velferdsteknologiløsninger tas i bruk. Ved innføring av velferdsteknologi der det er behov for avklaringer om personverns, samarbeides det internt bl.a. med seksjon for digitalisering og innovasjon og personvernombudet.

Bergen kommune har opprettet et responscenter¹³¹ som overvåker og tar imot alarmer fra forskjellige typer trygghetsalarmer og velferdsteknologi og som også skal være et kompetansesenter for bruk av velferdsteknologi.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 26. Habilitering og rehabilitering:

Partene skal fremme tilgangen til, kunnskapen om og bruken av tekniske hjelpemidler, og teknologi utviklet for habilitering og rehabilitering av mennesker med nedsatt funksjonsevne.

---

¹³⁰ Karde AS (2017) Velferdsteknologi i fritiden: IDÉHEFTE og VEILEDER

¹³¹ <https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/tema/smart-omsorg/11588/article-149170>

Mål: Velferdsteknologi skal benyttes for å gi personer med utviklingshemming trygghet, mestring og mulighet til å leve et mer selvstendig liv.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
60.	- tilby velferdsteknologi til personer med utviklingshemming for å bidra til økt grad av selvstendighet, deltakelse, pasientsikkerhet og mestring.	BHO
61.	- heve kompetansen om velferdsteknologi blant ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede gjennom kursing og etterutdanning.	BHO
62.	- gi mer veiledning om velferdsteknologi til pårørende. Etat for tjenester til utviklingshemmede skal heve kompetansen på velferdsteknologi hos ansatte med koordinatorfunksjon.	BHO
63.	- delta i et flerkommunalt nettverk om velferdsteknologi for å lære mer om bruk av velferdsteknologi for blant annet personer med utviklingshemming.	BHO

7.11 Seksualitet

Økt kompetanse om seksualitet blant personer med utviklingshemming og nærpersoner er sentrale virkemidler for å realisere muligheten for et seksualliv og samtidig forebygge seksuelle overgrep.¹³² Det er særlig viktig at personer med utviklingshemming får tilpasset opplæring om kropp og seksualitet i skolen.¹³³ Det utarbeides en plan for seksuell helse seksualopplysning og seksualitetsundervisning som forventes ferdigstilt i 2019.

For foreldre og pårørende til ethvert barn eller ungdom kan seksualitet være et utfordrende tema. Dersom barnet/tenåringen i tillegg har en fysisk eller kognitiv funksjonshemming kan det være ekstra krevende. Det er derfor utviklet et verktøy for å hjelpe foreldre og pårørende i å veilede personer med intellektuelle eller utviklingsmessige funksjonsforstyrrelser om seksualitet.¹³⁴

For å forebygge seksuelle overgrep og uønskede svangerskap, og for å gi personer med utviklingshemming et godt forhold til egen kropp og egen seksualitet, er det viktig å formidle tilpasset kunnskap om seksualitet. Når det dukker opp spørsmål om seksualitet, vil tjenesteyterne vurdere sin egen kompetanse til å gi tilpasset opplæring og råd. I noen tilfeller kan det være aktuelt med kompetanse fra habiliteringstjenesten i spesialisthelsetjenesten. Habiliteringstjenesten gir helsehjelp ved særskilte problemstillinger.

Flere andre aktører vil kunne bidra med rådgivning til personer med utviklingshemming og familier om seksuell helse, slik som skolehelsetjenesten, helsestasjon for ungdom og fastlege. Personer med utviklingshemming tilbys årlig helsesjekk hos fastlege, og i slike helsesamtaler vil prevensjon være et aktuelt tema.¹³⁵ Personer med utviklingshemming som ønsker et seksualliv bør få veiledning om prevensjon og tilbys et tilpasset prevensjonsmiddel for å forebygge uønsket graviditet. Ved helsesjekk / samtale om prevensjon er det også viktig med opplæring og bedre kunnskap om seksuelt overførbare sykdommer. Dette er et område det er for lite fokus på, og hvor det er viktig med forebyggende tiltak.

Dersom en person med utviklingshemming blir gravid er det viktig med god oppfølging og veiledning fra ulike hjelpeinstanser. Det må vurderes behov for opprettelse av ansvarsgruppe rundt mor så tidlig som mulig i graviditeten, for i best mulig grad å kunne planlegge fram mot fødsel og for tiden etterpå. Ved fysiske funksjonsnedsettelse der det vil være behov for hjemmebaserte tjenester etter hjemkomst vil også disse være aktuelle deltagere. Familieråd der familie og nettverk er med på å konkretisere hva de kan bidra med, vil være til stor hjelp for å sikre støtte og hjelp etter hjemkomst fra klinikken.

Alle gravide med utvidet behov får ekstra oppfølging i graviditeten, og en vurdering av omsorgsevne vil inngå i denne oppfølgingen. I graviditeten kan jordmor/fastlege foreslå at barneverntjenesten blir kontaktet for å presentere hva de kan bidra med hvis det er usikkerhet rundt mor/foreldre sin mulighet til å ivareta omsorgen for barnet. Hvis omsorgsevnen forøvrig er vurdert som god nok, kan det som i alle andre barnevernssaker

---

¹³² NOU (2016:17) På lik linje s 163

¹³³ NOU (2016:17) På lik linje s 162

¹³⁴ <https://naku.no/kunnskapsbanken/seksualitet-hos-barn-ungdom-foreldremanual>

¹³⁵ Bergen kommune sitt kartleggingsverktøy i forkant av årlig årlig helsesjekk hos fastlege inkluderer behov for prevensjon

settes inn frivillige hjelpetiltak slik som råd og veiledning, besøkshjem etc. I barnevernloven¹³⁶ heter det at vedtak om å overta omsorgen for et barn kan treffes dersom det er overveiende sannsynlig at barnets helse eller utvikling kan bli alvorlig skadd fordi foreldrene er ute av stand til å ta tilstrekkelig ansvar for barnet. Dersom barnet kommer under omsorg og bor i fosterhjem blir det i den enkelte sak vurdert hvordan man kan legge til rette for samvær med biologiske foreldre.

I Etat for tjenester til utviklingshemmede er det etablert en kompetansegruppe med ansatte med kompetanse på seksualitet og overgrepssproblematikk. For å forebygge overgrep skal det gjennomføres kurs for personer med utviklingshemming i grensesetting og nettvett. Dette forutsetter et samarbeid med Habiliteringsavdelinga for voksne. Det er også ønskelig med et samarbeid mellom Etat for tjenester til utviklingshemmede og Etat for barn og familie for gjensidig kompetanseoverføring for å sikre at personer med utviklingshemming får nødvendig kunnskap om seksuell og seksuell helse.

Mål: God kunnskap om seksualitet og seksuell helse blant personer med utviklingshemming og ansatte som gir tjenester til målgruppen.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
64.	- gjennomføre kurs for personer med utviklingshemming om grensesetting og nettvett med den hensikt å forebygge overgrep.	BHO
65.	- styrke ansattes kompetanse om seksuell og seksuell helse.	BHO

¹³⁶ Barnevernloven 19 § 4-12 bokstav d

7.12 Forebygge aggresjon, vold og overgrep

Personer med utviklingshemming utgjør en særlig risikogruppe for å bli utsatt for vold og overgrep¹³⁷. Det er svært viktig å arbeide aktivt for at dette ikke skal skje. Det er et kontinuerlig arbeid som må pågå til enhver tid. På bakgrunn av dette skal et kartleggingsverktøy for å vurdere risiko for at personer med utviklingshemming kan bli utsatt for overgrep, benyttes. Ved kartlegging vurderes blant annet risiko for seksuelle overgrep, økonomisk utnyttelse og vold i nære relasjoner. Kartleggingsverktøyet skal være et grunnlag for å iverksette tiltak for å forebygge overgrep.

Det er utarbeidet en veileder om forebygging og håndtering av aggresjon og vold¹³⁸. Veilederen gir en forståelse for hvorfor personer med utviklingshemming kan ty til aggresjon og vold. I tillegg viser den til hvordan man kan forebygge, vurdere risiko og håndtere aggresjon og vold. Denne veilederen skal ansatte få kunnskap om gjennom interne kurs.

Det er etablert et konsultasjonsteam som tilbyr anonyme drøftinger til privatpersoner og ansatte, når det foreligger mistanke om vold og seksuelle overgrep mot voksne personer med utviklingshemming. Teamet er sammensatt av personer fra Statens Barnehus Bergen, Autismeteamet, Kronstad DPS og Etat for tjenester til utviklingshemmede. I teamet har det vært drøftet saker der personer har vært vitne til vold, utsatt for vold og der personer har vært utsatt for seksuelle overgrep. Flere instanser kan i sin oppfølging få mistanke om overgrep, slik som tannhelsetjenesten. Etat for tjenester til utviklingshemmede vil inngå samarbeid med slike instanser.

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 16 Frihet fra utnyttning, vold og misbruk.

Partene skal treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale, opplæringsmessige og andre hensiktsmessige tiltak for å beskytte mennesker med nedsatt funksjonsevne mot alle former for utnyttning, vold og misbruk, både i og utenfor hjemmet, herunder kjønnsbasert utnyttning, vold og misbruk.

Mål: Forebygge overgrep, og sikre at eventuelle overgrepssituasjoner avdekkes.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
66.	- implementere kartleggingsverktøy for å forebygge overgrep mot personer med utviklingshemming.	BHO
67.	- styrke ansattes kompetanse om forebygging og håndtering av aggresjon og vold ved kompetansehevende tiltak.	BHO

¹³⁷ <https://naku.no/kunnskapsbanken/seksuelle-overgrep>. <https://naku.no/kunnskapsbanken/avh%C3%B8r-av-personer-med-utviklingshemming>

¹³⁸ Bjønnum, S. og Myklebustad, H. (2017). Veileder. Forebygging og håndtering av aggresjon og vold. Stiftelsen SOR.

7.13 Tvang

Å få bestemme over eget liv er en grunnleggende menneskerettighet og en viktig forutsetning for egen utvikling. Å prøve og feile bidrar til at man etter hvert lærer å treffe egne valg. Samtidig kan personer med utviklingshemming, avhengig av graden og situasjonen, ha vanskelig for fullt ut å vurdere konsekvensene av ulike handlingsalternativer. I slike situasjoner er det en viktig oppgave for ansatte å legge forholdene til rette slik at tjenestemottakerne så langt som mulig kan foreta valg ut fra egne forutsetninger.¹³⁹

Å forebygge bruk av tvang krever god kjennskap til tjenestemottaker og etisk refleksjon hos ansatte. Når krevende situasjoner oppstår skal man vurdere om motivasjon og medvirkning kan forhindre bruk av tvang. Pårørendes kunnskap om sitt familiemedlem er viktig for at tjenesteyterne skal kunne gi gode tjenester. God kjennskap til tjenestemottaker og pårørende, kan gi en større forståelse av den utfordrende adferden og bidra til å finne alternativer til bruk av tvang.

God kunnskap om lover som regulerer bruk av tvang og krav til dokumentasjon og oppfølging er svært viktig. I Etat for tjenester til utviklingshemmede er det utarbeidet tydelige rutiner ved bruk av tvang, og alle nyansatte kurses. Det er etablert en egen ressursgruppe med kompetanse innen tvangsbruk og det er et kontinuerlig forbedringsarbeid innen forebygging og bruk av tvang. Et slikt forbedringsarbeid er utarbeiding av et e- læringskurs om hvordan ansatte skal dokumentere bruk av tvang. Det er i tillegg ansatt en fagrådgiver i hver enhet med særlig ansvar for å følge opp tvangslovgivingen. Dette er et viktig tiltak for å øke kompetanse og dermed forebygge bruk av tvang og makt, samt sikre forsvarlige tjenester også dersom det er nødvendig å bruke tvang. På hvert tjenestested skal det i tillegg være en ansatt som har hovedansvar for oppfølging av blant annet tvangslovgivning.

For å gjennomføre planlagte tvangsvedtak stilles det krav om kompetanse, slik som krav om bestått utdanning i helse-, sosial- eller pedagogiske fag på høyskolenivå. Det er en utfordring å rekruttere tilstrekkelig ansatte med slik utdanning.

Mål: Tjenestemottaker skal sikres medvirkning og tvangsbruk skal forebygges. Der det er nødvendig å bruke tvang skal det skje i overenstemmelse med lovverket.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
68.	- sikre løpende overvåking av tvangsbruk og kvalitetssikre prosedyrer om tvangsbruk. Opplæring av ansatte skal videreføres for å sikre at lovverket blir fulgt.	BHO
69.	- implementere e-læringskurs om hvordan ansatte skal dokumentere bruk av tvang.	BHO

¹³⁹ Helsedirektoratet (2015) Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med utviklingshemming. S.27

7.14 Personer med utviklingshemming og innvandrerbakgrunn

I en rapport fra Helse Vest ¹⁴⁰ trekkes det frem noen grupper av barn og unge som ble vurdert til ikke å få et tilstrekkelig tilbud om habilitering, deriblant barn med minoritetsbakgrunn og utviklingshemming. Flere forhold kan bidra til at det er vanskelig å gi tjenester til denne målgruppen. Det kan være utfordringer knyttet til språk og kommunikasjon, kulturelle forskjeller og manglende informasjon om rettigheter og hjelpetilbud.

I Bergen kommune er det flere aktører som har tilbud til nyankomne flyktninger og personer med innvandrerbakgrunn: Introduksjonscenteret for flyktninger, Nygård skole og innføringsklasser ved noen utvalgte skoler. Når familier har barn eller voksne med en utviklingshemming, må familien sikres informasjon om rettigheter og hvilke hjelpetiltak som er aktuelle.

Bergen kommune vil etablere kontakt med Det felles innvandrerråd i Hordaland, og ulike innvandremiljø for å informere om tjenestetilbudet som finnes for personer med utviklingshemming, og for å kartlegge om det er barrierer som hindrer bruk av disse tjenestene. Ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede skal også få kompetanseheving i interkulturell kommunikasjon.

Foto: Veggmaleri på Fridalen skole, Katarina Lunde/Bergen kommune

Mål: God kompetanse på interkulturell kommunikasjon i møte med personer med utviklingshemming og deres familier.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
70.	- jfr. Plan for mangfold og inkludering «utvikle et kurstilbud for ansatte i Bergen kommune om interkulturell kommunikasjon. Kursene skal arrangeres av den enkelte tjenesten i samarbeid med HR-seksjonen og Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering.»	BHO, BSBI, BFIE
71.	- jobbe systematisk for å rekruttere frivillige med minoritetsbakgrunn.	BHO
72.	- etablere kontakt med Det felles innvandrerråd i Hordaland, og ulike innvandremiljø for å informere om tjenestetilbudet som finnes for personer med utviklingshemming, og for å kartlegge om det er barrierer som hindrer bruk av disse tjenestene.	BHO, BSBI

7.15 Brukerstyrt personlig assistent.

Brukerstyrt personlig assistanse (BPA) er en alternativ måte å organisere praktisk og personlig bistand for personer med nedsatt funksjonsevne og omfattende behov for bistand i dagliglivet, både i og utenfor hjemmet.

Brukerstyrt personlig assistent (BPA) er en tjeneste hvor bruker selv eller en nærstående person eller verge/ fullmektig har ansvar for arbeidsledelse av assistenter som utfører praktisk bistand. Det er få personer med utviklingshemming som har brukerstyrt personlig assistent.

Brukere som får tildelt BPA kan i utgangspunktet selv velge hvem som skal ha arbeidsgiveransvar for assistentene: Bergen kommune eller private leverandører som er godkjent av kommunen. Kommunene har et overordnet ansvar for at alle som leverer kommunale helse- og omsorgs- tjenester følger regelverket. Kommunene må derfor påse at BPA-tjenestene er forsvarlige og at regelverket overholdes. Dersom det oppstår problemer, vil kommunen søke å løse disse sammen med bruker.

Det er flere kriterier som må være oppfylt for å kunne tildeles BPA:

Personer som tildeles tjenesten må være i stand til å ta arbeidslederrollen eller ha en nærstående person som kan være arbeidsleder.

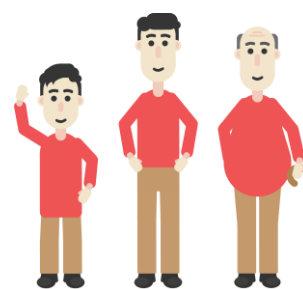
Personer under 67 år som er tildelt mer enn 25 timer praktisk bistand pr. uke, kan kreve å få tjenesten organisert som brukerstyrt personlig assistanse (BPA). Personen må et har et langvarig tjenestebehov utover 2 år.

Foreldre som har barn med store funksjonsnedsettelse, tjenestebehov utover 2 år og som er tildelt mer enn 25 timer bistand pr. uke kan også ha rett til å få organisert tjenesten som brukerstyrt personlig assistanse (BPA).

8 Overganger, koordinering og samhandling

8.1 Koordinator og individuell plan

Det kan være vanskelig for den enkelte å måtte forholde seg til mange ulike instanser. Foreldre kan oppleve at de ikke vet hvor eller hvem de skal kontakte for å få veiledning og hjelp. God koordinering av ulike tjenester er viktig både for at tjenestemottaker skal få godt utbytte av det samlede tilbudet, for at familien skal være godt ivaretatt og for en effektiv organisering av det offentlige tilbudet. For personer med utviklingshemming og deres familier kan overgangssituasjoner være ekstra utfordrende og ofte må man starte planlegging av overgangen tidlig.

Illustrasjon: André Myrlønn

Alle som har behov for langvarige og koordinerte tiltak eller tjenester, har rett til å få en koordinator og å få utarbeidet en individuell plan.¹⁴¹

Tjenestemottakers mål skal være utgangspunktet for planen. Retten til koordinator og individuell plan er uavhengig av diagnose.

Koordinator skal sørge for nødvendig oppfølging av den enkelte og sikre samordning av tjenestetilbudet og fremdrift i arbeidet med individuell plan. Man har også rett på koordinator, selv om man ikke ønsker å få utarbeidet individuell plan.¹⁴² Andre instanser som gir tjenester til tjenestemottaker har plikt til å stille på møter som koordinator innkaller til.

I Handlingsplan for habilitering og rehabilitering¹⁴³ er et av satsingsområdene å etablere en synlig, velfungerende og tilgjengelig Koordinerende enhet¹⁴⁴ og etablere et felles opplæringsprogram for koordinatorene. I 2017 ble det ansatt en systemkoordinator som har i oppgave å videreutvikle Koordinerende enhet og utarbeide kurs for de som innehar koordinatorrollen.

Mål: Tjenestemottaker/pårørende skal få koordinerte tjenester tilpasset brukers mål; rett tjeneste til rett tid.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
73.	- tilby individuell plan og/eller koordinator til alle med behov for langvarig og koordinerte tjenester.	BHO, BSBI BBSI
74.	- styrke koordinerende enhet	BHO, BSBI BBSI

¹⁴¹ Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator, Barnevernsloven §3-2 a, Helse- og omsorgstjenesteloven § 7-1 og §7-2, Sosialtjenesteloven § 28, NAV-loven §15, Forskrift om individuell plan i arbeid- og velferdslovgivningen §6, Opplæringsloven §15-5.

¹⁴² Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator

¹⁴³ Mestring og medvirkning. Handlingsplan for habilitering og rehabilitering i Bergen kommune, 2018-2021

¹⁴⁴ Koordinerende enhet skal bidra til å sikre helhetlige og koordinerte tilbud til pasienter og brukere med behov for tjenester fra flere fagområder, nivåer og sektorer.

8.2 Forløpsplan

I det det opprettes tjenester fra Etat for tjenester til utviklingshemmede til en tjenestemottaker vil det parallelt bli opprettet en forløpsplan.

Dette er et verktøy med tilhørende sjekkliste for tjenestekoordinator/primærkontakt for å kunne ha et helhetlig godt fokus på alle forhold i en livsperiode. Innholdet omfatter forhold vi har erfaring med kan være krevende for tjenestemottaker og pårørende.

Målet med forløpsplan er å forberede tjenestemottaker og pårørende på overganger som kommer i livet. Forløpsplanen vil være et viktig verktøy for brukermedvirkning og samarbeid. Forløpsplanen i seg selv gir ingen rettigheter til tjenester, men den gir informasjon om hvor du kan få oppfylt slike rettigheter. Et eksempel på dette er retten til 4. og 5. skoleår og kontakt med NAV for arbeid. I tillegg er forløpsplanen et verktøy for å avdekke behov for tjenester, samt planlegging av disse, f.eks. økt avlastning.

Forløpsplanen sikrer treffpunkt mellom utfører av tjenestene, Etat for tjenester til utviklingshemmede og tjenestemottaker/pårørende. Treffpunktene skal sikre rett informasjonen til rett tid og at tjenester i tråd med vedtak iverksettes. Dette gir utfører mulighet til å gi bedre tjenester.

Et viktig ledd i samarbeidet er at tjenestemottaker/pårørende tildeles en kontaktperson i kommunen, vanligvis en tjenestekoordinator. For tjenestemottakere tilknyttet bofellesskap vil denne kontaktpersonen være primærkontakt/avdelingsleder. Det er kontaktpersonen som har ansvar for å opprette en forløpsplan. Forløpsplanen vil bli aktivt brukt i samarbeidet. Dette vil bidra til bedre kontinuitet i tjenestene. Dette betyr at historikk og allerede meldte ønsker og behov ikke trengs gjentas. Ny tjenestekoordinator/kontaktperson har gjennom forløpsplanen nødvendig informasjon for videre samarbeid.

Mål: Tjenestemottaker/pårørende skal få koordinerte tjenester tilpasset brukers mål; rett tjeneste til rett tid.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
75.	- lage forløpsplaner for personer med utviklingshemming sammen med bruker selv og/eller deres pårørende.	BHO

8.3 Informasjon på kommunens nettsider

Bergen kommune ønsker å gjøre det lettere for den enkelte og pårørende å finne frem til riktig informasjon ved hjelp av en egen informasjonsside. Informasjonssiden skal gi en samlet oversikt over tjenestene til personer med utviklingshemming og vil fokusere spesielt på hvilken informasjon som ofte er etterspurt i overgangssituasjoner. Informasjonen skal være tilgjengelig på nettsidene til Bergen kommune. Interesseorganisasjoner og andre relevante instanser vil være viktige bidragsytere for å få en god og brukervennlig informasjonsside.

Informasjonssiden skal være et hjelpemiddel både for personer med utviklingshemming, pårørende, koordinator og ansatte som gir tjenester til personer med utviklingshemming.

Informasjonssiden retter seg også mot familier som har få eller ingen tjenester fra kommunen, og som dermed sjeldnere har en koordinator som kan gi veiledning. Disse familiene kan likevel ha et stort behov for informasjon om tjenestetilbudet og overgangssituasjoner.

Mål: Personer med utviklingshemming, familier og ansatte skal sikres gode og trygge overgangssituasjoner og skal få lett tilgjengelig informasjon om tjenestetilbudet.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
76.	- etablere en brukervennlig informasjonsside med oversikt over aktuelle tjenester og tilbud for personer med utviklingshemming og deres pårørende.	BHO i samarbeid med byrådsavdelinger og eksterne aktører

---

8.4 Samhandling på tvers

I NOU - rapporten «På lik linje»¹⁴⁵ vises det til mangelfull koordinering i overgangssituasjoner og mellom tjenester internt i kommunen, og mellom kommune, fylkeskommune og stat. Flere rapporter, påpeker at overgangen fra ungdom til ung voksen er utfordrende både for den det gjelder, for familien og for hjelpeapparatet.¹⁴⁶ Interesseorganisasjoner beskriver overgangssituasjonene som en stor utfordring for mange familier.

For personer med utviklingshemming kan det være behov for samhandling mellom forskjellige aktører for å sikre gode overgangssituasjoner.

Overgangene Bergen kommune vil fokusere særskilt på er;

1. Overgang fra graviditet til spedbarnsfase
2. Fra spedbarnsfase til ev. barnehagestart
3. Overgangene i helsevesenet: utredning, behandling og oppfølging
4. Overgang fra barnehage til skole
5. Overgang fra grunnskole til videregående skole
6. Overgang fra videregående skole til dagsenter eller arbeidsliv
7. Overgang fra barndomshjem til egen bolig
8. Overgang fra arbeid til tilpasset aktivitetstilbud

Bergen kommune vil styrke samhandlingen mellom ulike aktører i overgangssituasjoner for personer med utviklingshemming. Dette fordrer tett samhandling med den enkelte, pårørende, interesseorganisasjoner og på tvers av byrådsavdelinger og med eksterne aktører som bl.a. spesialisthelsetjenesten, NAV Stat, fylkeskommunen, politiet og kriminalomsorgen.

Personer med utviklingshemming kan ha behov for oppfølging og samarbeid mellom flere instanser. Det er viktig at den enkelte som møter på barn, ungdom og voksne med utviklingshemming først og fremst fokuserer på å kartlegge den enkeltes ressurser og behov for oppfølging, heller enn å fokusere på diagnosen. Ellers kan det bli oversett at personer med utviklingshemming først og fremst er innbyggere i samfunnet, på lik linje med andre, og med varierende behov for oppfølging fra flere instanser. Der samhandling om personer med sammensatte behov er i fokus, kan instanser ofte oppdage at de selv rår over den kunnskap og de virkemidler som er nødvendige. Når aktører samarbeider vil det kunne gi bedre tjenester for den enkelte. Samhandlingen kan bedres når organisasjoner har en felles forståelse for hverandres bidrag, rolle og ansvar. I tilfeller der aktører har behov for mer informasjon er det viktig å vite hvem som har kompetansen.

---

¹⁴⁵ NOU (2016:17) På lik linje

¹⁴⁶ NOU (2016:17) På lik linje

Også innad i Byrådsavdeling for helse og omsorg er det behov for godt samarbeid. For å kunne sette tjenestene bedre i stand til å ha tjenestemottaker i sentrum er det iverksatt flere tiltak. Byrådsavdelingen for helse og omsorg har bl.a. omorganisert underliggende etater i fire byområder i 2017/2018. Alle etatene får dermed ansvar for et geografisk område. Dette styrker samarbeidet på tvers av tjenester og bidrar til bedre styrings- og ledelseskultur. Styrking av koordinerende enhet vil også bidra til et bedre samarbeid om tjenester til personer med langvarig og sammensatte hjelpebehov.

Det er etablert en tverretattlig oppvekstgruppe i Bergen kommune. Byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett og Byrådsavdeling for helse og omsorg er representert i oppvekstgruppen. Etter hvert skal også Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering samt Byrådsavdeling for kultur, klima og næring inkluderes. Oppvekstgruppen skal bidra til at tiltak i ulike byrådsavdelinger og tjenester er samordnet og legge til rette for et godt samarbeid ute i tjenesten rundt det enkelte barn. Tiltak i planen som omhandler barn og unge med utviklingshemming skal forankres i tverretattlig oppvekstgruppe.

I plan for tjenester til personer med utviklingshemming er det planlagt flere tiltak som skal styrke samarbeidet mellom aktører. Tiltak beskrives i relevante kapitler.

---

9 Attraktiv arbeidsplass og kvalitet i helse- og omsorgstjenesten

---

9.1 Organisering, styring og ledelse

9.1.1 Organisering av helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming.

Personer med utviklingshemming har som andre rett på nødvendig helse- og omsorgstjenester. Forskning viser at personer med utviklingshemming generelt har dårligere helse enn resten av befolkningen,¹⁴⁷ og får sjeldnere hjelp for sin helsesvikt. Manglende kunnskap om utviklingshemming og uklare ansvarlinjer blir oppgitt som årsak til dette problemet.¹⁴⁸

Både spesialisthelsetjenesten og kommunen har medansvar for innbyggernes helse. I Bergen kommune er flere av tjenestene som personer med utviklingshemming mottar organisert i en egen etat. I en kartlegging fra Helsedirektoratet¹⁴⁹ beskrives fordeler og ulemper med en slik organisering. Fordeler som nevnes er at det i slik organisering er lettere å bygge opp et fagmiljø og lik praksis i tjenesten og at brukergruppen unngår å bli prioritert etter andre brukere. De negative konsekvensene som trekkes frem er at brukerne kan bli kategorisert som «etatens brukere» og at dersom etaten ikke innehar nødvendig kompetanse kan det være vanskelig å innhente kompetanse utenfra.

For personer med store og sammensatte behov oppfordres det til at tjenestene i større grad bør vektlegge funksjon fremfor diagnose.¹⁵⁰ Det er ikke diagnosen i seg selv som skal utløse rett på tjenester, men funksjonsnivå og hvilket behov for hjelp den enkelte har.

Organisering med en egen etat for personer med utviklingshemming kan bidra til at fokuset på diagnose fremfor funksjon opprettholdes. Dette kan være en ulempe for personer med utviklingshemming. Et for ensidig diagnosefokus kan styrke tendensen til at diagnosen «utviklingshemmet» overskygger andre diagnoser.

Dagens organisering kan også bidra til at personer med lignende funksjonsnivå ikke får tilgang til de samme tjenestene, på grunn av at de ikke har diagnosen psykisk utviklingshemmet. Dagens organisering med en egen etat for tjenester til utviklingshemmede kan fordre at målgruppen i større grad må identifisere seg med sin diagnose. Spesielt for personer med lett grad av utviklingshemming kan det være krevende, da de ikke alltid

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 25. Helse

Partene erkjenner at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til den høyest oppnåelige helsestandard uten diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne.

---

¹⁴⁷ NOU (2016:17) På lik linje

¹⁴⁸ NOU (2016:17) På lik linje

¹⁴⁹ Helsedirektoratet (2017) KARTLEGGING AV HELSE- OG OMSORGSTJENESTETILBUDET TIL VOKSNE MED HABILITERINGSBEHOV

¹⁵⁰ Helsedirektoratet Veileder om oppfølging av personer med store og sammensatte behov

<https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/oppfolging-av-personer-med-store-og-sammensatte-behov>

---

identifiserer seg med diagnosen. Det bør vurderes hvilken organisering av tjenesten som kan gi tjenester av god kvalitet for personer med utviklingshemming og personer med store og sammensatte hjelpebehov.

Med dagens organisering skal alle personer med utviklingshemming få nødvendige pleie- og omsorgstjenester fra Etat for tjenester til utviklingshemmede. I enkelte tilfeller er det nødvendig å samarbeide på tvers av etater. Dette kan være i forhold til oppgaver som skal utføres der Etat for tjenester til utviklingshemmede ikke har like god kompetanse som f.eks. Etat for hjemmebaserte tjenester. I slike tilfeller er det åpnet opp for at kompetanse hentes inn fra den etaten som har best kompetanse på området. I andre situasjoner kan det være mer effektivt at enkelte oppdrag utføres av en annen etat.

I kommende plan om tjenester til eldre vil man vurdere organisering av tjenestene generelt. Tverrfaglighet og behov for spissing av oppgaver tilsier at en må vurdere om dagens organisering er egnet til å møte fremtidens utfordringer.

Uavhengig av organisering er samhandling på tvers og god koordinering av tjenestene avgjørende for å få til et godt tjenestetilbud til gruppen.¹⁵¹ Flere tiltak i Plan for tjenester til personer med utviklingshemming har som mål å sikre en helhetlig oppfølging av personer med utviklingshemming.

Mål: Bergen kommune skal ha et helhetlig og godt koordinert tjenestetilbud for personer med store og sammensatte behov		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
77.	- utrede hvordan tjenestene til personer med utviklingshemming og store og sammensatte behov bør organiseres til beste for denne brukergruppen.	BHO

---

¹⁵¹ Helsedirektoratet Veileder om oppfølging av personer med store og sammensatte behov.

<https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/oppfolging-av-personer-med-store-og-sammensatte-behov>

9.1.2 Ledelse og styring

Lederfunksjonen krever kompetanse og ferdigheter innen flere disipliner. Utvikling av kompetanse og ferdigheter innen ledelse er et satsingsområde for Bergen kommune.

I kompetanseplan for Byrådsavdeling for helse og omsorg¹⁵² har man som målsetting å styrke ledernes kompetanse spesifikt innen endring og omstilling og innen arbeid med etikk, holdninger og verdier. Kunnskap om arbeidsgiverrollen, internkontroll, forvaltningsrett og helserett vil være sentralt i tiden som kommer. Det samme gjelder økonomi- og budsjettoppfølging, inklusiv gevinstrealisering.

Mål: Bergen kommune skal ha et tjenestetilbud av høy kvalitet med kompetente ansatte. Organisasjonen skal styres slik at man får forsvarlige tjenester og god økonomistyring.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
78.	- kartlegge og utvikle kompetansebehov og anskaffe relevante lederprogrammer	BHO
79.	- utvikle tjenesten slik at flere ansatte kan gå langvakter, og utarbeide turnuser i tett dialog med de ansatte og de ansattes organisasjoner.	BHO/BFIE

9.1.3 Kvalitet i helse- og omsorgstjenesten

Forskrift om ledelse og kvalitetsforbedring er tydelig på at god ledelse er helt avgjørende for en virksomhets kvalitet.

Byrådsavdeling for helse og omsorgs kvalitetsstyringssystem er leders hjelpemiddel i dette arbeidet. Systemet består av en rekke styrende dokument, sjekklister, aktiviteter og beskrivelse av arbeidsprosesser. Eksempler er rutine for ansettelse, rutine for legemiddelhåndtering, håndtering av avvik i tjenestene samt risikovurderingsprosesser. Kvalitetsstyringssystemet skal dermed bidra til at virksomheten gjør det den skal gjøre, på riktig måte og med god kvalitet. «God kvalitet» innebærer at virksomheten til enhver tid oppfyller gjeldende kravene i lovverk, faglige veileder, nasjonale og kommunale føringer.

Illustrasjon: André Myrlønn

Byrådsavdelingen og etaten arbeider kontinuerlig for å sikre god kvalitet på tjenestene til personer med utviklingshemming. I tillegg til kompetanseheving på ulike områder, skjer dette gjennom stadig videreutvikling av innholdet i kvalitetsstyringssystemet. I tillegg er byrådsavdelingen i prosess med å implementere et elektronisk kvalitetsstyringssystem. Selve implementeringen er krevende, men vil på sikt forenkle etatenes arbeid med styring og oppfølging. Blant annet vil systemet samle alle styrende dokumenter ett sted, og gjøre dokumentene lett tilgjengelig for alle ansatte. Systemet vil også forenkle melding og

¹⁵² Strategisk kompetanseplan 2017 - 2027 for BHO

håndtering av avvik og andre uønskede hendelser. Generelt vil det bedre tilrettelegge for styring, internkontroll- og kvalitetsutviklingsarbeid på alle nivå i Byrådsavdeling for helse og omsorg.

Dokumentasjonsplikt

Et prioritert forbedringsområde er ansattes dokumentasjonsplikt. Kvaliteten skal økes gjennom kompetanseheving samt ved å utarbeide tydeligere retningslinjer om hva som skal dokumenteres og hvordan. Det skal utarbeides e-læringskurs for opplæring av ansatte. Det skal også testes ut fleksible løsninger for dokumentasjon ved hjelp av bærbar pc/mobil omsorg og bruk av trådløs nett. Med trådløs nett og mobile løsninger vil ikke ansatte lenger være avhengig av tilgang til stasjonær pc for å skrive rapport i fagsystemene. Det kan bidra til mer effektiv tidsbruk og bedre kvalitet på dokumentasjonen. Basert på evaluering av prosjektet, skal det vurderes om flere tjenestesteder skal få trådløs nett.

Mål: Bergen kommune skal ha et tjenestetilbud av høy kvalitet med kompetente ansatte.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
80.	- etablere nett-tilgang i samlokaliserte boliger, dagsentre og avlastningstjenester.	BHO
81.	- implementere e-læringskurs om dokumentasjon	BHO

9.1.4 Økonomi

Tjenester til personer med utviklingshemming utgjør en stor del av den totale pleie- og omsorgstjenesten, og i 2018 var 21 % av den totale budsjetttrammen fordelt til dette tjenesteområdet. Tjenesteområdet har opplevd vekst i utgifter som følge av både utvidet omfang og flere personer med utviklingshemming som har behov for tjenester.

For å sikre fortsatt gode tjenester også i fremtiden har det derfor vært viktig å se på muligheter for bedre bruk av ressursene innen tjenesteområdet. Gjennom Smart Omsorg - programmet har det vært iverksatt flere delprosjekter for å redusere kostnader knyttet til administrasjon, logistikk og transport. Målet er å sikre at mest mulig av kommunens ressurser benyttes til pasient og brukerrettede aktiviteter, samtidig som budsjettet har vært styrket til tjenesteområdet innen prioriterte områder.

I ASSS- nettverket¹⁵³ sammenlignes utgiftsnivået i de 10 største kommunene til personer med utviklingshemming. De foreløpige tallene for 2017 viser at Bergen har en tilnærmet lik andel personer med utviklingshemming over 18 år som bor i bolig med fast tilknyttet personale hele døgnet sammenlignet med ASSS-snippet. Utgiftene pr. bolig, pr beboer er i 2017 noe høyere enn ASSS-snippet.

¹⁵³ ASSS-nettverket består av de 10 største kommunene i landet.

9.1.5 Rekruttering og kompetanse

I kompetanseplan for Byrådsavdeling for helse og omsorg¹⁵⁴ er det seks satsingsområder:

- Riktig fagkompetanse og kontinuerlig læring
- Lederferdigheter
- Forbedringskompetanse og brukerinvolvering
- Ferdigheter i bruk av teknologi
- Språk og kulturforståelse
- Etikk- og verdirefleksjon.

For at tjenestemottakere skal få gode tjenester er det avgjørende å sikre tilgang på riktig fagkompetanse, og legge til rette for kontinuerlig læring på arbeidsplassene. Personer med utviklingshemming vil kunne få oppfølging av flere etater i Byrådsavdeling for helse og omsorg. I henhold til helsepersonelloven § 4 har helsepersonell en lovpålagt plikt til å holde seg oppdatert slik at yrket utføres faglig forsvarlig uavhengig av hvor i helsetjenesten en arbeider. Etater i Byrådsavdeling for helse og omsorg bør derfor i sine kompetanseplaner vurdere hvordan de kan opparbeide seg kunnskap om utviklingshemming, når de gir tjenester til denne målgruppen.

I Etat for tjenester til utviklingshemmede er flere

yrkesgrupper representert med hovedvekt av ansatte med høyskoleutdanning.

Kompetansekartlegging for Etat for tjenester til utviklingshemmede er sist utført i des. 2016. Av etatens 1489 årsverk utføres 667,5 årsverk (44.8 %) av fast ansatte medarbeidere med høyskoleutdanning/miljøterapeuter. 514,1 årsverk (34.5 %) utføres av fast ansatte fagarbeidere/miljøarbeidere. Av etatens 1489 årsverk utføres 307,9 årsverk av medarbeidere uten formell kompetanse. 20.6 % av årsverkene utføres av medarbeidere uten formell kompetanse som er fast ansatt. Det er ikke medberegnet bruk av vikarer i kompetansekartleggingen.

Bergen kommune arbeider målrettet med kompetanseheving og rekruttering av ansatte for å gi tjenester av god kvalitet. I Etat for tjenester til utviklingshemmede innebærer dette at ansatte uten formell kompetanse, tilbys utdanningsprogram for å bli fagarbeidere med autorisasjon, vernepleier eller sykepleier. Helsefagarbeidere kan også få yrkesfaglig spisskompetanse ved å gå på fagskole. Det er også et mål at elever på helsefag kan få mer praksis i tjenester til personer med utviklingshemming. Det kan være både på dagsenter, i bofellesskap, på arbeidsplasser etc. Dette kan også bidra til å øke rekrutteringen til tjenestene, og her vil Bergen kommune gå i tettere dialog med Hordaland fylkeskommune. Disse tiltakene er iverksatt for å heve kompetansen blant ansatte som gir oppfølging til personer med utviklingshemming. For å sikre at medarbeidere uten formell kompetanse skal få en basiskunnskap om utviklingshemming har man tatt i bruk kursmaterialet «Dette må jeg kunne»¹⁵⁵ i Etat for tjenester til utviklingshemmede.

”Fremtidsrettet”

Satsing 6:

Bergen skal satse på kunnskap og kompetanse

Bergen 2030

Kommuneplanens samfunnsdel

¹⁵⁴ Strategisk kompetanseplan 2017 - 2027 for Byrådsavdeling for helse og omsorg

¹⁵⁵ Opplæringsmaterialet «Dette må jeg kunne» er utviklet av Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse

Etat for tjenester til utviklingshemmede ønsker å ansette flere med høyskoleutdanning og fagutdanning i tjenesten. Når det skal opprettes flere boliger for personer med utviklingshemming, vil det bli et økt behov for å rekruttere ansatte med fagkompetanse i tjenesten. Tiltak for å øke rekruttering av personell med rett kompetanse vil utarbeides i en egen strategi for rekruttering for Byrådsavdeling for helse og omsorg. Etat for tjenester til utviklingshemmede skal også revidere sin kompetanseplan i 2018.

Mål: Bergen kommune skal ha et tjenestetilbud av høy kvalitet med kompetente ansatte.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
82.	- utarbeide en strategi for rekruttering for Byrådsavdeling for helse og omsorg med tiltak for økt rekruttering av ansatte.	BHO
83.	- arrangere informasjons- og rekrutteringskampanjer rettet mot helsefagstudenter i Bergen og samarbeide tettere med HFK for å få flere i praksis og læreplasser i tjenester til personer med utviklingshemming.	BHO

9.1.6 Heltidskultur

Per 31.12.17 har Etat for tjenester til utviklingshemmede 1438 årsverk fordelt på 2230 fast ansatte medarbeidere. Gjennomsnittlig stillingsprosent er 64 %, og 32 % av de fast ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede har en 100 % -stilling.

I 2017 ble det i Bergen kommune formelt undertegnet en heltidserklæring der målet er å utvikle en heltidskultur. Målene med heltidskulturen er tredelt: Kvaliteten på tjenestene skal bli bedre ved at tjenestemottakerne møter kjente og faste ansatte i hele stillinger. Kommunen skal være en attraktiv arbeidsgiver som tilbyr faste hele stillinger og gir tilbud om jobb til lærlingene etter utdanning. Kommunen skal også ha et system for bemanning som bidrar til kvalitet for tjenestemottakerne.

Etat for tjenester til utviklingshemmede har bidratt til å skape en heltidskultur ved å øke antallet ansatte i langvakter. Når flere ansatte har langvakter, vil tjenestemottakere også få færre personer å forholde seg til. I 2017 hadde 411 medarbeidere langvakter, som tilsvarte en økning 31 % i forhold til året før. Antall medarbeidere i langvakter skal økes ytterligere i årene som kommer. Det å øke antall helgetimer er også et godt tiltak for å skape en heltidskultur. Etat for tjenester til utviklingshemmede vil gjennom systematisk arbeid jobbe for å skape en heltidskultur og øke antall helgetimer hos ansatte blant annet gjennom økt bruk av langvakter som en jobber inn i en årsturnus. Årsturnus skapes gjennom en god dialog mellom ansatte, ledere og tillitsvalgte.

9.1.7 Organisering av støttekontakttjenesten

Støttekontakt er et viktig tilbud for dem som trenger hjelp til å få en aktiv fritid eller komme ut av en isolert tilværelse på grunn av funksjonshemming, alder eller sosiale problemer.

På bakgrunn av Høyesterettsdom avsagt 23.6.2016 om avlastere er det behov for å avklare hvordan støttekontakt-tjenesten skal utvikles for å være i tråd med Høyesterettsdommen. Det skal etableres en arbeidsgruppe som vurderer organisering av støttekontakt-tjenesten til det beste for bruker og supplerende ordning til støttekontakt-tjenesten.

I samarbeid med den enkelte bruker/familie vil Bergen kommune utforme og tilby forsvarlige og individuelt tilpassete støttekontakttjenester, jf. helse – og omsorgstjenesteloven og barneverntjenesteloven. Kommunen skal legge stor vekt på hva bruker mener om hvordan støttekontakttilbudet skal utformes, jf. pasient – og brukerrettighetsloven § 3-1.

Mål: Personer med utviklingshemming har en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
84.	- etablere en arbeidsgruppe som vurderer organisering av støttekontakt-tjenesten	BHO og BSBI

9.2 Forskning og utvikling

9.2.1 Forskning og utvikling

Bergen kommune ønsker å styrke forskning og innovasjon i kommunale helse- og omsorgstjenester¹⁵⁶. Spesielt innen tjenester som gis til personer med utviklingshemming er det behov for mer forskning. Det er behov for økt forskningsinnsats både på utviklingshemmedes levekår, barrierer som hindrer realisering av rettigheter og studier som ser på effekten av ordninger og tiltak.¹⁵⁷

Bergen kommune vil synliggjøre behovet for forskning gjennom «Kunnskapskommunen - Helse Omsorg Vest». Kunnskapskommunen Helse Omsorg Vest er et samarbeid om forskning, innovasjon og utdanning i de kommunale helse- og omsorgstjenestene. Samarbeidet ledes av Bergen kommune, og øvrige partnere er Universitetet i Bergen (UiB), Høgskolen på Vestlandet (HVL), Uni Research Helse, Helse Bergen, Haraldsplass Diakonale Sykehus, Folkehelseinstituttet og flere omegnskommuner. Målet med samarbeidet er å styrke den kunnskapsbaserte utviklingen av de kommunale helse- og omsorgstjenestene. Bergen kommune har opprettet en forsknings- og utviklingskontakt i bl.a. Etat for tjenester til utviklingshemmede. Kontakten skal blant annet bidra til å formulere og løfte fram forskningsbehov, og være et kontaktpunkt for forsknings- og innovasjonssamarbeid. Det er et ønske om å etablere avtaler med forskningsdatabaser slik at oppdatert kunnskap kan bli mer tilgjengelig for ansatte i tjenesten.

Bergen kommune er også fra 2018 representert med en vararepresentant i Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming. Fagrådet sin rolle er å gi faglige råd og anbefalinger til NAKU sitt arbeid.

Mål: Kunnskapsbasert tjenesteyting og økt forskning innen feltet utviklingshemming		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
85.	- stimulere til økt forskning innen feltet utviklingshemming ved å synliggjøre behovet for forskning gjennom «Kunnskapskommunen- Helse Omsorg Vest».	BHO

---

¹⁵⁶ Plan for forskning, innovasjon og utdanning for helse- og omsorgstjenesten i Bergen kommune 2016-2019

¹⁵⁷ NOU (2016:17) På lik linje.

10 Økonomiske konsekvenser

Oppsummering av tiltakene med økonomiske konsekvenser er vist i tabellen under, der det er skilt mellom varige tiltak og tiltak av avgrenset varighet (engangstiltak).

Kolonnen «Driftsutg. Innarb. i HØP 2019» viser hva som er innarbeidet i byrådets forslag til Handlings- og økonomiplan 2019 - 2022

Tabell

Varig/ engang	tiltak	Bergen kommune vil:	Drift mill kr	Innarbeidet i HØP 2019- driftsutgifter
Varig	1	styrke kompetanse på utviklingshemming og utviklingsforstyrrelser med 4 årsverk i Barne- og familiehjelpen.	3,7	-
	5	etablere 5 nye plasser i avlastningsbolig for barn og unge med alvorlige funksjonshemminger jfr. "Bergens barn- byens fremtid"	8,0	8,0
	6	etablere 10 nye plasser i barnebolig for barn og unge med alvorlige funksjonshemminger Jfr. "Bergens barn- byens fremtid"	15,0	7,5
	18	tilby fortløpende dagtilbud til personer med utviklingshemming som ikke har andre aktivitetstilbud (som for eksempel videregående skole, arbeid, tilpasset aktivitet i bolig)	3,5	
	19	ansette en Aktivitets- og arbeidsleder i dagsentertjenesten.	0,8	-
	20	ta initiativ til et samarbeid med NAV for å etablere 50 kommunale arbeidsplasser (VTA-O) for personer med utviklingshemming eller særskilte behov i Bergen kommune.	6,1	-
	25	avvikle ventelisten for kommunale boliger for personer med utviklingshemming innen 2023.	265,0	102,8
	30	etablere treningsleiligheter. Slike boliger kan benyttes om det er akutt behov for bolig eller behov for tett oppfølging over en periode.		
	31	sikre at det finnes midlertidige botilbud som fungerer for målgruppen. (Kostnad må utredes nærmere.)		
	37	sikre at beboere i bofellesskap som har behov for assistanse ved et aktivitetstilbud får 3 timer med «garantert fritid» hver uke.	10,7	10,7
	80	etablere nett-tilgang i samlokaliserte boliger, dagsentre og avlastningstjenester.	0,4	-
Varig totalt			313,2	129,0
Engangs	2	styrke oppfølging av pårørende til personer med utviklingshemming. Det skal etableres et 2-årig prosjekt for å styrke pårørendearbeidet.	1,8	
	7	utvikle mer fleksible ordninger for foresattes bruk av avlastningsdøgn.		
	22	opprette en Jobbspesialist som prosjektstilling som skal styrke samarbeidet med NAV og Hordaland Fylkeskommune, og slik skaffe flere arbeidsplasser for personer med utviklingshemming.	2,0	2,0
	24	gå i gang med det toårige prosjektet «Boligløftet Bergen» der de ansatte skal arbeide dedikert med å anskaffe nok boliger til å fjerne boligkøen på 5 år.	3,5	3,5
Engangs Totalt			7,3	5,5

I tillegg til driftsutgiftene som er vist i tabellen over vil det være behov for investeringer. Dette gjelder investeringer i boliger (tiltak 25) hvor det er estimert et brutto investeringsbehov på ca. 570 mill. kr. Av dette er ca. 293 mill. kr innarbeidet i byrådets i forslag til handlings og økonomiplan for årene 2019 til 2022. Det er også behov for å investere ca. 4 mill. kr for å iverksette tiltak nr. 80.

11 Samlet oversikt over tiltak

Informasjon, rådgivning og samarbeid med pårørende

Mål: Pårørende som er godt ivaretatt. Gode informasjons- og samarbeidsarenaer mellom personer med utviklingshemming, pårørende og kommunen.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
1.	- styrke kompetanse på utviklingshemming og utviklingsforstyrrelser med 4 årsverk i Barne- og familiehjelpen.	BHO ¹⁵⁸
2.	- styrke oppfølging av pårørende til personer med utviklingshemming. Det skal etableres et 2-årig prosjekt for å styrke pårørendearbeidet.	BHO
3.	- i dialog med brukerorganisasjoner avklare hvilke informasjons- og samarbeidsarenaer personer med utviklingshemming og deres pårørende ønsker.	BHO
4.	- styrke koordinerende enhet og samarbeidet mellom: 1) Byrådsavdelinger som har ansvar for tjenester til barn og unge. 2) Etater som gir tjenester til barn og unge. 3)Spesialisthelsetjenesten 4) NAV	BHO tar initiativ

Avlastning og barnebolig

Mål: Foresatte til barn og unge med utviklingshemming og andre funksjonsnedsettelse skal ha et tilbud om avlastning som setter den enkelte familie i stand til å ivareta omsorgen for sine barn, og til å ha så normale liv som mulig.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
5.	- etablere 5 nye plasser i avlastningsbolig for barn og unge med alvorlige funksjonshemninger jfr. "Bergens barn- byens fremtid" ¹⁵⁹	BHO BFIE ¹⁶⁰
6.	- etablere 10 nye plasser i barnebolig for barn og unge med alvorlige funksjonshemninger Jfr. "Bergens barn- byens fremtid" ¹⁶¹	BHO BFIE

¹⁵⁸ Byrådsavdeling for helse og omsorg

¹⁵⁹ Plan for helsestasjons- og skolehelsetjenesten, psykisk helsearbeid for barn og unge og barnevernet i Bergen 2016-2026. «Bergens barn- byens fremtid»

¹⁶⁰ Byrådsavdeling for finans, innovasjon og eiendom

7.	- utvikle mer fleksible ordninger for foresattes bruk av avlastningsdøgn.	BHO
----	---	-----

Barnevernets hjelpetiltak

Mål: Gode helse- og omsorgstjenester for barn og unge med utviklingshemming og deres familier. Hensynet til barnets beste skal være ivaretatt.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
8.	- utvikle et opplæringsprogram om barn og unge med funksjonshemming for ansatte i barnevernet.	BHO

Grunnskole

Mål: Et utdanningsløp som sikrer læring og utvikling for den enkelte.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
9.	- kartlegge kompetansebehov og tilby kurs til medarbeidere uten formell kompetanse i skolen som arbeider med funksjonshemmede.	BBSI ¹⁶²
10.	- sørge for at alle nye skolebygg er universelt utformet. Eldre skoler som ikke er universelt utformet skal etter søknad tilrettelegges slik at de er tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse.	BFIE BBSI
11.	- etablere et nettverk for skoler uten forsterket avdeling som selv vurderer, eller i samråd med områdeleder og/eller PPT vurderer, å ha behov for å heve sin kompetanse innen oppfølging av personer med generelle lærevansker, utviklingshemming eller spesielle behov.	BBSI BHO kan bidra med kompetanse overføring ved behov
12.	- bedre overgangssituasjoner i opplæringsløpet for barn og unge. Rutiner for overganger mellom barnehage og skole, barneskole og ungdomsskole og grunnskole og videregående skole skal videreutvikles. I utviklingsarbeidet vil Koordinerende enhet og interesseorganisasjoner være viktige aktører.	BBSI

¹⁶¹ Plan for helsestasjons- og skolehelsetjenesten, psykisk helsearbeid for barn og unge og barnevernet i Bergen 2016-2026. «Bergens barn- byens fremtid»

¹⁶² Byrådsavdeling for barnehage, skole og idrett

Videregående skole og opplæring i bedrift

Mål: Den videregående utdanningen skal bidra til mestring, utvikling og læring. Personer med utviklingshemming skal få god rådgivning om utdannings- og yrkesvalg.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
13.	- bedre overgangssituasjoner i opplæringsløpet for barn og unge. Rutiner for overgangen mellom grunnskole og videregående skole skal videreutvikles. I utviklingsarbeidet vil Koordinerende enhet og interesseorganisasjoner være viktige aktører.	BBSI
14.	- invitere Fylkeskommunen og NAV-stat til å inngå et formalisert samarbeid hvor målet er å sikre gode overganger for personer med utviklingshemming fra videregående skole til arbeidslivet eller annen aktivitet.	BHO tar initiativ til samarbeid
15.	- vurdere innhold og organisering ved tilsynsordning i videregående skole (TIV) sammen med Fylkeskommunen i Hordaland og etablere en formalisert avtale for Tilsynsordning i videregående skole.	BHO tar initiativ til et samarbeid med Fylkeskommunen i Hordaland
16.	- vil være en pådriver for at flere bedrifter og vekstbedrifter etablerer lærekandidatordninger.	BFIE BHO

Aktivitetstilbud og dagsenter

Mål: Meningsfull aktivitet for alle.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
17.	- tilby dagsenterplass til alle som står på ventelisten innen utgangen av 2018	BHO
18.	- tilby fortløpende dagtilbud til personer med utviklingshemming som ikke har andre aktivitetstilbud (som for eksempel videregående skole, arbeid, tilpasset aktivitet i bolig)	BHO
19.	- ansette en Aktivitets- og arbeidsleder i dagsentertjenesten.	BHO

Arbeid

Mål: Bergen kommune har som målsetting at alle personer med utviklingshemming som har arbeidsevne, skal ha mulighet til å delta i arbeidslivet på sine premisser.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
20.	- ta initiativ til et samarbeid med NAV for å etablere 50 kommunale arbeidsplasser (VTA-O) for personer med utviklingshemming eller særskilte behov i Bergen kommune.	BFIE
21.	- videreutvikle retningslinje for varige arbeidsmarkedstiltak og kontrakter for varig tilrettelagte stillinger i Bergen kommune.	BFIE
22.	- opprette en Jobbspesialist som prosjektstilling som skal styrke samarbeidet med NAV og Hordaland Fylkeskommune, og slik skaffe flere arbeidsplasser for personer med utviklingshemming.	BFIE
23.	- etablere tettere samarbeid mellom dagsenter og vekstbedrifter	BHO BFIE

Tiltak bolig

Mål: Personer med utviklingshemming skal bo godt og trygt. Bergen kommune skal utvikle et differensiert boligtilbud slik at personer med utviklingshemming kan få tilbud om en bolig som er tilpasset den enkeltes ressurser, muligheter og behov. Ventelisten for bolig skal avvikles innen 2023.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
24.	- gå i gang med det toårige prosjektet «Boligløftet Bergen» der de ansatte skal arbeide dedikert med å anskaffe nok boliger til å fjerne boligkøen på 5 år.	BHO
25.	- avvikle ventelisten for kommunale boliger for personer med utviklingshemming innen 2023.	BHO i samarbeid med BFIE
26.	- kjøpe seg inn i boligprosjekter for å etablere boliger i ordinære bomiljøer.	BFIE
27.	- kartlegge behovet for bolig fra fylte 15 år hos personer med utviklingshemming, slik at kommunen fortløpende kan tilby bolig.	BHO
28.	- utarbeide rutiner for samarbeid med personer med utviklingshemming og deres nærstående som ønsker å kjøpe	BHO

	egen bolig	BSBI ¹⁶³
29.	- utarbeide informasjon på Bergen kommunes nettsider for personer med utviklingshemming og deres nærstående som ønsker å kjøpe egen bolig	BHO BSBI
30.	- etablere treningsleiligheter. Slike boliger kan benyttes om det er akutt behov for bolig eller behov for tett oppfølging over en periode.	BHO
31.	- sikre at det finnes midlertidige botilbud som fungerer for målgruppen.	BSBI
32.	- vurdere begrepsbruken på forskjellige boformer for personer med utviklingshemming	BHO

Alderdøm og tidlig aldring

Mål: Godt tilrettelagte tjenester for eldre personer med utviklingshemming.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
33.	- tilby seniorkurs for eldre personer med utviklingshemming.	BHO
34.	- tilby kompetansehevende tiltak for å styrke oppfølgingen av personer med aldersrelaterte plager	BHO
35.	- styrke arbeidet med palliasjon, ved å iverksette kompetansetiltak om palliasjon i Etat for tjenester til utviklingshemmede.	BHO

Tro og livssyn

Mål: Personer med utviklingshemming skal kunne få praktisere sitt tros- og livssyn.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
36.	- sikre bedre kompetanse om tro- og livssyn hos ansatte gjennom kompetansehevende tiltak.	BHO

¹⁶³ Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering

Kultur, idrett og fritid

Mål: Et bredt og inkluderende kultur, idrett og fritidstilbud som bidrar til en meningsfylt tilværelse for personer med utviklingshemming		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
37.	- sikre at beboere i bofellesskap som har behov for assistanse ved et aktivitetstilbud får 3 timer med «garantert fritid» hver uke.	BHO
38.	- utvikle Aktivitetskortet med en løsning som ivaretar personer med utviklingshemming sine behov for billett kjøp og ledsagerbilletter	BKKN ¹⁶⁴
39.	- starte arbeidet med ny kulturplan for personer med utviklingshemming i 2019.	BKKN
40.	- informere lag og organisasjoner om hvordan de kan tilrettelegge kultur-, idretts- og fritidstilbud slik at personer med utviklingshemming og andre grupper med spesielle behov kan inkluderes.	BKKN BBSI
41.	- gi tilbud om kompetanseheving om tilrettelegging av fysisk aktivitet ved et samarbeid mellom idrettsservice, skoler og idretten.	BBSI
42.	- prioritere idrettstilbud til personer med funksjonshemming, utviklingshemming og andre grupper med særskilte behov ved tildeling av treningstid i idrettshaller.	BBSI

Frivillighet

Mål: Personer med utviklingshemming er inkludert i det ordinære kultur, idrett og fritidstilbud og har tilgang til fritidsaktiviteter på lik linje med andre.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
43.	- etablere mer samarbeid med frivillige organisasjoner og frivillige.	BHO

¹⁶⁴ Byrådsavdeling for klima, kultur og næring

Kommunikasjon og ASK

Mål: Personer med utviklingshemming har mulighet til å kommunisere og utvikle egen kommunikasjon.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
44.	- legge til rette for at personer med utviklingshemming skal kunne benytte alternativ og supplerende kommunikasjon.	BHO

Medvirkning og deltakelse

Mål: Personer med utviklingshemming opplever selvbestemmelse og medvirkning.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
45.	- informere personer med utviklingshemming om satsingsområder og tiltak i aktuelle plan.	BHO
46.	- gjennomføre bruker- og pårørendeundersøkelser for personer med utviklingshemming og deres pårørende.	BHO
47.	- etablere kurs for personer med utviklingshemming som ønsker å bli brukerrepresentant eller som ønsker å lære mer om selvbestemmelse, brukermedvirkning og demokrati	BHO

Mestring i hverdagen og habilitering

Mål: Personer med utviklingshemming skal få mulighet til å oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse i utdanning og arbeidsliv, sosialt og i samfunnet.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
48.	- implementere opplæringspakke beskrevet i handlingsplan for habilitering og rehabilitering. Opplæringspakken inneholder temaene hverdagsmestring, endrings-metodikk og kultursensitivitet.	BHO

Helse og helseoppfølging

Mål: Personer med utviklingshemming skal ha lik tilgang til helsetjenester av god kvalitet som resten av befolkningen.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
49.	- utrede hvordan en kan sikre gode legetjenester både til den enkelte beboer og til systemarbeid ved boenheter for utviklingshemmede. (jfr. Plan for legetjenester ¹⁶⁵)	BHO
50.	- informere personer med utviklingshemming og deres pårørende om anbefalingen om årlig helsesjekk	BHO
51.	- informere fastleger om anbefalingen om årlig helsesjekk for personer med utviklingshemming.	BHO
52.	- oppfordre fastleger om å gjennomføre kompetansehevende tiltak om utviklingshemming	BHO
53.	- forbedre struktur for samarbeid med fastleger om helseoppfølging	BHO
54.	- sikre god tann- og munnhelse gjennom kompetansehevende tiltak for ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede.	BHO

Ernæring og fysisk aktivitet

Mål: Alle personer med utviklingshemming skal ha et tilbud om fysisk aktivitet og tilrettelagt informasjon om ernæring og tilgang til gode hjelpetiltak som kan forebygge og behandle overvekt.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
55.	- sikre at barn med utviklingshemming får god kostholdsveiledning og rådgivning i en tidlig fase	BHO
56.	- etablere mer samarbeid med frivillige organisasjoner og frivillige.	BHO

¹⁶⁵ Plan for legetjenester (2017-2022)

Psykisk helse og rusavhengighet

Mål: Personer med utviklingshemming skal få godt koordinerte tjenester når de har psykisk lidelse og/eller rusavhengighet.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
57.	- heve kompetanse om psykisk lidelse og rusmiddelbruk blant ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede ved hjelp av kompetansehevende tiltak.	BHO
58.	- styrke samarbeid internt i kommunen og mellom kommune og spesialisthelsetjeneste for å sikre personer med utviklingshemming og samtidig rusavhengighet tjenester av god kvalitet.	BHO, BSBI
59.	- sikre målrettet etter- og videreutdanning i psykisk helse som er tilpasset personer med utviklingshemming.	BHO

Velferdsteknologi

Mål: Velferdsteknologi skal benyttes for å gi personer med utviklingshemming trygghet, mestring og mulighet til å leve et mer selvstendig liv.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
60.	- tilby velferdsteknologi til personer med utviklingshemming for å bidra til økt grad av selvstendighet, deltakelse, pasientsikkerhet og mestring.	BHO
61.	- heve kompetansen om velferdsteknologi blant ansatte i Etat for tjenester til utviklingshemmede gjennom kursing og etterutdanning.	BHO
62.	- gi mer veiledning om velferdsteknologi til pårørende. Etat for tjenester til utviklingshemmede skal heve kompetansen på velferdsteknologi hos ansatte med koordinatorfunksjon.	BHO
63.	- delta i et flerkommunalt nettverk om velferdsteknologi for å lære mer om bruk av velferdsteknologi for blant annet personer med utviklingshemming.	BHO

Seksualitet

Mål: God kunnskap om seksualitet og seksuell helse blant personer med utviklingshemming og ansatte som gir tjenester til målgruppen.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
64.	- gjennomføre kurs for personer med utviklingshemming om grensesetting og nettvett med den hensikt å forebygge overgrep.	BHO
65.	- styrke ansattes kompetanse om seksualliv og seksuell helse.	BHO

Forebygge aggresjon, vold og overgrep

Mål: Forebygge overgrep, og sikre at eventuelle overgrepssituasjoner avdekkes.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
66.	- implementere kartleggingsverktøy for å forebygge overgrep mot personer med utviklingshemming.	BHO
67.	- styrke ansattes kompetanse om forebygging og håndtering av aggresjon og vold ved kompetansehevende tiltak.	BHO

Tvang

Mål: Tjenestemottaker skal sikres medvirkning og tvangsbruk skal forebygges. Der det er nødvendig å bruke tvang skal det skje i overensstemmelse med lovverket.

Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
68.	- sikre løpende overvåking av tvangsbruk og kvalitetssikre prosedyrer om tvangsbruk. Opplæring av ansatte skal videreføres for å sikre at lovverket blir fulgt.	BHO
69.	- implementere e-læringskurs om hvordan ansatte skal dokumentere bruk av tvang.	BHO

Personer med utviklingshemming og innvandrerbakgrunn

Mål: God kompetanse på interkulturell kommunikasjon i møte med personer med utviklingshemming og deres familier.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
70.	- jfr. Plan for mangfold og inkludering «utvikle et kurstilbud for ansatte i Bergen kommune om interkulturell kommunikasjon. Kursene skal arrangeres av den enkelte tjenesten i samarbeid med HR-seksjonen og Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering.»	BHO, BSBI, BFIE
71.	- jobbe systematisk for å rekruttere frivillige med minoritetsbakgrunn.	BHO
72.	- etablere kontakt med Det felles innvandrerråd i Hordaland, og ulike innvandremiljø for å informere om tjenestetilbudet som finnes for personer med utviklingshemming, og for å kartlegge om det er barrierer som hindrer bruk av disse tjenestene.	BHO, BSBI

Koordinator og individuell plan

Mål: Tjenestemottaker/pårørende skal få koordinerte tjenester tilpasset brukers mål; rett tjeneste til rett tid.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
73.	- tilby individuell plan og/eller koordinator til alle med behov for langvarig og koordinerte tjenester.	BHO, BSBI BBSI
74.	- styrke koordinerende enhet	BHO, BSBI BBSI

Forløpsplan

Mål: Tjenestemottaker/pårørende skal få koordinerte tjenester tilpasset brukers mål; rett tjeneste til rett tid.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
75.	- lage forløpsplaner for personer med utviklingshemming sammen med bruker selv og/eller deres pårørende.	BHO

Informasjon på kommunens nettsider

Mål: Personer med utviklingshemming, familier og ansatte skal sikres gode og trygge overgangssituasjoner og skal få lett tilgjengelig informasjon om tjenestetilbudet.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
76.	<ul style="list-style-type: none"> - etablere en brukervennlig informasjonsside med oversikt over aktuelle tjenester og tilbud for personer med utviklingshemming og deres pårørende.	BHO i samarbeid med byrådsavdelinger og eksterne aktører

Organisering av helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming.

Mål: Bergen kommune skal ha et helhetlig og godt koordinert tjenestetilbud for personer med store og sammensatte behov		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
77.	<ul style="list-style-type: none"> - utrede hvordan tjenestene til personer med utviklingshemming og store og sammensatte behov bør organiseres til beste for denne brukergruppen.	BHO

Ledelse og styring

Mål: Bergen kommune skal ha et tjenestetilbud av høy kvalitet med kompetente ansatte. Organisasjonen skal styres slik at man får forsvarlige tjenester og god økonomistyring.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
78.	<ul style="list-style-type: none"> - kartlegge og utvikle kompetansebehov og anskaffe relevante lederprogrammer	BHO
79.	<ul style="list-style-type: none"> - utvikle tjenesten slik at flere ansatte kan gå langvakter, og utarbeide turnuser i tett dialog med de ansatte og de ansattes organisasjoner.	BHO/BFIE

Kvalitet i helse og omsorgstjenesten

Mål: Bergen kommune skal ha et tjenestetilbud av høy kvalitet med kompetente ansatte.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
80.	<ul style="list-style-type: none"> - etablere nett-tilgang i samlokaliserte boliger, dagsentre og avlastningstjenester.	BHO
81.	<ul style="list-style-type: none"> - implementere e-læringskurs om dokumentasjon	BHO

Rekruttering og kompetanse

Mål: Bergen kommune skal ha et tjenestetilbud av høy kvalitet med kompetente ansatte.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
82.	- utarbeide en strategi for rekruttering for Byrådsavdeling for helse og omsorg med tiltak for økt rekruttering av ansatte.	BHO
83.	- arrangere informasjons- og rekrutteringskampanjer rettet mot helsefagstudenter i Bergen og samarbeide tettere med HFK for å få flere i praksis og læreplasser i tjenester til personer med utviklingshemming.	BHO

Organisering av støttekontakttjenesten

Mål: Personer med utviklingshemming har en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre.		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
84.	- etablere en arbeidsgruppe som vurderer organisering av støttekontakt-tjenesten	BHO og BSBI

Forskning og utvikling

Mål: Kunnskapsbasert tjenesteyting og økt forskning innen feltet utviklingshemming		
Tiltak	Bergen kommune vil:	Ansvar
85.	- stimulere til økt forskning innen feltet utviklingshemming ved å synliggjøre behovet for forskning gjennom «Kunnskapskommunen- Helse Omsorg Vest».	BHO

---

12 Vedlegg

Vedlegg 1 Oppsummering etter vurdering av kommunale bofellesskap

Prosjekt: *Smart omsorg, strategisk boligportefølje*

Oversikten under beskriver utfordringer knyttet til 10 bofellesskap. Disse boligene må vurderes grundigere med tanke på målgruppe. Noen leiligheter kan benyttes av personer med mindre omsorgsbehov, noen kan oppgraderes og noen bør avhendes. Enkelte av leilighetene er ikke egnet til bofellesskap. Det må gjennomføres en grundigere kartlegging i samarbeid med etat for utbygging og etat for boligforvaltning før vi vet eksakt hvilke boliger som kan oppgraderes og hvilke bygg som ikke lenger kan brukes som bofellesskap. I Boligløftet Bergen har byrådet planlagt å avvikle boligkøen innen fem år. I byrådets forslag til investeringsbudsjett er det også tatt høyde for at man skal erstatte boliger som ikke kan benyttes med nye boliger som kommunen skal anskaffe.

I planen er det tatt høyde for at 20 av leilighetene som er listet opp nedenfor, på sikt ikke kan benyttes til bofellesskap. De som bor i disse leilighetene vil få tilbud om ny bolig. Dette vil skje i dialog med beboere og deres pårørende.

Bofellesskap	Beskrivelse-	Antall boenheter
1	Enebolig som ikke er egnet til bofellesskap. Ikke universell utforming. Mye støy. Naboklager.	2
2	Vanskelig tilkomst for bevegelseshemmede. Kun sovealkove. Manglende dagslys på soverom. Bofellesskap over flere etasjer, trang trappeoppgang. Ombygging vurdert som ikke aktuelt. Ikke universell utforming. Behov for vedlikehold (tak, gulv og vegger). Lite plass til hjelpemidler.	4
3	Vanskelig tilkomst, lite dagslys i leilighet. Bofellesskap går over flere etasjer, trang trappegang. Ikke universell utforming. Personalfasiliteter ikke etter dagens standard. Må vurdere om ombygging/tilrettelegging er mulig.	6

4	Bofellesskap over flere etasjer, må bestille vedlikehold. Ikke universell utforming. Personalfasiliteter ikke etter dagens standard. Må vurdere om ombygging/tilrettelegging er mulig.	5
5	Manglende personalfasiliteter etter antall årsverk/ antall på jobb pr skift. Er ikke direkte dagslys på soverom da det er bygget en gang utenfor leilighetene.	5
6	Enebolig ikke egnet som bofellesskap, rusproblemer i nærmiljøet. Vanskelig tilkomst, mangler parkering til minibuss. Må vurdere om ombygging/tilrettelegging er mulig. Ikke universell utforming. Personalfasiliteter ikke etter dagens standard.	3
7	Kostnadskrevende å drifte da bofellesskapet og personalbase ikke gir god oversikt over arealene. Vurdert som ikke mulig å bygge på. Vanskelig tilkomst til boligen pga veiforhold. Må vurdere om ombygging/tilrettelegging er mulig. Ikke universell utforming. Personalfasiliteter ikke etter dagens standard.	5
8	Må vurdere om ombygging/tilrettelegging er mulig. Ikke universell utforming. Personalfasiliteter ikke etter dagens standard.	4
9	Ombygging/tilrettelegging krevende. Ikke universell utforming. Personalfasiliteter ikke etter dagens standard.	5
10	Vurdere planløsning/muligheter for tilrettelegging.	5

---

13 Bystyrets vedtak

Plan for tjenester til personer med utviklingshemming, Et helt liv med mening, vekst og utvikling, 2018-2028

Bergen bystyre behandlet saken i møtet 30.01.2019 sak 10/19 og fattet følgende vedtak:

1. Bergen bystyre vedtar Et helt liv med mening, vekst og utvikling, Plan for tjenester til personer med utviklingshemming 2018-2028.
2. Planen danner grunnlag for prioritering av kommunens innsats på områdene som omfattes. Tiltak som gir økte kostnader vil bli iverksatt når det foreligger finansiering – enten gjennom statlige tilskudd eller gjennom økte kommunale budsjettmidler ifm årlige budsjetter.
3. Planen rulleres midt i planperioden.
4. Bystyret ber byrådet legge frem en fremdriftsplan for gjennomføring av planens tiltak og forslag i løpet av våren 2019.

Merknad 1

Rekruttering av kvalifiserte fagpersoner, spesielt vernepleiere, har vært påpekt som en utfordring i tjenestene. Bystyret ber byrådet spesielt vektlegge rekruttering av vernepleiere og fagpersonell til tjenester til utviklingshemmede i strategi for rekruttering. Strategien må også inkludere hvordan Bergen kommune kan utvikle seg som en attraktiv plass å ha praksis og hvordan studentpraksis kan være en rekruteringskanal.

Merknad 2

Bystyret ber byrådet aktivt følge opp innspill fra Autismeforeningen om å sikre personer med autismespekterforstyrrelser gode og hensiktsmessige tjenester.

Merknad 3

Bystyret ber byrådet gjennomgå behovet for avlastning for personer med autismespekterforstyrrelser og sikre at gode og koordinerte tjenester er tilgjengelig.

Merknad 4

Når boligløftet er innfridd må det tilstrebes større selvbestemmelse og muligheter for flytting mellom ulike botilbud.

Merknad 5

Bystyret ber byrådet vurdere å sette i gang prosjekter for bedre samarbeid mellom pårørende og ansatte, spesielt i bofellesskap hvor dette har vært fremholdt som en utfordring.

Merknad 6

Behovet for flere VTA plasser er stort. I 2018 fikk Hordaland tildelt midler til 3 nye VTA plasser, ingen av dem i Bergen. Dette er et nasjonalt ansvar og bystyret ber byrådet legge press på nasjonale myndigheter for å få opprettet flere VTA plasser i Bergen.

Merknad 7

Selvbestemmelse og medbestemmelse ivaretas ikke bare gjennom å sikre personer med utviklingshemming større innflytelse i hverdagen. Også personalet må vite og reflektere over holdninger og valg de tar for å sikre tjenestemottaker mer medbestemmelse og selvbestemmelse. Bystyret ber byrådet vurdere prosjekter og kunnskapsoppdatering i etisk refleksjon for ansatte i ttu.

Merknad 8

Bystyret ber byrådet også se på langsiktige planer for eldre utviklingshemmede i VTA plasser. Utviklingshemmede lever også lenger og seniortiltak er viktig for at denne gruppen også skal kunne stå i arbeid lengre og på den måten ha et meningsfullt liv.

Merknad 9

Bystyret ber byrådet om å laga ein eigen plan som gjeld tenester og tiltak for personar med utviklingsforstyrrelser/autisme, evt. inkludera dette som eige kapittel innanfor framdriftsplanen som gjeld tenester og tiltak for utviklingshemma.

Merknad 10

Bystyret ber byrådet om å finne boliger til personer med utviklingshemming som i størst mulig grad er i ordinære boområder. En bør unngå for store bofellesskap og størrelsen på bofellesskapene bør tilpasses den enkelte beboers ønsker og behov.

Merknad 11

For å forhindre sosial isolasjon, mistriivsel og passivitet i bofellesskapene er det viktig å skille mellom motivering, overtalelse på den ene siden og tvang på den andre. Motivering og overtalelse for å delta på fellesaktiviteter i bofellesskapene kan være helt avgjørende for den generelle trivselen.

Merknad 12

Studier viser at mennesker med utviklingshemming har langt større risiko for å utvikle psykiske lidelser enn befolkningen ellers. Bystyret ber om at det jevnlig rapporteres om arbeidet med forebygging -og hjelp til behandling av psykiske lidelser for mennesker med utviklingshemming i bofellesskap.

Merknad 13

Bystyret påpeker at hjemmet (for eksempel bofellesskapet) ofte er et av de de stedene mennesker oppholder seg mest. Det er derfor viktig at bofellesskapene har tilstrekkelig bemanning og kompetanse til å utvikle et sosialt, aktivt og trygt bomiljø i bofellesskapene.

Merknad 14

Bystyrets vedtak om boligløftet til mennesker med utviklingshemming skal gjennomføres. Bystyret er likevel bekymret for fremdriften. Ferdigstillingen av Midttunveien bofellesskap er allerede utsatt til 2021, og bystyret ber derfor byrådet rapportere en gang halvåret om fremdriften i boligsatsingen.

Merknad 15

Bystyret ber byrådet så langt det lar seg gjøre samlokalisere flere av de 10 nye plassene i barnebolig, slik at barn kan få bo med sine jevnaldrende.

Merknad 16

Innenfor tjenestens kompetansearbeidet skal det være et spesielt fokus på opplæring om tvangsbruk for alle ansatte som jobber med barn.

